

รายงานการวิจัย

การสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง
อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

**A Creating Innovation the Community Management Forest Don Pu Ta Ban
Nam Phung Nong Muang District Sub-District Borabue District
Maha Sarakham Province.**

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY
วาริช ราศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา ปีงบประมาณ 2561)

รายงานการวิจัย

การสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง
อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

A Creating Innovation the Community Management Forest Don Pu Ta Ban Nam Phung Nong Muang District Sub-District Borabue District Maha Sarakham Province.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

วาริช ราศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา ปีงบประมาณ 2561)

รายงานการวิจัย

การสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง
อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

**A Creating Innovation the Community Management Forest Don Pu Ta Ban
Nam Phung Nong Muang District Sub-District Borabue District
Maha Sarakham Province.**

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

วาริช ราศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา ปีงบประมาณ 2561)

รายงานการวิจัย

การสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง
อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

A Creating Innovation the Community Management Forest Don Pu Ta Ban Nam Phung Nong Muang District Sub-District Borabue District Maha Sarakham Province.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

วาริช ราศรี

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา ปีงบประมาณ 2561)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Action Research) โดยผู้วิจัย ได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยไว้เป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

- 1.1 แหล่งข้อมูล
- 1.2 กลุ่มเป้าหมาย
- 1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 2 เพื่อค้นหาวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

- 2.1 แหล่งข้อมูล
- 2.2 กลุ่มเป้าหมาย
- 2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ระยะที่ 3 เพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

- 3.1 แหล่งข้อมูล
- 3.2 กลุ่มเป้าหมาย
- 3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การสรุปผลข้อมูล

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

1.1 แหล่งข้อมูล

1.1.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ เอกสารวิชาการ สถิติ หนังสือ ตำรา วรรณกรรม บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์ เป็นต้น

1.1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ การสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ราษฎรชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ประชาชนในชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

1.2 กลุ่มเป้าหมาย

ในระยะแรกนี้ ผู้วิจัยและคณะ ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้รวมทั้งสิ้น จำนวน **40** คน ดังนี้

1.2.1 การจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) เพื่อทำการศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชน ดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 30 คน

1.2.2 การสัมภาษณ์ (interview) เพื่อทำการศึกษาสภาพการณ์ป่าชุมชน อย่างลึกซึ้งโดยมีกลุ่มเป้าหมายแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 10 คน

1.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) แบบจดบันทึก (Note Form) คือ เป็นแบบจดบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมา เพื่อใช้ในการจดบันทึกข้อมูล/เก็บประเด็นข้อมูล/อื่น ๆ ในกิจกรรมการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting)

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) คือ เป็นการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างหรือแบบชี้นำนี้ โดยผู้วิจัยจะกำหนดคำถามที่พอจะตัดสินใจได้ว่าคำถามอะไรบ้าง หรือใช้คำสำคัญ (Keywords) เป็นเครื่องชี้นำการสัมภาษณ์ในครั้งนั้นซึ่งต้องการความยืดหยุ่นของข้อประเด็นคำถามเพื่อการเก็บข้อมูลในขณะที่ยังคงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระที่ครอบคลุมประเด็นศึกษาอย่างครบถ้วน เป็นต้น

3) แบบสังเกต (Observation form) คือ การสังเกตเป็นเทคนิควิธีหนึ่งของการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และกาย (การสัมผัสด้วยร่างกาย) ของผู้สังเกตเป็นเครื่องมือโดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้ตาเพื่อดูใช้หูเพื่อฟังเก็บข้อมูลตามที่ปรากฏโดยไม่แปลความหมายของข้อมูล ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตในบางครั้งอาจช่วยเสริมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และยังช่วยตรวจสอบข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่าตรงตามความเป็นจริงเพียงใดช่วยให้การเก็บข้อมูลเที่ยงตรงขึ้นด้วยการสังเกต โดยการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะ ได้ใช้วิธีการสังเกต 2 แบบ คือ

3.1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant-Observation) เป็นวิธีการสังเกตที่ผู้สังเกตเข้าไปร่วมอยู่ในหมู่หรือกลุ่มบุคคลที่จะสังเกตเป็นสมาชิกคนหนึ่งของหมู่และทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ผู้สังเกตเข้าไปเป็นผู้ร่วมงานในโครงการใดโครงการหนึ่งในชุมชนหรือพื้นที่การวิจัย เพื่อสังเกตกระบวนการในการทำงานของ โครงการนั้น ๆ

3.2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) เป็นวิธีการสังเกตที่ผู้สังเกตอยู่นอกกลุ่มผู้ถูกสังเกตกระทำตนเป็นบุคคลภายนอกโดยไม่เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มที่กำลังทำอยู่ เป็นต้น

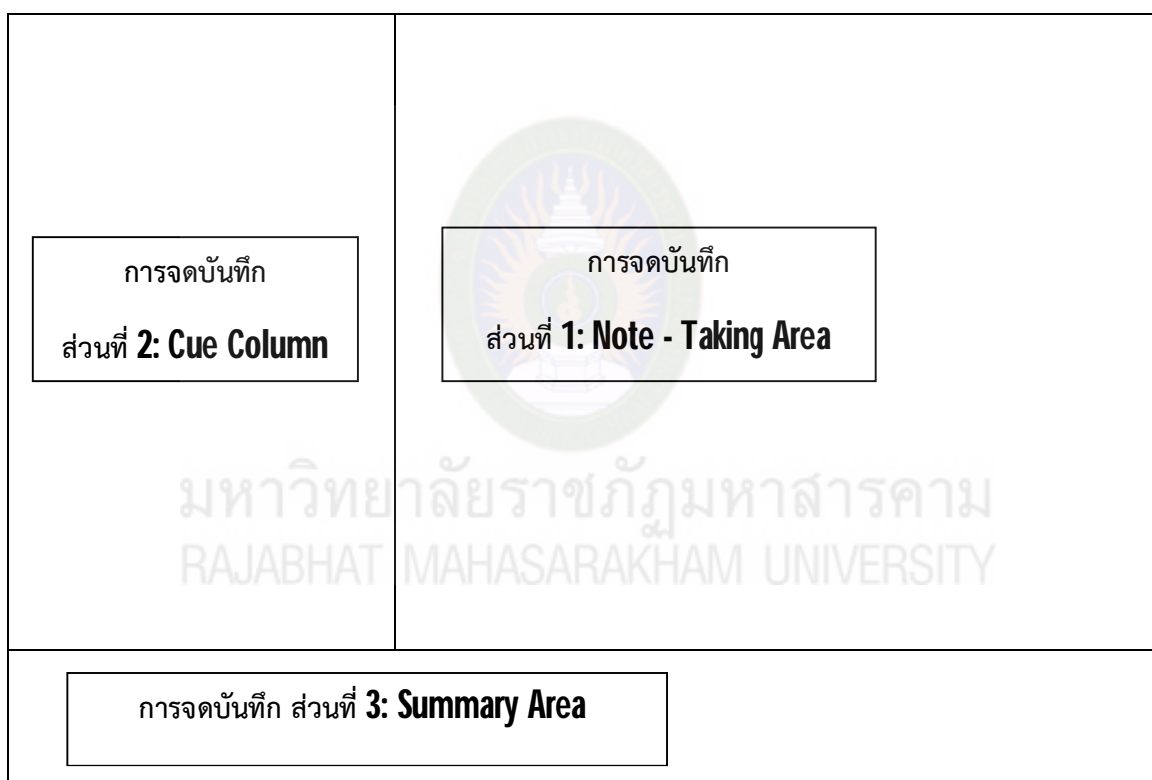
1.3.2 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

1) แบบจดบันทึก (Note Form) ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกแบบ **Cornell** ที่คิดค้นขึ้นโดย **Dr. Walter Pauk** ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีการที่ใช้กันอย่างแพร่หลายและงานวิจัยจำนวนมาก ซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถใช้พื้นที่ของกระดาษได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดและช่วยพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และการจดบันทึกได้อย่างเป็นระบบและครอบคลุม โดยมีส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1.1) ส่วนที่ 1: **Note - Taking Area** คือ เป็นส่วนที่ใหญ่ที่สุดของหน้ากระดาษ ส่วนนี้จะใช้จดเลคเชอร์ในขณะที่กำลังเรียนอยู่ ทั้งจากการฟังหรืออาจจะใช้จดเรื่องสำคัญ

1.2) ส่วนที่ 2: **Cue Column** คือ ใช้บันทึกประเด็นสำคัญ หลังจากที่ได้จดส่วนที่ 1 แล้ว ซึ่งสามารถเขียนได้หลายรูปแบบ อาทิ **Main Idea, Key word, ประโยคคำถาม**

1.3) ส่วนที่ 3: **Summary Area** คือ พื้นที่ที่ใช้จดสรุป โดยใช้เป็นภาษาในแบบตัวเองหรืออาจจะใช้จดความรู้เพิ่มเติมในอนาคตได้

แผนภาพที่ 3.1 ตารางตัวอย่างวิธีการจดบันทึกแบบ **Cornell**

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยมีส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

2.1) ส่วนนำ เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัย ได้แก่ ชื่อโครงการวิจัย เป็นต้น

2.2) ส่วนผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้สัมภาษณ์และสภาพทั่วไปของการสัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุลของผู้สัมภาษณ์ วัน/เวลา/สถานที่ที่ใช้สัมภาษณ์

2.3) ส่วนผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เช่น ชื่อ-สกุล ของผู้ถูกสัมภาษณ์ (ในกรณีที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ยินยอม) หรือสถานะของผู้ถูกสัมภาษณ์ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส ศาสนา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการทำงาน เป็นต้น

2.4) ส่วนคำถาม เป็นส่วนของคำถาม (ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์แบบ มีโครงสร้าง) หรือประเด็นหรือแนวคำถามอย่างคร่าว ๆ (ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์แบบไร้โครงสร้าง) และ เนื้อที่เพื่อการจัดบันทึกผลการสัมภาษณ์ เป็นต้น

แบบสัมภาษณ์	
ชื่อ โครงการวิจัย:	
ชื่อ-สกุลผู้สัมภาษณ์:	วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์:
เวลา:	สถานที่:
สถานะของผู้ถูกสัมภาษณ์:	เพศ:
ศาสนา:	อายุ:
ระดับการศึกษา:	อายุงาน:
คำถามในการสัมภาษณ์	
1) ก	
2) ข	

แผนภาพที่ 3.2 ตัวอย่างแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview)

3) แบบสังเกต (Observation Form) โดยวิธีการสังเกตมีกระบวนการและขั้นตอน ดังนี้

3.1) กำหนดจุดมุ่งหมายของการสังเกตให้แน่นอนว่าจะสังเกตอะไร สังเกตใครที่ไหน เวลา ใดเพื่ออะไร

3.2) วางแผนการสังเกตไว้ล่วงหน้าและวิเคราะห์สิ่งที่จะสังเกตออกมา เป็นพฤติกรรมหรือองค์ประกอบย่อย ๆ ที่สามารถสังเกตได้ง่าย

3.3) ควรสังเกตโดยที่ผู้ถูกสังเกตไม่รู้ตัว ทั้งนี้เพราะถ้าผู้ถูกสังเกตรู้ตัวล่วงหน้าว่าจะถูกสังเกตเรื่องใดก็จะระมัดระวังทำให้พฤติกรรมที่แสดงออกไม่เป็นไปตามธรรมชาติทำให้สิ่งที่สังเกตได้คลาดเคลื่อนไปจากสภาพที่เป็นจริง

3.4) ผู้สังเกตควรทำการสังเกตในขณะที่มีความพร้อม มีความสนใจมีสภาพจิตใจและร่างกายปกติเพื่อให้ผลการสังเกตเชื่อมั่นได้และถูกต้อง

3.5) ควรระวังอย่าให้เกิดความลำเอียงในขณะที่สังเกตโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความลำเอียงที่เกิด ขึ้นโดยไม่ตั้งใจ

3.6) ควรสังเกตซ้ำหลาย ๆ ครั้งและในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน เพื่อเป็นการตรวจสอบผลการสังเกตว่าถูกต้องคงที่เพียงใดก่อนที่จะสรุปในเรื่องราวนั้น ๆ

3.7) ควรมีการบันทึกการสังเกตทุกครั้งเพื่อกันการลืมและเพื่อเป็นหลักฐาน ซึ่งการบันทึกการสังเกตนั้นอาจใช้แบบบันทึกแบบต่าง ๆ ช่วยทำให้การบันทึกได้สะดวกรวดเร็วและเป็นระบบเดียวกัน

1.3.3 การหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

ในระยะที่ 1 ผู้วิจัยจะทำการหาคุณภาพของเครื่องมือได้แก่ แบบสัมภาษณ์ โดยการนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตอบ 3 ท่าน และนำไปทดลองใช้ในการสัมภาษณ์กับประชาชนที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจำนวน 10 คน เป็นต้น

1.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบจดบันทึก (Note Form) ที่ได้จากกิจกรรมการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) จำนวน 30 คน

1.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 10 คน

1.4.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต คือ การเฝ้าดูปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชน/พื้นที่วิจัยอย่างตั้งใจ และมีการวางแผนเป็นระบบเพื่อหาคำตอบที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัยในระยะแรกนี้ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 อาทิ

- 1) วางแผนการเก็บข้อมูล
- 2) พิจารณาส่งที่เกี่ยวข้อง ได้แก่
 - 2.1) ผู้เข้าร่วมโครงการ
 - 2.2) สถานที่เก็บข้อมูล
 - 2.3) วัตถุประสงค์ของชุมชน/พื้นที่วิจัย
 - 2.4) สถานการณ์ของสังคม
 - 2.5) ความถี่และระยะเวลา

1.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิจัยในระยะแรกนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาคทฤษฎี อาทิ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม อาทิ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ เป็นต้น โดยการวิเคราะห์แบบสรุปอุปนัย 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำการวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว

ระยะที่ 2 เพื่อค้นหาวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

2.1 แหล่งข้อมูล

2.1.1 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ได้แก่ เอกสารวิชาการ สถิติ หนังสือ ตำรา วรรณกรรม บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์ เป็นต้น

2.1.2 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้แก่ การสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ประชาชนในชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

2.2 กลุ่มเป้าหมาย

ในระบะที่สอง ผู้วิจัย ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายไว้รวมทั้งสิ้น จำนวน 40 คน ดังนี้

2.2.1 การระดมสมอง (Brainstorming) เพื่อค้นหาวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตา ชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยมีกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 30 คน

2.2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) โดยมีกลุ่มเป้าหมายแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 10 คน

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.3.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) แบบจดบันทึก (Note Form) คือ เป็นแบบจดบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น มาเพื่อใช้ในการจดบันทึกข้อมูล/เก็บประเด็นข้อมูล/อื่น ๆ ในกิจกรรมการระดมสมอง (Brainstorming)

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview)

2.3.2 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

1) แบบจดบันทึก (Note Form) ผู้วิจัยจะใช้วิธีการจดบันทึกแบบ Cornell ที่คิดค้นขึ้นโดย Dr. Walter Pauk ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีการที่ใช้กันอย่างแพร่หลายและงานวิจัยจำนวนมาก ซึ่งเป็นวิธีการที่สามารถใช้พื้นที่ของกระดาษได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุดและช่วยพัฒนาความสามารถในการเรียนรู้และการจดบันทึกได้อย่างเป็นระบบและครอบคลุม โดยมีส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1.1) ส่วนที่ 1: Note - Taking Area คือ เป็นส่วนที่ใหญ่ที่สุดของหน้ากระดาษ ส่วนนี้จะใช้จดเลคเชอร์ในขณะที่กำลังเรียนอยู่ ทั้งจากการฟังหรืออาจจะใช้จดเรื่องสำคัญ

1.2) ส่วนที่ 2: Cue Column คือ ใช้บันทึกประเด็นสำคัญ หลังจากที่ได้จดส่วนที่ 1 แล้ว ซึ่งสามารถเขียนได้หลายรูปแบบ อาทิ Main Idea, Key word, ประโยคคำถาม

1.3) ส่วนที่ 3: Summary Area คือ พื้นที่ที่ใช้จดสรุป โดยใช้เป็นภาษาในแบบตัวเองหรืออาจจะใช้จดความรู้เพิ่มเติมในอนาคตได้ (ตัวอย่างตามระยะที่ 1 ที่กล่าวมาแล้ว)

2) แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยมีส่วนประกอบแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังนี้

2.1) ส่วนนำ เป็นข้อมูลที่เกี่ยวกับโครงการวิจัย

2.2) ส่วนผู้ให้สัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้สัมภาษณ์และสภาพทั่วไปของการสัมภาษณ์ ได้แก่ ชื่อ-สกุลของผู้สัมภาษณ์ วัน/เวลา/สถานที่ที่ใช้สัมภาษณ์

2.3) ส่วนผู้ถูกสัมภาษณ์ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เช่น ชื่อ-สกุลของผู้ถูกสัมภาษณ์ (ในกรณีที่ผู้ถูกสัมภาษณ์ยินยอม) หรือสถานะของผู้ถูกสัมภาษณ์ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพการสมรส ศาสนา อาชีพ รายได้ และระยะเวลาในการทำงาน เป็นต้น

2.4) ส่วนคำถาม เป็นส่วนของข้อคำถาม (ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง) หรือประเด็นหรือแนวข้อคำถามอย่างคร่าว ๆ (ในกรณีที่เป็นการสัมภาษณ์แบบไร้โครงสร้าง) และเนื้อที่เพื่อการจดบันทึกผลการสัมภาษณ์ เป็นต้น (ตัวอย่างตามระยะที่ 1 ที่กล่าวมาแล้ว)

2.3.3 การหาคุณภาพของเครื่องมือวิจัย

ในระบะที่ 2 ผู้วิจัยจะทำการหาคุณภาพของเครื่องมือได้แก่ แบบสัมภาษณ์ โดยการนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตอบ 3 ท่าน และนำไปทดลองใช้ในการสัมภาษณ์กับประชาชนที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจำนวน 10 คน เป็นต้น

2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบจดบันทึก (Note Form) คือ ผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากกิจกรรมการระดมสมอง และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาคทฤษฎี อาทิเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม อาทิ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ เป็นต้น โดยการวิเคราะห์แบบสรุปลง 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุปข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำ การวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว

ระยะที่ 3 เพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3.1 แหล่งข้อมูล

ในระยที่สามนี้ แหล่งข้อมูลจะมาจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และจากตัวบุคคล ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) เป็นต้น

3.2 กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายในการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 40 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

แบบจดบันทึก (Note Form) คือ เป็นแบบจดบันทึกข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการจดบันทึก ข้อมูล/เก็บประเด็นข้อมูล/อื่น ๆ ในกิจกรรมประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) เพื่อสร้างนวัตกรรม การจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบจดบันทึก (Note Form) ที่ได้จากกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop)

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากภาคทฤษฎี อาทิเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม อาทิ การประชุมกลุ่มย่อย โดยการวิเคราะห์แบบสรุปลง 3 ลักษณะ ได้แก่ การวิเคราะห์สรุปข้อมูลจากบันทึกภาคสนามที่เป็นส่วนบันทึกละเอียดหรือบันทึกพรรณนา การวิเคราะห์สรุป ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จำแนกหรือจัดกลุ่ม และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ทำ การวิเคราะห์ส่วนประกอบแล้ว

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ข้อ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

2. เพื่อค้นหานวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3. เพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

โดยผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยจำแนกออกเป็น 3 ระยะตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ในระยะแรกนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลในประเด็นเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยจะทำการศึกษาข้อมูลจาก 2 ภาคส่วนคือ 1) ภาคทฤษฎี ได้แก่ การศึกษาเอกสารวรรณกรรม งานวิจัย ตำรา หนังสือ สื่อสิ่งพิมพ์ออนไลน์ ฯลฯ 2) ภาคปฏิบัติ ได้แก่ การลงพื้นที่วิจัยเพื่อทำการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของป่าชุมชน การประชุมกลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย เป็นต้น ซึ่งจากการศึกษาทั้ง 2 ภาคส่วน ผู้วิจัยสามารถสรุปจำแนกผลการศึกษาได้ดังนี้

1. ที่ตั้งและขนาดเนื้อที่ของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ขนาดประมาณ 30 ไร่

รูปภาพที่ 4.1 ภาพประกอบที่ตั้งป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

รูปภาพที่ 4.2 ภาพประกอบที่ตั้งป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

รูปภาพที่ 4.3 ภาพประกอบที่ตั้งป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

2. ลักษณะของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางพืชพรรณมีทั้งไม้ขนาดเล็ก ไม้ขนาด ใหญ่ ไม้พุ่มป่าทั่วไป เป็นฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชนโดย ชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีพทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การหาอาหาร การนำของป่าไปขาย การ นำไปใช้เป็นเชื้อเพลิงและการประกอบพิธีกรรมความเชื่อเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน เป็นต้น

รูปภาพที่ 4.4 ภาพประกอบลักษณะของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

รูปภาพที่ 4.5 ภาพประกอบลักษณะของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

3. ชนิดพันธุ์ไม้และสัตว์ในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้ ซึ่งจำสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1) ไม้ยืนต้น

ตารางที่ 4.1 ชนิดพันธุ์ไม้ยืนต้นในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

ชนิดพันธุ์ไม้	ลักษณะพันธุ์ไม้
ต้นพะยุง	ลักษณะของต้นพะยุง ต้นพะยุงจัดเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ผลัดใบช่วงสั้น ๆ มีลักษณะคล้ายกับต้นประดู่ โดยมีความสูงของต้นได้ถึง 25 เมตร เมื่อโตเต็มที่ลำต้นจะมีลักษณะเปลาตรง แต่ปัจจุบันนี้ต้นพะยุงพบเห็นได้ยากเนื่องจากปัญหาการบุกรุกตัดไม้ป่า
ต้นชาด	ลักษณะของต้นชาดเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่สูง 8-20 เมตร ลำต้นเปลาตรง ใบเดี่ยวรูปไข่กว้าง 10-20 ซม. ยาว 13-25 ซม. ปลายใบมน โคนใบสอบหรือหยักตื้นๆ
ต้นประดู่	ลักษณะของต้นประดู่ จัดเป็นพรรณไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ ลำต้นมีความสูงประมาณ 20-25 เมตร หรืออาจสูงกว่า จะผลัดใบก่อนการออกดอก เปลือกลำต้นหนาเป็นสีน้ำตาลเทา เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนเป็นพรรณไม้กลางแจ้ง
ต้นเค็ง	ลักษณะของต้นเค็ง สูง 10-30 เมตร ใบประกอบแบบขนนก ปลายคี่ เรียงสลับ ใบรูปไข่ถึงรูปรี ปลายทุ่ถึงแหลม โคนมนถึงค่อนข้างสอบ ขอบเรียบ ผิวใบเกลี้ยงหรือมีขนเล็กน้อย ดอกเล็กสีขาว ออกเป็นช่อขนาดใหญ่ตามปลายกิ่ง ผลกลมรี ผลสุกสีดำ มีเมล็ดเดี่ยว
ต้นแต้ หรือมะค่าแต้	ลักษณะของมะค่าแต้ต้นมะค่าแต้ โดยจัดเป็นไม้ยืนต้น มีความสูงของต้นประมาณ 10-15 เมตร แตกกิ่งก้านแผ่กว้าง มีเรือนยอดเป็นรูปร่มหรือเป็นทรงเจดีย์ต่ำ กิ่งอ่อนและยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาล เปลือกต้นเรียบเป็นสีเทาคล้ำ ขยายพันธุ์ด้วยวิธีการเพาะเมล็ดและวิธีการตอนกิ่ง
ต้นกุง หรือต้นพลวง	ลักษณะของต้นกุง เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางไปถึงใหญ่ สูง 10-30 เมตร ผลัดใบ ลำต้นเปลาตรง เปลือกหนาสีน้ำตาลปนเทาอ่อน แตกเป็นร่องลึกไปตามยาวของลำต้น กิ่งอ่อนเกลี้ยงหรือเกือบเกลี้ยง มีรอยแผลใบเห็นชัด
ต้นกอกกัน	ลักษณะของต้นกอกกัน เป็นไม้ต้นสูง 10-20 เมตรเปลือกสีน้ำตาลปนเทาแตกเป็นสะเก็ดรูปสี่เหลี่ยม ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่เรียงแบบสลับ ปลายใบแหลมฐานใบมนเบี้ยวขอบใบเรียบผิวใบทั้งสองด้านมีขนนุ่มใบอ่อนสีน้ำตาลแดงก่อนออกดอกใบจะร่วงทั้งต้น ดอกดอกช่อแบบกระจายออกตามซอกใบ

(ต่อ) ตารางที่ 4.1 ชนิดพันธุ์ไม้ยืนต้นในป่าชุมชนคอนปุต้าบ้านน้ำผึ้ง

ชนิดพันธุ์ไม้	ลักษณะพันธุ์ไม้
ต้นเต็ง	ผลัดใบ ลำต้นตรง เปลือกสีน้ำตาลปนเทา แตกเป็นร่องและเป็นสะเก็ดหนา ใบเดี่ยว ใบอ่อนมีขนประปราย ดอกช่อ ออกที่ปลายยอด ก้านดอกย่อยสั้นมาก ดอกย่อยขนาดเล็กสีขาว ผลมีปีกแบบชามารอยด์
ต้นจิก	เป็นไม้ต้นขนาดไม่ใหญ่มาก มีลำต้นเป็นปุ่ม ๆ เป็นพุ่ม โดยเป็นพืชผลัดใบ ที่ชอบขึ้นอยู่บริเวณริมน้ำ สามารถทนน้ำขังได้ดี ส่วนใบของต้นจิกนั้นเป็นใบเดี่ยวอ่อนสีน้ำตาลอมแดง ออกแบบสลับถี่ตามปลายยอดต้นจิก รูปทรงไข่กลับ และดอกนั้นออกเป็นช่อสีแดงหรือชมพูห้อยลงมา มีกลีบเลี้ยงทั้งหมด 4 กลีบ ไม่ร่วงหล่นจนกระทั่งออกผล ซึ่งผลของต้นจิกนี้จะมีรูปทรงยาวรีเป็นเหลี่ยม
ต้นแดง	ลำต้นค่อนข้างเปลา่ ตรง หรือเป็นปุ่มปม เรือนยอดรูปทรงกลมหรือแก่งก้าง ไม้ค่อยแน่นอน สีเขียวอมแดง เปลือกเรียบสีเทาอมแดง ตกสะเก็ดออกเป็นแผ่นกลมบาง ๆ รอบลำต้น เมื่อสับเปลือกทิ้งไว้จะได้ชั้นสีแดง ยอดอ่อนมีขนสีเหลืองปกคลุม ใบเป็นช่อแบบขนนกสองชั้น ก้านใบยาว 2-7 เซนติเมตร ช่อใบยาว 10-22 เซนติเมตร แต่ละช่อมีใบย่อย 4-5 คู่ ใบย่อยรูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบมักจะเบี้ยว มีขนาดไม่เท่ากัน กว้าง 3-7 เซนติเมตร ยาว 7-20 เซนติเมตร ปลายใบแหลมมน ฐานใบมักจะเบี้ยว ใบแก่ไม่มีขนปกคลุม หรืออาจจะมีขนประปรายด้านท้องใบเล็กน้อย ก้านใบย่อยยาว 2-4 มิลลิเมตร ดอกสีเหลือง ขนาดเล็ก ขึ้นอัดกันแน่นบนช่อกลมเดี่ยว ๆ หรือแตกกิ่งก้าน หรือขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง แต่ละช่อประมาณ 1.4 เซนติเมตร ก้านช่อดอกยาว 2-5 เซนติเมตร มีขนปกคลุมประปราย กลีบรองกลีบดอกเชื่อมติดกันคล้ายรูปประฆัง ตรงปลายแยกออกเป็น 5 กลีบ มีขนสีเหลืองปกคลุม กลีบดอก 5 กลีบ
ต้นสะเดา	เป็นพันธุ์ไม้ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ มีความสูงประมาณ 20-25 เมตร ลักษณะของต้นเป็นทรงเรือนยอดเป็นพุ่มหนาที่ปกคลุมปีมีรากที่แข็งแรง กว้างขวาง และหยั่งลึก เปลือกของลำต้นค่อนข้างหนา มีสีน้ำตาลเทาหรือสีเทาปนดำ ผิวเปลือกแตกเป็นร่องตื้น ๆ หรือเป็นสะเก็ดยาว ๆ เยื้องสลับกันไปตามความยาวของลำต้น ส่วนเปลือกของกิ่งมีลักษณะค่อนข้างเรียบ และเนื้อไม้มีสีแดงเข้มปนสีน้ำตาล เส้นค่อนข้างสับสนเป็นริ้ว ๆ แฉก เนื้อหยาบ เป็นมันเลื่อม มีความแข็งแรงทนทาน ส่วนแกนไม่มีสีน้ำตาลแดง มีความแข็งแรงและทนทานมาก

2) สมุนไพร

ตารางที่ 4.2 ชนิดของสมุนไพรในป่าชุมชนตอนป่าบ้านน้ำผึ้ง

ชนิดของสมุนไพร	สรรพคุณ
ใบหูเสือ	ต้นและใบมีกลิ่นหอมฉุน รสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณช่วยทำให้เจริญอาหาร ใบหูเสือนี้อาจใช้เป็นยาบำรุงร่างกาย ตำรับยาบำรุงเลือดลม
ใบหมาน้อย	หรือเถาหมาน้อย เป็นยาสมุนไพรเป็นยาแก้ไอ แก้เจ็บท้อง แก้จุกเสียด
ชะเอมเทศ	ช่วยแก้อาการไอเป็นไข้ ลดไข้ ต้านมาลาเรีย
โตไม้รู้ลิม	ใช้เป็นยาบำรุงร่างกายบำรุงกำลัง ด้วยการใช้รากต้มเป็นน้ำดื่ม หรือจะใช้ใบต้มกับน้ำดื่มก็ได้
รากสามสิบ	รากสามสิบมีรสเผ็ดเย็น มีสรรพคุณเป็นยาบำรุงกำลัง ใช้เป็นยาชูกำลัง ใช้รากเป็นยาแก้กระษัย แก้วเวียน รากใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาลดความดันโลหิตและลดไขมันในเลือด และช่วยลดระดับน้ำตาลในเลือด
เงียงปลาตุก	สามารถแก้ร้อนในปอด ขับปัสสาวะ แก้พิษร้อนในเลือด ใช้ภายนอกสามารถลดบวมตัวร้อน ฤทธิ์เข้าถึงตับและปอด
ผักลิ้นปี่ หรือหุบลา ซ้อน	ใช้เป็นยารักษาโรคทางเดินหายใจติดเชื้อ รากใช้เป็นยาแก้โรคตาแดง ขโมยในเด็ก ทั้งต้นใช้เป็นยาขับพิษร้อน ถอนพิษไข้ เป็นยาแก้ไข้ ทำให้เลือดเย็น ช่วยขับน้ำขึ้นในร่างกาย
ตุ้มกา	เป็นยาขมเจริญอาหาร แก้กระษัย ช่วยขับน้ำย่อย แก้อืดโรย
สังวาลพระอินทร์	เป็นยาเย็น ขับความชื้นในร่างกาย แก้พิษในเลือด ทำให้เลือดเย็น ใช้แก้เด็กเป็นดีซ่าน ใช้เป็นยาแก้เลือดกำเดา
สะเดา	ต้นสะเดาถือเป็นต้นไม้แห่งยา เพราะทุกส่วนของสะเดาล้วนมีประโยชน์ต่อสุขภาพ ได้แก่ 1. ใบอ่อน แก้โรคผิวหนัง ปรับสมดุลน้ำเหลือง รักษาแผลพุพอง 2. ใบแก่ บำรุงธาตุ ช่วยย่อยอาหาร 3. ก้าน แก้ไข้ บำรุงน้ำดี แก้อ่อนในกระหายน้ำ บำรุงสุขภาพในช่องปาก 4. ดอก แก้พิษโลหิต บรรเทาอาการเลือดกำเดาไหล แก้อริตสีดวง บรรเทาอาการคันคอ บำรุงธาตุไฟ 5. ผล บำรุงหัวใจเป็นยาระบาย แก้อาการหัวใจเต้นผิดปกติ 6. ผลอ่อน ช่วยเจริญอาหาร ฆ่าพยาธิ แก้อริตสีดวง แก้ปัสสาวะขัด 7. เปลือกต้น เป็นยาขมเจริญอาหาร แก้ไข้ บิดมูกเลือด แก้ท้องร่วง แก้กษัย หรือ โรคชูปพอมแห้งแรงน้อย ลดเสมหะ แก้อาการท้องเดิน แก้บิด ฯลฯ

3) เห็ดป่า

ตารางที่ 4.3 ชนิดของเห็ดในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง

ชนิดของเห็ด	ลักษณะ
เห็ดถ่าน	จะมีหมวกเห็ดเป็นสีขาวนวล เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 – 6 เซนติเมตร กลางหมวกจะเว้าตื้น ผิวเรียบ แต่จะหนืดเมื่อจับ มีสีขาวนวลบางเรียงชิดกัน และยึดติดกับก้าน
เห็ดผึ้ง	จะมีรูปร่างเหมือนหรือคล้ายกับกระทะคว่ำ โดยเมื่อดอกยังอ่อนจะมีขนละเอียดๆ สีน้ำตาล ลักษณะเหมือนผ้ากำมะหยี่ขึ้นปกคลุมอยู่ แต่เมื่อดอกบานจนสุดแล้วตรงกลางของหมวกเห็ดจะเป็นสีน้ำตาลแกมเหลือง
เห็ดระโงก	ลักษณะดอกเห็ดอ่อนมีเยื่อหุ้มหนารูปไข่ สีขาวนวล ผิวด้านบนปริแตกออกเป็นรูปถ้วยติดอยู่โคนก้าน มีสีขาวนวล และเป็นเมือกเหนียว มีครีบบหมวกสีขาวเรียงรอบก้านดอก ขอบหมวกเป็นร่องตื้น ๆ ตรงกับร่องของครีบบหมวก
เห็ดไค	มีลักษณะ คล้ายเห็ดก่อ ดอกใหญ่แข็งและกรอบ มีสีขาวปนเทา เวลาจะงอกกลิ่นหอม ชอบขึ้นตามป่าที่เปียกชื้นเวลาฝนตกใหม่ๆ
เห็ดปลวก	ลักษณะ มีหมวกดอกมีรูปร่างกระทะคว่ำ สีของหมวกดอกมีตั้งแต่สีน้ำตาลปนดำ สีน้ำตาลปนแดง หรือสีน้ำตาล ส่วนปลายยอดของหมวก
เห็ดหน้าแผล	ลักษณะ จะเป็นสีม่วง รูปร่างแบบกรวยตื้น ขอบหมวกเป็นคลื่นเมื่อมองจากด้านบน มองจากด้านล่างเห็นครึ่งองขึ้น ผิวมีลักษณะเป็นเกล็ด เนื้อหมวกมีความเปราะ
เห็ดแดง หรือ เห็ดน้ำหมาก	หมวกเห็ดรูปกระทะคว่ำ สีแดงเข้ม แดงสด หรือสีจางลงจนเป็นสีชมพู กลางหมวกเป็นแอ่งเล็กน้อย ผิวหนืดเมื่ออากาศชื้น ครีบบสีเหลืองอ่อนหรือขาวนวล ด้านในยึดติดกับก้าน ก้านสีขาวปนชมพู โคนสอบ ผิวเรียบ เนื้อในเห็ดสีขาว ดอกแก่ภายในกลวง สปอร์รูปไข่หรือเกือบกลม สีเหลืองอ่อน ผิวขรุขระ
เห็ดห้าพาน	ลักษณะดอกเห็ด เป็นก้อนกลม ๆ มีสีเหลือง เส้นผ่าศูนย์กลาง 1-3 เซนติเมตร ดอกเห็ดทั้งอ่อนและแก่มีลักษณะนิ่มยืดหยุ่นคล้ายยางลบ
เห็ดขม	มีสีออกคล้ำ ๆ ดำ ๆ คล้าย ๆ เห็ดหอม เป็นมัน ๆ คล้าย ๆ เห็ดดั่งงัวดั่งควาย แต่ว่ารสชาติมันหึ่งขม

4) สัตว์ป่าพื้นถิ่น

ตารางที่ 4.4 ชนิดของสัตว์ในป่าชุมชนคอนปุต้าบ้านน้ำผึ้ง

ชนิด	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
หนูนา										←		→
กระรอก	←											→
กิ้งก่าแดง					←		→					
จิ้งก่าจั่น	←											→
ตั๊กแตน	←											→
กิ้งก่า					←		→					
งู	←											→
แย้			←		→							
กระปอม	←											→
นกขมิ้นเจ้า	←											→
นกไถ่นา	←											→
ไก่ป่า	←											→
ไข่มดแดง					←		→					

ระยะที่ 2 เพื่อค้นหาวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ในระยะที่ 2 นี้ ผู้วิจัยได้นำจากผลการศึกษาในระยะที่ 1 มาเป็นข้อมูลต่อยอดในกระบวนการการระดมสมอง (Brainstorming) จำนวน 30 คน และการสัมภาษณ์ (Interview) แบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 40 คน เพื่อค้นหาวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

ผลการศึกษาจากกระบวนการระดมสมอง (Brainstorming) และการสัมภาษณ์ (Interview) กลุ่มเป้าหมาย โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ต้องการวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง มีรูปแบบวัตรกรรมการดูแลอนุรักษ์ พื้นฟูเป็นไปอย่างยั่งยืน ได้แก่ 1.1) การกำหนดพื้นที่ป่าในการทำการอนุรักษ์ ให้ชัดเจน และสร้างข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน ถึงการเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่อนุรักษ์ เช่น อาจจัดให้มีกิจกรรมการบวชป่า เป็นการนำเอาหลักความศรัทธาทางศาสนาเข้ามาช่วยในการจัดการป่า 1.2) การจัดทำแผนพัฒนาและอนุรักษ์ป่า ให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาชุมชน และแผนพัฒนาตำบล เพื่อผลักดันให้เป็นนโยบายสาธารณะ และให้ทุกภาคส่วนทั้งประชาชนในชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ร่วมกัน 1.3) การป้องกันการทำลายป่า โดยคนในชุมชนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการในการตรวจตรา และดูแลป่าอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันคนภายนอกบุกรุกทำลายป่า รวมถึงการป้องกันไฟป่า 1.4) การสร้างกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ เป็นต้น

2. ต้องการวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง โดยประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ได้แก่ 2.1) การสร้างเครือข่ายป่าชุมชนให้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าให้มีความต่อเนื่อง โดยให้คนในชุมชนเป็นแกนนำในการจัดการป่า 2.2) การสร้างแกนนำเยาวชนในการอนุรักษ์ป่า เพื่อถ่ายทอดและปลูกจิตสำนึกในการรักษาและดูแลป่าให้กับคนรุ่นต่อไป ที่จะได้ใช้ประโยชน์จากป่า โดยมีการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนภายในชุมชน ให้เข้าร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าร่วมกับชุมชน ในเทศกาลต่าง ๆ 2.3) การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการป่าชุมชน เพื่อนำไปใช้ในโรงเรียน โดยมีปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้กับเยาวชน 2.4) สร้างจิตสำนึกให้กับประชาชน เพื่อให้ทุกคนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ พื้นฟูทรัพยากรป่าชุมชน 2.5) การสร้างกิจกรรมการมีส่วนร่วม เป็นต้น

3. ต้องการวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง โดยการส่งเสริม สนับสนุน จากองค์กร หน่วยงานภาครัฐและเอกชน ได้แก่ 3.1) องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น 3.2) ส่วนราชการจังหวัด 3.3) หน่วยงาน องค์กรภาคเอกชน เป็นต้น

และเมื่อนำสาระสำคัญจากผลการศึกษาวิเคราะห์ผลรวมกัน จึงได้วัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 3 วัตรกรรม ดังนี้

1. วัตรกรรมเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม

วัตรกรรมนี้ หมายรวมถึง การสร้างกิจกรรมการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะต้องร่วมกันทำกิจกรรมในการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม อาทิ กิจกรรมการปลูกต้นไม้เสริม เพิ่มแหล่งอาหาร กิจกรรมการบวชป่า กิจกรรมการลงทะเบียนป่า กิจกรรมการสร้างความเชื่อทางจิตวิญญาณ เป็นต้น

2. นวัตกรรมเชิงมาตรการ

นวัตกรรมนี้ หมายความถึง การออกมาตรการควบคุมบังคับใช้ อาทิ การออกระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ข้อบังคับ โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ การนำเอาแนวคิดในการดูแลอนุรักษ์ พื้นฟูอย่างยั่งยืนมากำหนด เป็นกฎเกณฑ์ เช่น การกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้ ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟันหรือถางเปลือกไม้เพื่อ กระทบการใด ๆ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย เป็นต้น ถ้าใครฝ่าฝืนก็จะได้รับโทษ เป็นต้น

3. นวัตกรรมเชิงนโยบาย

นวัตกรรมนี้ หมายความถึง การขอความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วงให้จัดเป็น แผนยุทธศาสตร์ในการนำไปสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น 4 ปี และแผนปฏิบัติการประจำปี เป็นต้น

ระยะที่ 3 เพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

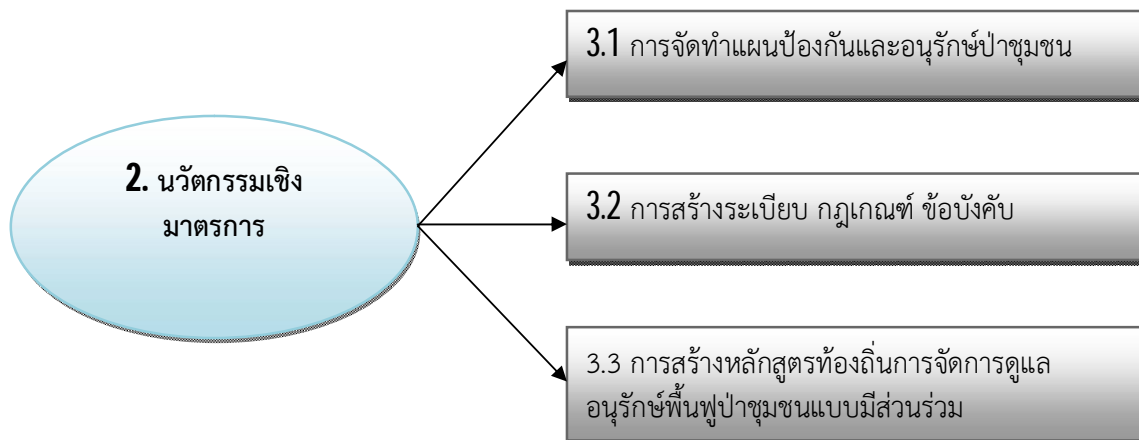
ในระยะที่ 3 นี้ ผู้วิจัยจะนำผลการศึกษาในระยะที่ 2 จำนวน 3 นวัตกรรม ได้แก่ 1. นวัตกรรมเชิง กิจกรรมการมีส่วนร่วม 2. นวัตกรรมเชิงมาตรการ 3. นวัตกรรมเชิงนโยบายของ อปท. เป็นต้น มาทำการสร้าง ขึ้นมา ผ่านกิจกรรมการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) กับกลุ่มเป้าหมายในชุมชน อาทิ ผู้นำชุมชน ประชาชน นักวิจัย และผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวน 40 คน ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปผลการสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชน ดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคามได้ ดังนี้

1. นวัตกรรมเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1.1 การจัดกิจกรรมการบวชป่าชุมชน 1.2 การจัด กิจกรรมปลูกป่า 1.3 การจัดกิจกรรมทำทะเบียนป่า 1.4 การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ 1.5 การจัด กิจกรรมเยาวชนต้นกล้าจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น

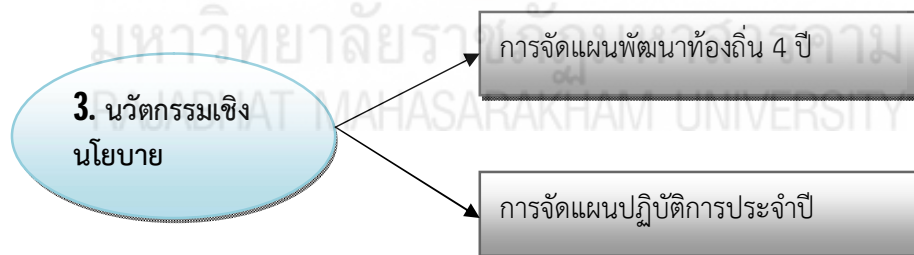
แผนภาพที่ 4.1 นวัตกรรมเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม

2. นวัตกรรมเชิงมาตรการ ได้แก่ 2.1 การจัดทำแผนป้องกันและอนุรักษ์ป่าชุมชน 2.2 การสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ 2.3 การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น

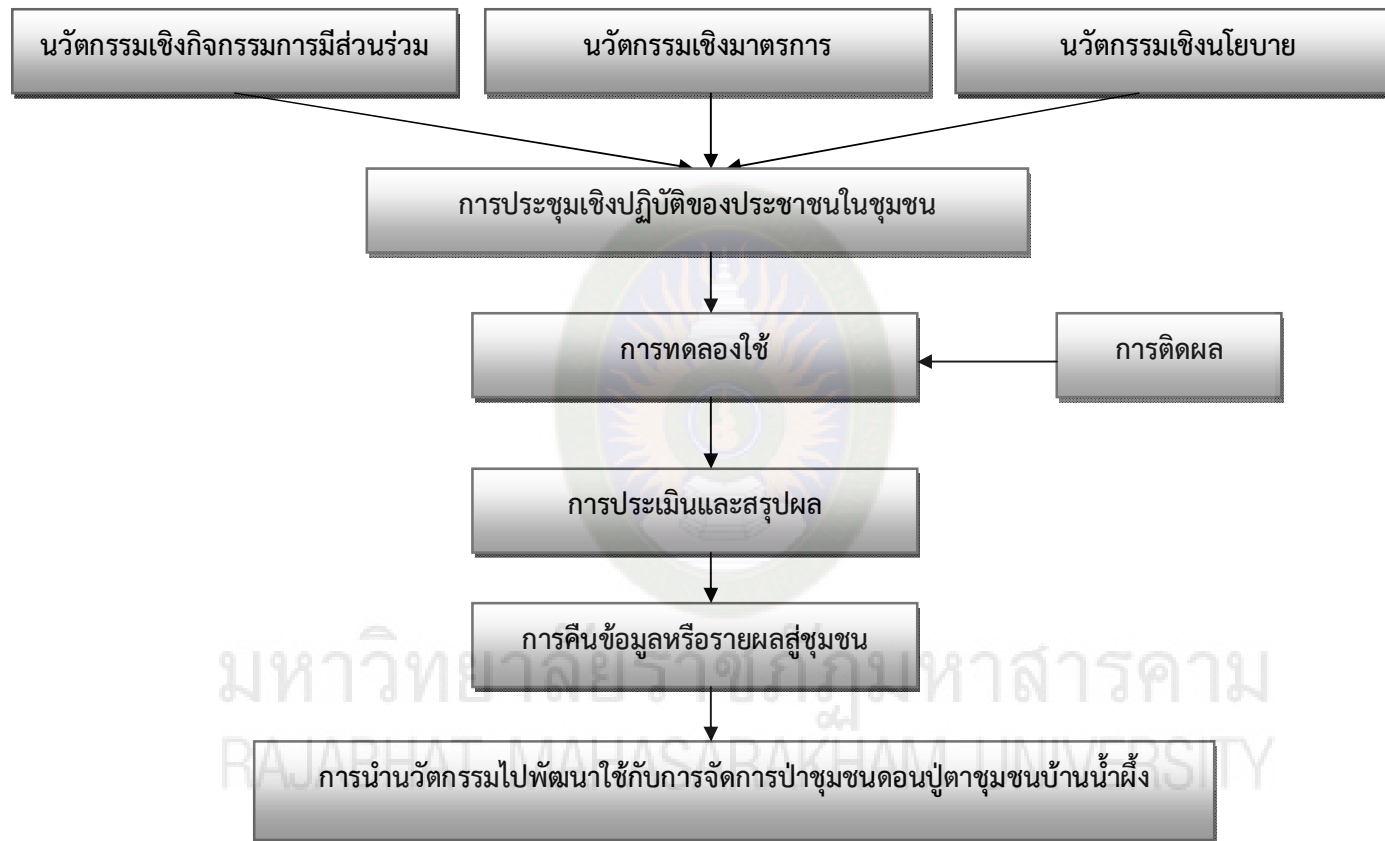
แผนภาพที่ 4.2 นวัตกรรมเชิงมาตรการ

3. นวัตกรรมเชิงนโยบาย ได้แก่ 3.1 การจัดแผนพัฒนาท้องถิ่น 4 ปี 3.2 การจัดแผนปฏิบัติการประจำปี เป็นต้น

แผนภาพที่ 4.3 นวัตกรรมเชิงนโยบายของ อปท. ในพื้นที่

แผนรวมการนำนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้งไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่

แผนภาพที่ 4.4 แผนรวมการนำนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้งไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมการจัดการประชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของประชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อค้นหาวัตกรรมการจัดการประชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม และ 3) เพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการประชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ซึ่งผู้วิจัย สามารถจำแนกสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ผลการศึกษา พบว่า

- 1) ที่ตั้งและขนาดเนื้อที่ของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ขนาดประมาณ 30 ไร่
- 2) ลักษณะของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางพืชพรรณมีทั้งไม้ขนาดเล็ก ไม้ขนาดขนาดใหญ่ พืชไม่ป่าทั่วไป เป็นฐานทรัพยากรทางธรรมชาติ และแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชนโดยชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีพทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การหาอาหาร การนำของป่าไปขาย การนำไปใช้เพื่อเพลิงและการประกอบพิธีกรรมความเชื่อ เพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน เป็นต้น
- 3) ชนิดพันธุ์ไม้และสัตว์ในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ได้แก่ 1) ไม้ยืนต้น อาทิ ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ซาด ไม้พยอม ไม้จิก ไม้แดง ไม้สะเดา ฯลฯ 2) สมุนไพร อาทิ ใบหูเสือ เจริญปลาตุก รากสามสิบ ใบหมาน้อย ผักลิ้นปี หรือหุบลาซอน ฯลฯ 3) เห็ดป่า อาทิ เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง เห็ดถ่าน เห็ดขม เห็ดปลวก เห็ดไค เห็ดเห็ดหน้าแหล่ ฯลฯ 4) สัตว์พื้นถิ่นป่า อาทิ หนู กระรอก กระต่าย กระปอม แอ้ง นก ฯลฯ

1.2 เพื่อค้นหาแนวทางการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ผลการศึกษา พบว่า

- 1) แนวคิดเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม หมายความว่า การสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะต้องร่วมกันทำกิจกรรมในการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม อาทิ กิจกรรมการปลูกต้นไม้เสริม เพิ่มแหล่งอาหาร กิจกรรมการบวชป่า กิจกรรมการลงทะเบียนป่า กิจกรรมการสร้าง ความเชื่อทางจิตวิญญาณ เป็นต้น
- 2) แนวคิดเชิงมาตรการ หมายความว่า การออกมาตรการควบคุมบังคับใช้ อาทิ การออกระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกา ข้อบังคับ โดยมีแนวทางการปฏิบัติ คือ การนำเอาแนวคิดในการดูแลอนุรักษ์ ฟื้นฟูอย่างยั่งยืนมากำหนดเป็นกฎเกณฑ์ เช่น การกำหนดไว้ว่าห้ามตัดต้นไม้ ห้ามล่าสัตว์ ห้ามจุดไฟเผาป่า ห้ามฟันหรือถางเปลือกไม้เพื่อกระทำการใด ๆ อันเป็นสาเหตุให้ต้นไม้ตาย เป็นต้น ถ้าใครฝ่าฝืนก็จะต้องโทษ เป็นต้น
- 3) แนวคิดเชิงนโยบาย หมายความว่า การขอความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วงให้จัดเป็นแผนยุทธศาสตร์ในการนำไปสู่แผนพัฒนาท้องถิ่น 4 ปี และแผนปฏิบัติการประจำปี เป็นต้น

1.3 เพื่อสร้างแนวทางการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ผลการวิจัยพบว่า

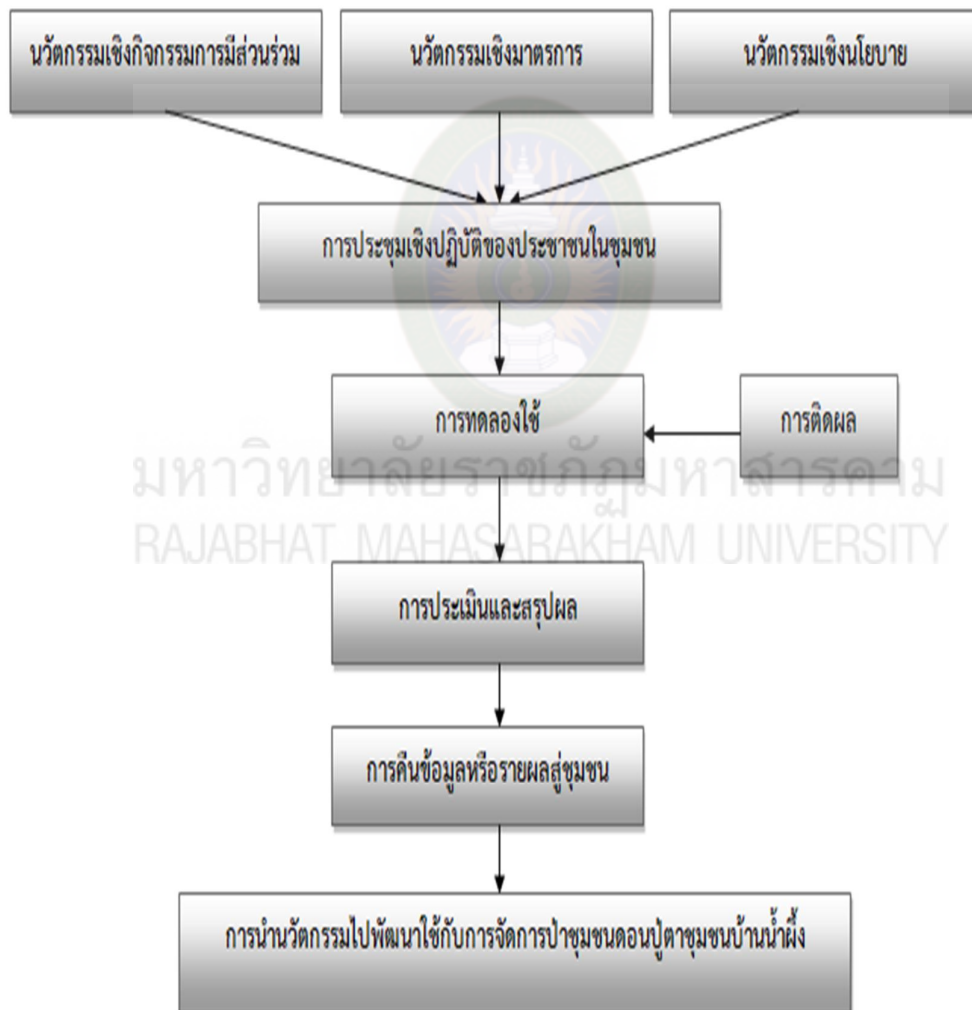
- 1) แนวคิดเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1.1 การจัดการกิจกรรมการบวชป่าชุมชน 1.2 การจัดการกิจกรรมปลูกป่า 1.3 การจัดการกิจกรรมทำทะเบียนป่า 1.4 การจัดการกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ 1.5 การ

จัดกิจกรรมเยาวชนต้นกล้าจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น

2) วัตถุประสงค์เชิงมาตรการ ได้แก่ 2.1 การจัดทำแผนป้องกันและอนุรักษ์ป่าชุมชน 2.2 การสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ 2.3 การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น

3) วัตถุประสงค์เชิงนโยบาย ได้แก่ 3.1 การจัดแผนพัฒนาท้องถิ่น 4 ปี 3.2 การจัดแผนปฏิบัติการประจำปี เป็นต้น

ซึ่งจากนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำฝิ่งที่สร้างขึ้นมาทั้ง 3 วัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้สรุปรวมเป็นแผนการนำนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำฝิ่งไปใช้ประโยชน์ในเชิงพื้นที่ ดังนี้

แผนภาพที่ 5.1 การสรุปรวมแผนการนำนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำฝิ่งไปใช้ประโยชน์ในเชิงพื้นที่

2. อภิปรายผล

การวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคามผู้วิจัยสามารถนำประเด็นผลการวิจัยมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

จากการศึกษาในระยษะที่ 1 เกี่ยวกับศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง พบว่าป่าชุมชนบ้านดังกล่าวนี้ **1)** ที่ตั้งและขนาดเนื้อที่ของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม มีเนื้อที่ขนาดประมาณ 30 ไร่ **2)** ลักษณะของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางพืชพรรณมีทั้งไม้ขนาดเล็ก ไม้ขนาดขนาดใหญ่ พืชไม่ป่าทั่วไป เป็นฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้านในชุมชนโดยชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยป่าในการดำรงชีพทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การหาอาหาร การนำของป่าไปขาย การนำไปใช้เป็นเชื้อเพลิงและการประกอบพิธีกรรมความเชื่อเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน เป็นต้น **3)** ชนิดพันธุ์ไม้และสัตว์ในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ได้แก่ 1) ไม้ยืนต้น อาทิ ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ซาด ไม้พุง ไม้จิก ไม้แดง ไม้สะเดา ฯลฯ 2) สมุนไพร อาทิ ใบหูเสือ เจริญปลาตุ๊ก รากสามสิบ ใบหามาน้อย ผักลิ้นปี หรือหูลาซอ่อน ฯลฯ 3) เห็ดป่า อาทิ เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง เห็ดถ่าน เห็ดขม เห็ดปลวก เห็ดไค เห็ดเห็ดหน้าแหล่ ฯลฯ 4) สัตว์พื้นถิ่นป่า อาทิ หนู กระรอก กระต่าย กระปอม แอ้ง นก ฯลฯ ซึ่งจะเห็นได้ว่าป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง มีความหลากหลายที่ชีวภาพเป็นอย่างยิ่งและที่สำคัญยังเป็นแหล่งอาหารแหล่งประโยชน์ให้กับประชาชนทั้งในและนอกพื้นที่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมตลอดทั้งปี โดยอาจทำให้ป่าชุมชนเกิดภาวะความเสื่อมโทรมและทรัพยากรบางอย่างอาจลดน้อยถอยลงไป ฉะนั้น ถ้าไม่มีการวางแผนหรือมีระบบการจัดการที่ดีในการใช้ประโยชน์และใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า อาจทำให้ทรัพยากรลดลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะพืชและพันธุ์ผักพื้นบ้าน สมุนไพรชนิดต่าง ๆ และสัตว์ใหญ่ในป่าลดจำนวนลง เป็นต้น

ในระยษะที่ 2 นักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายจึงได้ร่วมกันค้นหาค้นหาหน่วัตกรรมจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ได้แก่ **1)** นวัตกรรมเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม คือ การสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย **2)** นวัตกรรมเชิงมาตรการ คือ การออกมาตรการควบคุมบังคับใช้ โดยมีแนวทางการปฏิบัติเพื่อการดูแลอนุรักษ์ ฟื้นฟูป่าชุมชนอย่างยั่งยืน และ **3)** นวัตกรรมเชิงนโยบาย คือ การขอความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วงให้จัดเป็นแผนยุทธศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวีระศักดิ์ กราปัญญา (2554) ได้ทำการศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน – บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ผลการศึกษาพบว่า **1)** การกำหนดหลักเกณฑ์กฎกติกาควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับหมู่บ้านตำบลและออกเป็นข้อบัญญัติตำบลเพื่อบังคับใช้ให้ครอบคลุมทุกด้าน **2)** การบริหารจัดการป่าชุมชนควรบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชนโดยมีผู้แทนของหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน **3)** รูปแบบกิจกรรมควรเกี่ยวเนื่องประเพณีท้องถิ่นหรือการประกอบอาชีพของชุมชนการพัฒนาควรพัฒนาในด้านการจัดการ เป็นต้น

ต่อมาในระยษะที่ 3 ผู้วิจัยและกลุ่มเป้าหมายจึงได้ร่วมกันนำนวัตกรรมที่ค้นพบมาสร้าง **1)** นวัตกรรมเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1.1 การจัดกิจกรรมการบวชป่าชุมชน 1.2 การจัดกิจกรรมปลูกป่า 1.3 การจัดกิจกรรมทำทะเบียนป่า 1.4 การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ 1.5 การจัดกิจกรรมเยาวชนต้นกล้าจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น **2)** นวัตกรรมเชิงมาตรการ ได้แก่ **2.1)** การจัดทำแผนป้องกันและอนุรักษ์ป่าชุมชน **2.2)** การสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ **2.3)** การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟู

ประชุมชนแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น 3) นวัตกรรมเชิงนโยบาย ได้แก่ 3.1 การจัดแผนพัฒนาท้องถิ่น 4 ปี 3.2 การ
จัดแผนปฏิบัติการประจำปี เป็นต้น ทั้งนี้จากนวัตกรรมที่ถูกสร้างขึ้นจะนำไปสู่การพัฒนาใช้ประโยชน์ในเชิง
พื้นที่จริงในลำดับต่อไป เป็นต้น

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

องค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วง ควรนำนวัตกรรมที่ได้ไปจัดทำประชาคมกับชุมชนเพื่อนำไปสู่การ
พัฒนาใช้ในพื้นที่และจะได้นำไปบรรจุเป็นข้อบัญญัติท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณบางส่วนในกิจกรรมการ
จัดการประชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ในการเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละครั้ง ผู้วิจัยจะต้องอธิบายเพื่อสร้างความรู้ ความ
เข้าใจให้กระจ่างชัด และคอยกำชับควบคุมในการเก็บข้อมูลอย่างเคร่งครัด เพราะบางครั้งกลุ่มเป้าหมายอาจไม่
ค่อยให้ความร่วมมือในการกรอกข้อมูลที่เป็นจริง ซึ่งอาจทำให้ผู้วิจัยไม่ได้รับข้อมูลทางการวิจัยอย่างแท้จริง

2) ควร มีการส่งเสริม สนับสนุน ให้มีการวิจัยเชิงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เพราะจะทำให้ทราบถึง
สถานการณ์ปัญหา สภาพการณ์ และความต้องการของพื้นที่อย่างทันที่ทันที่ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กชมน ฤทธิเดช และคณะ. (2557). **ป่าเว้น: จาริตรีक्षाป่าของชุมชนควนโส**. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2557
- กรมการพัฒนาชุมชน. (2558). **การพัฒนาชุมชน**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://www.cdd.go.th> (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- กรมป่าไม้. (2540). **การจัดการป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก
- กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2558). **การอนุรักษ์ป่า**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://website.mnre.go.th/main.php?filename=index> (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (2548). **คู่มือพระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ.2535. (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. กรุงเทพฯ: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- กรมป่าไม้. (2541). **ความหมายป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้
- กฤติน จันท์สนธิมา และคณะ. (2558). **การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน: ศึกษาเฉพาะกรณี ป่าชุมชน บ้านคลองห้วยหวาย อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์**. มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
- กาญจนา แก้วเทพ. (2531). **ทฤษฎีสื่อสารมวลชน**. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. (2549). **คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค 1**. กรุงเทพฯ: จีระชัยการพิมพ์,
- เกษม จันท์แก้ว. (2540). **วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: อักษรสยาม.
- โกมล แพรกทอง. (2537). **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2555). **การสร้างเครือข่ายและภาคีทางสุขภาพ**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://advisor.anamai.moph.go.th/health45/topic15.html>. (สืบค้นเมื่อ 22 กรกฎาคม 2559)
- จิตจำนงค์ กิติศิริ. (2525). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: คุณพินอักษรกิจ
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2527). **การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทในการบริหารงานพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ. (2556). **การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนกรณีศึกษาบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน**. ม.ม.ป
- ณรงค์ วาริชล. (2551). **การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาเทศบาลสู่เมืองน่าอยู่ กรณีศึกษาเทศบาลตำบลบางพระ**. ปัญหาพิเศษรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทั่วไป วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2536). **ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ฉอาน วุฒิกรรมรักษา. (2526). **ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท**. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพรพีไล เลิศวิชา. (2537). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาชนบทมูลนิธินูบ้าน.
- ชญาณิศา เกตุแก้ว (2556). **กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย**. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร. (2532). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบทในเอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบลหมู่บ้าน หน่วยที่ 8 (พิมพ์ครั้งที่ 3)**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2522). **การเมืองกับการบริหาร**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐชัย ชีวะศิริ. (2544). **ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ดิน ปรัชญพฤทธิ. (2542). **ทฤษฎีองค์การ (พิมพ์ครั้งที่ 4)**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- ทงศักดิ์ คุ่มไชนะ. (2534). **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์
- ทศพล กฤตยพิสิฐ. (2538). **การมีส่วนร่วมของกำนันผู้ใหญ่บ้านเขตหนองจอกที่มีต่อโครงการ/กิจกรรมการพัฒนาตามแนวทาง "บวร" และ "บรม" เพื่อสร้างอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง**. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทานตะวัน อินทร์จันทร์. (2546). **การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนย่อยในเขตเทศบาลเมืองลำพูน**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- ธันวา จิตต์สงวน. (2535). **การป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ 3 เศรษฐกิจป่าไม้ชุมชน**. นนทบุรี: สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2546). **การมีส่วนร่วมหลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง**. กรุงเทพฯ: 598 Print.
- นรินทร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2546). **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นันทิยา หุตานวัตร และ ณรงค์ หุตานวัตร. (2547). **การพัฒนาองค์กรชุมชน**. คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
- บุญเทียน ทองประสาน. (2531). **แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในงานพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สภาคาทอлик แห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
- บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ. (2554). **การเมืองเรื่องป่าชุมชน**. สืบค้นออนไลน์จาก <http://www.academia.edu/19521936/>. (สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- บัวเรศ ประไซ์ รุจิรา สุภาษา และวิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2538). **"รายงานการศึกษาโครงการศึกษาป่าชุมชนประจำปี 2538 เรื่องการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรในท้องถิ่น: กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านโสภณาคตำบลวังม่วง อำเภอเปือยน้อย จังหวัดขอนแก่น"**. ในแนวทางปฏิบัติงานโครงการพัฒนาป่าชุมชน (2). ส่วนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่ากรมป่าไม้. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการ

ศาสนา.

- บุญลือ อ่องตัว. (2552). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติ ถ้ำปลา น้ำตกผาเสื่อ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ปกรณ์ จริงสูงเนิน. (2540). การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร. (คำบรรยาย นำเสนอร่างรายงานการศึกษา ต่อ คณะกรรมการการเกษตรและสหกรณ์วุฒิสภา. 2 มีนาคม 2540 ณ โรงแรมเวสติน จังหวัดเชียงใหม่)
- ปรีดา เจษฎารางกุล. (2550). การมีส่วนร่วมของกรรมการชุมชนในการพัฒนาชุมชนในเขตเทศบาลเมืองคูคต อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครองท้องถิ่น วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ปรัชญา เวสารัชช. (2528). การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546). การพัฒนา หมายถึง. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). ธรรมนุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พทยา สายหู. (2529). กลไกของสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิชญ์ สมพอง. (2529). สังคมวิทยาว่าด้วยการพัฒนา. กรุงเทพฯ: กิ่งจันทร์การพิมพ์
- พิมพ์จันทร์ แสงจันทร์, ศาสวัต เพ่งแพ และ วิมล มิระสิงห์. (2557). ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง จังหวัดชัยนาท. จัทรเกษมสาร Vol 20 No 39 (2014): กรกฎาคม - ธันวาคม 2557
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. (2538). ป่าชุมชน: แนวคิดหลักการ วิธีการ และประสบการณ์. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้.
- พีรพล ไชยพงศ์. (2539). การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการรักษาความปลอดภัยเกี่ยวกับชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของประชาชน: ศึกษาเฉพาะกรณีเทศบาลตำบลอ้อมน้อย อำเภอกะทุมแบน จังหวัดสมุทรสาคร. ภาคนิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคม สถาบันพัฒนาบัณฑิตบริหารศาสตร์.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยอนุเคราะห์ไทย
- ราชกิจจานุเบกษา. (2562). พระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562. เล่ม 136 ตอนที่ 71 ก ราชกิจจานุเบกษา 29 พฤษภาคม 2562
- วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์. (2540). ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนใน โครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนดวงแข เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- วันชัย วัฒนศัพท์ ถวิลวดี บุรีกุล และ เมธิศา พงษ์ศักดิ์ศรี. (2551). การปกครองท้องถิ่นไทย พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: พิมพ์กิจ พรินติ้ง เซ็นเตอร์.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน. (2531). การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิชัย เทียนน้อย. (2536). ภูมิศาสตร์กายภาพ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- วิรัช วิรัชนิการวรรณ. (2532). หลักการพัฒนาชุมชนการพัฒนาชุมชนประยุกต์ พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- วิทยากร เชียงกุล. (2527). การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย: บทวิเคราะห์. กรุงเทพฯ: ฉบับกระแส
- วิเชียร บุญระชัยสุวรรณ. (2555). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าในตำบลแม่กี้ อำเภอ
ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วีระศักดิ์ กราปัญญา. (2554). รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนอ่าวท่าเลน บ้าน
ท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ศิริพร ชูประสูติ และสุชาติ เขิงทอง. (2558). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
กรณีศึกษา:เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาพระแทว จังหวัดภูเก็ต. การประชุมหาตใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 6
วันที่ 26 มิถุนายน 2558 มหาวิทยาลัยหาตใหญ่
- สมหญิง บู่แก้ว. (2553). การประเมินมูลค่าผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้ จากป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอบ้านโป่ง
จังหวัดมหาสารคาม. วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม คณะ
สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. (2550). การจัดการป่าชุมชนเพื่อคนและเพื่อป่า. กรุงเทพฯ: ทวีวัฒน์
- สันธิตา กาญจนพันธุ์. (2540). ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างวัดกับรัฐ. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- สรรพลสิทธิ์ ยาวสกุลมาศ. (2552). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา
ตำบลดอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สารานุกรมไทยวิกิพีเดีย. (2554). การจัดการป่าชุมชน. สืบค้นออนไลน์จาก [https://th.wikipedia.org/wiki/](https://th.wikipedia.org/wiki/สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ)
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555 - 2559). กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดมหาสารคาม. (2560). ข้อมูลเกี่ยวกับป่าไม้ในเขต
พื้นที่จังหวัดมหาสารคาม. สืบค้นออนไลน์จาก <http://mahasarakham.mnre.go.th/th/index>
(สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- สำนักส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนกรมป่าไม้. (2556). รายงานสรุปผลการปฏิบัติงานกิจกรรมบริหารจัดการ
พื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ. สืบค้นออนไลน์จาก <http://new.forest.go.th/community/>
(สืบค้นเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2560)
- เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ. (2536). "ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม 1"
ป่าฝน เขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สุธี ศรสุวรรณ. (2538). ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของมุสลิม: ศึกษาเฉพาะ
กรณีตำบลคลองตะเคียน อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์รัฐ
ประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิต
พัฒนบริหารศาสตร์.
- สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. (2533). รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์
- สุรรัตน์ กฤษณะรังสรรค์. (2540). การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ. กรุงเทพฯ:
วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุเทพ เขาลาด. (2524). หลักการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์
- สุวิทย์ ยิ่งวรพันธุ์. (2509). พัฒนาชนบทในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: อักษรสาสน์

- อมร รักษาสัตย์และ ชัตติยา กรรณสูต. (2515). **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ: ชุมชน สหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร
- อรพรรณ ภมรสุวรรณ. (2544). **การมีส่วนร่วมของสมาชิกนิคมในการจัดการนิคมสร้างตนเอง เพื่อการ พึ่งพาตนเอง: ศึกษากรณีสร้างตนเองภาคใต้ตามแผนถอนสภาพนิคม.** วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ ศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารและนโยบายสวัสดิการสังคม คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อาคม ใจแก้ว. (2534). **ทฤษฎีการพัฒนาประเทศ.** ปัตตานี: สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- อาภรณ์พันธ์ จันทร์สว่าง. (2522). **คำบรรยายลักษณะวิชาทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน 2. ภาค การศึกษาที่ 2.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- อิระวัชร จันทร์ประเสริฐ. (2541). **รวมงานสวัสดิการสังคม.** หนังสืองานวันเกิด.
- อำนาจ คอวนิช. (2532). **แนวทางการพัฒนาป่าไม้ภายหลังการปิดป่า.** กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- อรุณี อ่อนสวสวัสดิ์. (2551). **ระเบียบวิธีวิจัย (พิมพ์ครั้งที่ 3).** มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก.

Cohen, J. M. & Uphoff, N. T. (1981). **Rural Development Participation Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation.** New York: Cornell University.

FAO. (1978). **"Forestry for Local Community Development."** FAO Forestry Paper No.7 Rome: FAO.

Gregersen, Hans, Sydney Draper and Dieter Elz. (1989). **People and Tree.** Washington, D.C. World Bank.

Oakley, Ann. (1984). **Approaches to Participation in Rural Development.** Geneva: Internation Office.

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์ได้ด้วยความกรุณาและความช่วยเหลืออย่างสูงยิ่งจากผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัยชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ที่ได้ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการลงพื้นที่วิจัย การประสานงานวิจัย และอื่น ๆ ตลอดโครงการวิจัย

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ นักวิจัย ที่ได้ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทาง ตลอดจน นักศึกษาหลักสูตร สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ที่ได้ช่วยเหลือในการลงพื้นที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ กิจกรรมระดมสมอง การประชุมเชิงปฏิบัติการ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย และการคืนข้อมูลสู่ชุมชน เป็นต้น

รองศาสตราจารย์ ดร.วาริช ราศรี
8 สิงหาคม 2562

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

หัวข้อวิจัย	การสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
ผู้ดำเนินการวิจัย	รองศาสตราจารย์ ดร.วาริช ราศรี
หน่วยงาน	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ปี พ.ศ.	2562

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อค้นหาวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม 3) เพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งได้แบ่งการศึกษาวีจยออกเป็น 3 ระยะ ตามวัตถุประสงค์ โดยมีกลุ่มเป้าหมายทั้งสิ้น 40 คน เครื่องมือในการวิจัยได้แก่ แบบจดบันทึก แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และแบบสังเกต โดยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ แล้วนำวิเคราะห์ผลเชิงเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง มีที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านน้ำผึ้ง มีเนื้อที่ขนาดประมาณ 30 ไร่ เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางพืชพรรณมีทั้งไม้ขนาดเล็ก ไม้ขนาดขนาดใหญ่ พืชไม่ป่าทั่วไป เป็นฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและแหล่งอาหารที่สำคัญมีชนิดพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าพื้นถิ่น อาทิ ไม้ยืนต้น ไม้ประดู่ ไม้ดง ไม้รัง ไม้พุง ไม้จิก สมุนไพรรวม อาทิ ใบหูเสือ เงียง ปลาตูก รากสามสิบ เห็ดป่า เห็ดระโงก เห็ดผึ้ง เห็ดถ่าน เห็ดขม สัตว์พื้นถิ่นป่า หนู กระรอก กระต่าย กระปอม แย้ นก ฯลฯ 2) การค้นหาวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ได้แก่ 2.1) นวัตกรรมเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม คือ การสร้างกิจกรรมการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 2.2) นวัตกรรมเชิงมาตรการ คือ การออกมาตรการควบคุมบังคับใช้ โดยมีแนวทางการปฏิบัติเพื่อการดูแลอนุรักษ์ พื้นที่ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน และ 2.3) นวัตกรรมเชิงนโยบาย คือ การขอความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองม่วงให้จัดเป็นแผนยุทธศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น 3) การสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ได้แก่ 3.1) นวัตกรรมเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม ได้แก่ (1) การจัดกิจกรรมการบวชป่าชุมชน (2) การจัดกิจกรรมปลูกป่า (3) การจัดกิจกรรมทำทะเบียนป่า (4) การจัดกิจกรรมความเชื่อทางจิตวิญญาณ (5) การจัดกิจกรรมเยาวชนต้นกล้าจิตอาสาอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น 3.2) นวัตกรรมเชิงมาตรการ ได้แก่ (1) การจัดทำแผนป้องกันและอนุรักษ์ป่าชุมชน (2) การสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ (3) การสร้างหลักสูตรท้องถิ่นการจัดการดูแลอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น 3.3) นวัตกรรมเชิงนโยบาย ได้แก่ (1) การจัดแผนพัฒนาท้องถิ่น 4 ปี (2) การจัดแผนปฏิบัติการประจำปี เป็นต้น

Research Title	A Creating Innovation the Community Management Forest Don Pu Ta Ban Nam Phung Nong Muang District Sub-District Borabue District Maha Sarakham Province.
Researcher	Associate Professor Dr. Warit Rasri
Organization	Humanities and Social Science of Rajabhat Maha Sarakham University
Year	2019

ABTRACT

This research purpose 1) To study the general context of Don Pu Ta Ban Nam Phueng Community Forest Nong Muang Subdistrict Borabue District Maha Sarakham Province 2) To search for innovation of Don Pu Ta Ban Nam Phueng Community Forest Management Ban Nam Phueng Subdistrict Nong Muang Subdistrict Borabue District Maha Sarakham Province 3) To create an innovation Management of Don Pu Ta Ban Nam Phueng Community Forest Ban Nam Phu Community Nong Muang Subdistrict Borabue District Maha Sarakham Province. Is a qualitative research Which the research study has been divided into 3 phases according to the objectives With a target group of a total of 40 people. The research instruments were the recording form, the semi-structured interview form and the observation form. Data were collected in both theory and practice. And analyze content results The study indicated that 1) The general context of Don Pa Ta Ban Nam Phueng Community forest Located in Ban Nam phueng community With an area of approximately, the forest is diverse in vegetation, including small trees. Large size wood Plants not common forest Is a natural resource base and an important food source with native species of plants and wildlife such as perennials, Pradu, gluten, herbs, wild mushrooms, forest animals. 2) Searching for innovation in forest management of Don Pu Ta Ban Nam Phu community including 2.1) Activity innovation: participation is the creation of management activities to conserve community forestry by participation of people or stakeholders 2.2) Measures innovation is the issue of control measures. With guidelines for conservation And 2.3) policy innovation, which is to ask for cooperation from Nong Muang Subdistrict Administration Organization to form a local strategic plan 3) The creation of Don Pu Ta Ban Nam Phueng Community forest innovation in Ban Nam Phueng Community including 3.1) Innovation Participatory activities include (1) organizing community forest ordination activities (2) organizing forest planting activities (3)

organizing forest registration activities (4) organizing activities Spiritual beliefs (5) youth activity volunteer seedlings, community forest conservation 3.2) Measures innovations include (1) formulating community forest prevention and conservation plans (2) creating rules, regulations, rules (3) Creating local curricula, managing community forest conservation and conservation, with participation 3.3) Policy innovations include (1) organizing a local development plan for 4 years (2) organizing action plans These annual, etc.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญ

เนื้อหา	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อ	ข
สารบัญ	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภาพ	ซ
สารบัญรูปภาพ	ฅ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
ประโยชน์ที่ได้รับ	5
บทที่ 2 เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย	8
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	45
กรอบแนวคิดการวิจัย	49
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	50
ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม	51
ระยะที่ 2 เพื่อค้นหาวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม	54
ระยะที่ 3 เพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม	56
บทที่ 4 ผลการวิจัย	57
ระยะที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม	58
ระยะที่ 2 เพื่อค้นหาวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม	66
ระยะที่ 3 เพื่อสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม	67

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ 5 สรุปลผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	70
สรุปลผลการวิจัย	71
อภิปรายผล	73
ข้อเสนอแนะ	74
บรรณานุกรม	75

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ 4.1 ชนิดพันธุ์ไม้ยืนต้นในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	61
ตารางที่ 4.2 ชนิดของสมุนไพรในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	63
ตารางที่ 4.3 ชนิดของเห็ดในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	64
ตารางที่ 4.4 ชนิดของสัตว์ในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	65

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่	หน้า
รูปภาพที่ 4.1 ภาพประกอบที่ตั้งป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	58
รูปภาพที่ 4.2 ภาพประกอบที่ตั้งป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	59
รูปภาพที่ 4.3 ภาพประกอบที่ตั้งป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	59
รูปภาพที่ 4.5 ภาพประกอบลักษณะของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	60
รูปภาพที่ 4.6 ภาพประกอบลักษณะของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง	60

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
แผนภาพที่ 4.1 นวัตกรรมเชิงกิจกรรมการมีส่วนร่วม	67
แผนภาพที่ 4.2 นวัตกรรมเชิงมาตรการ	68
แผนภาพที่ 4.3 นวัตกรรมเชิงนโยบายของ อปท. ในพื้นที่	68
แผนภาพที่ 4.4 แผนรวมการนำนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้งไปใช้ ประโยชน์ในพื้นที่	69
แผนภาพที่ 5.1 การสรุปรวมแผนการนำนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้งไป ใช้ประโยชน์ในเชิงพื้นที่	72

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของการวิจัย

พระราชบัญญัติป่าชุมชน 2562 มีสาระสำคัญเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศมีความสมบูรณ์ และยั่งยืน ซึ่งการตราพระราชบัญญัตินี้ สอดคล้องกับเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในมาตรา 26 ของรัฐธรรมนูญ 2560 โดยมีบทบัญญัติมาตราสาระสำคัญดังนี้

มาตรา 3 บทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัตินี้มุ่งหมายให้บุคคลและชุมชนได้ประโยชน์จากป่าชุมชน เกิดเจตคติในการดูแลรักษาและจัดการป่าชุมชนร่วมกับรัฐ เพื่อป้องกันการตัดไม้โดยผิดกฎหมายและการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าเพื่อรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และคงอยู่เป็นมรดกทางธรรมชาติของประเทศและของมนุษยชาติสืบไป และมุ่งหมายเพื่อกำหนดสาระแห่งสิทธิของบุคคลและชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการบำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยบัญญัติรับรอง

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้ “ป่าชุมชน” หมายความว่า ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐ นอกเขตป่าอนุรักษ์ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการบำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพในป่าชุมชนอย่างสมดุลและยั่งยืนตามพระราชบัญญัตินี้

“ชุมชน” หมายความว่า กลุ่มประชาชนที่รวมตัวกันโดยมีวัตถุประสงค์หรือผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายรวมทั้งช่วยเหลือหรือสนับสนุนการดำเนินการใด ๆ อันเป็น ประโยชน์ร่วมกันของประชาชนในชุมชนนั้น โดยมีการรวมตัวกันอย่างต่อเนื่อง มีระบบบริหารจัดการในรูปของคณะบุคคลและมีการแสดงเจตนาแทนชุมชนได้

“เขตป่าอนุรักษ์” หมายความว่า เขตอุทยานแห่งชาติตามกฎหมายว่าด้วยอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและเขตห้ามล่าสัตว์ป่าตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า หรือ เขตพื้นที่อื่นใดที่มีคุณค่าทางธรรมชาติ หรือคุณค่าอื่นอันควรแก่การอนุรักษ์หรือรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

“ไม้” หมายความว่า ไม้ทุกชนิดทั้งที่เป็นต้น กอ หรือเถา ไม่ว่าจะยืนต้นหรือล้มลงแล้ว ทั้งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต และให้หมายความรวมถึงราก ปุ่ม ตอ หน่อ กิ่ง ตา หัว เหง้า เศษ ปลาย หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของไม้ ไม่ว่าจะถูกตัด ฟัน เลื่อย ผ่า ถาก ทอน ขุด หรือกระทำโดยวิธีการอื่นใด

“ใช้ประโยชน์จากไม้” หมายความว่า ตัด ฟัน กาน โคน ลิด เลื่อย ผ่า ถาก ทอน ขุด หรือชักลากไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนหรือนำไม้ที่มีอยู่ในป่าชุมชนออกจากป่าชุมชนด้วยประการใด ๆ

“ไม้ทรงคุณค่า” หมายความว่า ไม้หวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ และให้หมายความ รวมถึงไม้อื่นใดที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปตามลักษณะหรือชนิดที่กำหนดในกฎกระทรวง

“ของป่า” หมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่าชุมชน เป็นต้นว่า (1) ฟืน ถ่านไม้ ไม้ไผ่ เปลือกไม้ ใบไม้ ดอกไม้ เมล็ด ผลไม้ หน่อไม้ ชัน และยางไม้ (2) หญ้า อ้อ พง แคม ปรีอ คา กก กระจุต กูด เห็ด และพืชอื่น (3) ครั่ง รังผึ้ง น้ำผึ้ง ขี้ผึ้ง มูลค้างคาว (4) สัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์ปีก แมลง รวมทั้งไข่ของแมลงที่ไม่ใช่สัตว์ป่าสงวน หรือสัตว์ป่าคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า (5) ดิน หิน กรวด และทราย ที่ไม่ใช่แร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่

“ฟืน” หมายความว่า เศษไม้ ปลายไม้ หรือไม้ล้มขนอนนอนไพรตามธรรมชาติ อันมีลักษณะ และคุณภาพเหมาะสมที่จะใช้เป็นเชื้อเพลิงยิ่งกว่าใช้ประโยชน์อย่างอื่น

“ความหลากหลายทางชีวภาพ” หมายความว่า ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลและให้หมายความรวมถึงความหลากหลายทางพันธุกรรม ทางชนิดพันธุ์และทางระบบนิเวศอันเป็นถิ่นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น

มาตรา 6 เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ป่าชุมชน จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล และยั่งยืนในรูปแบบของป่าชุมชน โดยป่าชุมชนต้องจัดตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้ (1) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ (2) การฟื้นฟูพื้นที่ป่าในเขตป่าชุมชนโดยการปลูกป่าทดแทน (3) การเสริมสร้างความร่วมมือทุกภาคส่วนในการจัดการป่าชุมชน (4) การส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีที่หลากหลายของชุมชนในการอนุรักษ์ การฟื้นฟู การพัฒนา การควบคุมดูแล และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน (ราชกิจจานุเบกษา. 2562)

จากพระราชบัญญัติป่าชุมชน 2562 “ป่าชุมชน” ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรป่าที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนในชุมชน ซึ่งถ้าย้อนไปในอดีตมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากป่าเป็นแหล่งปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ต่อมาเมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการการตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มนุษย์เริ่มเรียนรู้ ที่จะใช้พื้นที่ป่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างที่อยู่อาศัย การทำเกษตรกรรมซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น ปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนป่าไม้ลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยสถิติการบุกรุกพื้นที่ป่าจากกรมป่าไม้และกรมอุทยานแห่งชาติ ระหว่างปี 10 ปี ย้อนหลังเฉลี่ย 19,348.4 ไร่ต่อปี แสดงให้เห็นถึงพื้นที่ป่าถูกบุกรุกในแต่ละปีมีจำนวนมาก ซึ่งมีปัจจัยมาจากหลายสาเหตุทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การบุกรุกของนายทุนเพื่อทำโรงแรม รีสอร์ท การขยายพื้นที่เกษตรกรรม การขาดที่ดินทำกิน การเพิ่มขึ้นของประชากร นโยบายของรัฐ อีกทั้งการลักลอบตัดไม้ เป็นต้น (สำนักงานสถิติ. 2560) สถานการณ์ป่าไม้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) ของไทยกำลังประสบกับปัญหาทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลายค่อนข้างสูง อันเนื่องมาจากการถูกบุกรุกทำลายเพื่อการใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ ในสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม อาทิ การสร้างบ้านเรือน เครื่องใช้ภายในครัวเรือน การทำพื้นที่ทางการเกษตร เป็นต้น ทั้งนี้จังหวัดมหาสารคาม ก็เป็น

หนึ่งในพื้นที่ที่มีสถิติการถูกบุกรุกป่าอย่างต่อเนื่องทั้งทางตรงและทางอ้อม สภาพป่าไม้ของจังหวัดมหาสารคาม ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง ซึ่งจากข้อมูลส่วนใหญ่พื้นที่ป่าอยู่ในบริเวณอำเภอกุตุรงค์ อำเภอบรบือ อำเภอนาเชือก อำเภอนาดูน อำเภอวาปีปทุม และมีป่าสงวนแห่งชาติ 10 แห่ง (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดมหาสารคาม. 2559)

ความสำคัญและปัญหาดังกล่าวในข้างต้น ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของสภาพปัญหาพื้นที่ป่า โดยเฉพาะป่าชุมชนในเขตจังหวัดมหาสารคามที่มีอยู่ตามชุมชนเป็นจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ดี ป่าชุมชนที่มีอยู่จำนวนมากเหล่านี้กำลังอยู่ในสถานการณ์วิกฤตอย่างยิ่ง อันเนื่องมาจากสาเหตุปัจจัยหลายประการ อาทิ การถูกบุกรุกทำพื้นที่การเกษตร การเข้าไปใช้ประโยชน์ต่าง ๆ นานา ทั้งการตัดไม้เพื่อนำไม้มาปลูกสร้างที่อยู่อาศัย การหาของป่า ฯลฯ พื้นที่ป่าชุมชนที่เป็นพื้นที่เป้าหมายหรือพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ ป่าชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ในอดีตมีเนื้อที่อยู่ 50 กว่าไร่ แต่ปัจจุบันมีเนื้อที่ เหลืออยู่เพียงแค่ประมาณ 30 กว่าไร่ อันเนื่องมาจากการถูกบุกรุกแผ้วถางทำการเกษตร ทำที่อยู่อาศัยของคน ในชุมชน เป็นต้น ในการลงพื้นที่วิจัยเบื้องต้น ผู้วิจัยได้พบถึงความสำคัญของปัญหาในการวิจัย คือ ประชาชน ในชุมชนมีความต้องการที่อยากจะอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีความยั่งยืนโดยมีหลักการบริหารจัดการที่ดีและเพื่อ ป้องกันไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลายป่าชุมชน อีกทั้งองค์กร หน่วยงานในพื้นที่อย่างองค์การบริหารส่วนตำบล หนองม่วง ก็ต้องการส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูอย่างเป็นรูปธรรมด้วยเช่นกัน เป็นต้น

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะนักวิชาการและนักวิจัยจึงได้ตระหนักถึงปัญหาและความสำคัญในการเข้าไปช่วย แก้ไขและพัฒนาท้องถิ่นผ่านกระบวนการทำวิจัยเรื่องการสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชน บ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อให้เกิดการส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรป่าโดยชุมชน อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์นานับประการแก่ชุมชนและประเทศชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อให้เกิดการสร้างคุณค่าและความมั่นคงทางอาหารบนฐานทรัพยากรทางธรรมชาติและทุนทางสังคม เพื่อความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนได้อย่างมั่นคง มั่ง คั่ง ยั่งยืน ตามยุทธศาสตร์ชาติไทยแลนด์ 4.0 ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัด มหาสารคาม

2.2 เพื่อค้นหาวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

2.3 เพื่อสร้างวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3. ขอบเขตการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มีขอบเขตเนื้อหาการวิจัย คือ เพื่อศึกษาสภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เพื่อค้นหาวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชน ดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม และเพื่อสร้างวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3.2 ขอบเขตด้านประชากร/กลุ่มเป้าหมาย

1) ขอบเขตประชากร คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง จำนวน 1,432 คน

2) ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้วิจัยสามารถจำแนกกลุ่มเป้าหมายออกเป็น 3 ระยะ จำนวนทั้งสิ้น 40 คน ตามวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้ ดังนี้

2.1) ระยะที่ 1 สภาพบริบททั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดประชุมกลุ่มย่อย (Group Meeting) จำนวน 30 คน และการสัมภาษณ์ (Interview) แบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 40 คน

2.2) ระยะที่ 2 การค้นหาวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการระดมสมอง (Brainstorming) จำนวน 30 คน และการสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 40 คน

2.3) ระยะที่ 3 การสร้างวัตรกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work shop) จำนวน 40 คน

3.3 ขอบเขตด้านระยะเวลาการวิจัย

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้เวลา 1 ปี ตั้งแต่ 2561-2562

3.4 ขอบเขตแหล่งข้อมูลการวิจัย

1) จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Document Study) อาทิ ตำรา หนังสือ บทความ งานวิจัย วรรณกรรม และสื่อสารสนเทศออนไลน์ เป็นต้น

2) จากตัวบุคคล (Human Study) อาทิ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ อาจารย์ นักวิชาการ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

3.5 ขอบเขตการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบการอธิบายความเชิงพรรณนา ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากตัวบุคคล อาทิ การรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการประชุมกลุ่มย่อย การพบปะ พูดคุย สนทนา และ

การสัมภาษณ์ (Interview) แล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความและสังเคราะห์ข้อมูล (กัลยา วานิชย์บัญชา. 2546)

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 นวัตกรรม หมายถึง รูปแบบหรือสิ่งที่สร้างพัฒนาขึ้นแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบสำคัญ ๆ ของเรื่องไว้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา พัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเครื่องมือทางความคิดที่บุคคลใช้ในการสืบสอบหาคำตอบ ความรู้ ความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยสร้างมาจากความคิด ประสบการณ์การใช้ อุปกรณ์ไม่ย หรือจากทฤษฎีหลักการต่าง ๆ และแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

4.2 การจัดการป่าชุมชน หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่การปลูกป่า การบำรุงป่า การป้องกันป่า การรักษาป่า และการใช้ประโยชน์จากป่า ในพื้นที่ป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

4.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจกำหนดปัญหา ความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน/กลุ่มองค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจ และการควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนให้บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ตั้งเอาไว้

4.4 กลุ่มเป้าหมาย หมายถึง ตัวบุคคลที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ตามหลักการ วิธีการ และความเหมาะสมที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิ อาจารย์ นักวิชาการ ผู้บริหารท้องถิ่น บุคลากร ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่เกี่ยวข้องมีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นต้น

5. ประโยชน์ที่ได้รับ

5.1 ประโยชน์ด้านวิชาการ

- 1) สามารถนำผลงานวิจัยเรื่องนี้ ไปพัฒนาเขียนเป็นหนังสือ ตำรา หรือเขียนบทความวิชาการได้
- 2) เป็นฐานข้อมูลการวิจัยให้แก่ชุมชน ท้องถิ่น พื้นที่อื่น ๆ ได้นำไปศึกษาหาความรู้ต่อยอดทางการวิจัยและทางวิชาการในรูปแบบอื่น ๆ ได้

5.2 ประโยชน์ด้านนโยบาย

- 1) องค์กรบริหารส่วนตำบลโคกก่อ สามารถนำไปสร้างเป็นข้อบัญญัติเพื่อสนับสนุน ส่งเสริมในการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้งให้เกิดความต่อเนื่องยั่งยืนสืบไป
- 2) เป็นข้อมูลหรือแนวทางยุทธศาสตร์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ให้กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องในจังหวัดมหาสารคามต่อไปได้

5.3 ประโยชน์ด้านสังคมและชุมชน

- 1) เกิดนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
- 2) เกิดเป็นชุมชนนาร่องในการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม

3) เกิดการสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับประชาชนได้มีส่วนร่วมและตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาหวงแหนป่าชุมชนของตนเอง

5.5 ประโยชน์ต่อหน่วยงาน/องค์กร

1) องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองม่วง สามารถนำรูปแบบไปพัฒนาต่อยอดสร้างเป็นข้อบัญญัติชุมชนและออกประกาศ ออกระเบียบในการจัดการป่าชุมชน อาทิ การปลูกป่า การบำรุงป่า การป้องกันป่า การรักษาป่า การใช้ประโยชน์จากป่า ในพื้นที่ป่าชุมชนต่อไป

2) เป็นผลผลิตงานวิจัยหรือผลงานทางวิชาการที่เป็นศักยภาพหรือลิขสิทธิ์ผลงานของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ต่อไป

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทที่ 2 เป็นการประมวลหรือรวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่อง การสร้างนวัตกรรมการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาชุมชนบ้านน้ำผึ้ง ตำบลหนองม่วง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งผู้วิจัยได้ประมวลหรือรวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องไว้ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน (Community forest Approach)
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน (Community Forest Management Approach)
3. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน (Community Forest Conservation Approach)
4. หลักการจัดการป่าชุมชน (Community Forest Management Principles)
5. วัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน (Community Culture and Community Forest Conservation)
6. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Participation Approach)
7. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา (Development Approach)
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9. กรอบแนวคิดการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน (Community forest Approach)

1.1 ความหมายของป่าชุมชน

โกลม แพรกทอง (2537) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า คือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่านั้น และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้กำหนดแผนการและควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชนป่าชุมชนได้มีการดำเนินการอยู่ในประเทศไทยมาเป็นเวลานานแล้ว ตามสภาพการพึงพิงป่าของประชาชนที่มีต่อแหล่งป่าที่อยู่ใกล้เคียงหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งมีรูปแบบการใช้ประโยชน์จากป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา เศรษฐกิจและสังคม

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2528) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ จากที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันมาเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่าง ๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงพร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรูปแบบใดรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานี้มาหลายชั่วอายุคน อาจกล่าวได้ว่า ป่า ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของป่าไม้สังคม อันหมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ทางด้านการป่าไม้ที่ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อตอบสนองความจำเป็นและความปรารถนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

เพิ่มศักดิ์ มกรภิรมย์ (2538) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า ป่าชุมชนมิได้ หมายถึง เพียงแค่ที่ดินต้นไม้อะไรก็ตาม แต่มีความหมายหลายมิติที่ลึกซึ้งและกว้างไกล อย่างไรก็ตาม มีหลักการสำคัญบางประการที่เป็นกรอบคิดบ่งชี้ถึงความเป็นป่าชุมชน ดังนี้

- 1) มีการเชื่อมโยงระบบสังคมวัฒนธรรมเข้ากับเรื่องป่าและทรัพยากร
- 2) เป็นป่าธรรมชาติหรือป่าปลูกใหม่ก็ได้ แต่ต้องมีขอบเขตบริเวณที่ชาวบ้านสามารถจำแนกขนาดของพื้นที่ได้
- 3) กรรมสิทธิ์ในที่ดินจะเป็นของรัฐหรือสาธารณประโยชน์ก็ได้ แต่ชุมชนมีอำนาจในการบริหารจัดการอย่างอิสระ โดยองค์กรตัวแทนที่แท้จริงของชุมชน
- 4) จุดประสงค์และเป้าหมายของการจัดการป่าต้องสอดคล้องกับความต้องการของคนและกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์จากป่าในชุมชน
- 5) เน้นการบริหารจัดการให้สอดคล้องกับจารีตประเพณี ความเชื่อ และวัฒนธรรมในท้องถิ่น และสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 6) กฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการป่าและทรัพยากรต้องกำหนดและตัดสินใจโดยองค์กรชุมชน

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2550) ป่าชุมชนในความหมายอย่างกว้างหมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืนเป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้นทั้งเรื่องการทำมาหากินระบบครอบครัวเครือญาติ ประเพณีความเชื่ออำนาจและกฎระเบียบในชุมชนป่าชุมชนจึงมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะภูมินิเวศและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในท้องถิ่นป่าชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรอาหาร (Food Resource) ให้แก่ชุมชนในประเทศตั้งแต่อดีตจนถึงใน

ปัจจุบันประเทศไทยเริ่มเห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) อันเป็นหนึ่งใน การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) และได้บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนามนุษย์ หลายหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภายใต้ แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) จากในอดีตที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ออกมา ให้นิยามป่าชุมชนหรือวนศาสตร์ชุมชน (Community Forest หรือ Social Forestry) ว่า หมายถึง “สภาพการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าไม้” ยังคงถือเป็น นิยามที่กว้างเพราะเท่าที่ผ่านมาการมีส่วนร่วมในทรัพยากรป่าไม้โดยทั่วไปต่างดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของป่า มากกว่าประโยชน์ของคนภายหลังแนวคิดดังกล่าวเริ่มได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในเวทีการประชุม การป่าไม้ครั้งที่ 8 ณ กรุงจาการ์ตา ภายใต้หัวข้อการป่าไม้เพื่อประชาชน (Forestry for People) และมีส่วนร่วม ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องที่กล่าวถึงมากและได้รับการยอมรับในเวทีระหว่าง ประเทศ

เสนห์ จามริก และ ยศ สันตสมบัติ (2536) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นพื้นที่ป่าที่ ชาวบ้านเลือกเพื่อใช้ประโยชน์ โดยชาวบ้านจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการทรัพยากรรวมทั้ง ยอมรับกฎเกณฑ์ร่วมกันของชุมชน

อำนาจ คอวนิช (2532) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นป่าไม้ธรรมชาติหรือป่าที่ประชาชนได้ ร่วมมือกันจัดทำขึ้นเพื่อให้ประชาชนในชุมชนนั้นได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งความหมายดังกล่าวเป็นแนวทาง พัฒนาป่าไม้เข้ากับหลักเกณฑ์ของวนศาสตร์ชุมชนที่ต้องการให้ชุมชนมีการพัฒนาป่าไม้ โดยเป็นความต้องการ ร่วมในกิจกรรมนั้นและมีความสำนึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของมีความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรที่เขา ร่วมกันสร้างขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางที่มุ่งแก้ไขปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้ชุมชน

FAO (1978) ได้ให้นิยามคำว่า วนศาสตร์ชุมชน หรือ การป่าไม้ชุมชน (Community forestry) ไว้ว่า “การป่าไม้ชุมชน ก็คือสถานการณ์ใดก็ตามที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจการป่าไม้”

Gregersen. et.al. (1989) ได้ให้หลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ว่า ป่าชุมชนเป็นโครงการที่ ประชาชนทาเอง และเพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งในระดับครัวเรือน และในระดับชุมชนวัตถุประสงค์ที่ สำคัญเพื่อให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ และเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนชนบทที่ยังต้องอาศัยพึ่งพิงต้นไม้และ ป่าไม้

สรุปได้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่กำหนดไว้ให้เป็นป่าของชุมชน มีการจัดการโดยชุมชน เพื่อ ชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนตามกฎเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนด

1.2 ประเภทของป่าชุมชน

โกมล แพรกทอง (2537) กล่าวถึง ประเภทป่าชุมชนว่ามีวิวัฒนาการมาเป็นเวลาช้านานใน ประเทศไทย มีประเพณี ความเชื่อ สภาพเศรษฐกิจและระบบนิเวศวิทยาของพื้นที่นั้น ๆ สภาพการพึ่งพิงใช้ พื้นที่แตกต่างกันตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาป่าสามารถแบ่งประเภทของป่าชุมชนออกได้ 2 ประเภท คือ

1) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ดังนี้

1.1) การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษาป่าดอนปู่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การรักษาป่าในภาคเหนือ ซึ่งเป็นประเพณีของท้องถิ่นเพื่อใช้ในการประกอบ พิธีกรรมต่าง ๆ

1.2) การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแหล่งซับน้ำให้กับพื้นที่ทำนาหรือพื้นที่ประกอบการเกษตรอื่น ๆ หรือเพื่อป้องกันการพังทลายของดินที่ถูกชะล้างเข้าสู่พื้นที่นา พื้นที่ป่า ส่วนมากพบทางภาคเหนือ ในชุมชนชาวเขาที่มีการทำนาและเป็นกลุ่มคนไทยพื้นราบ

1.3) การอนุรักษ์ป่าไว้เพื่อเป็นเขตอภัยทาน เป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตัดชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา และไม่มีการตัดไม้จะรักษาเอาไว้เพื่อความร่มรื่น

1.4) การอนุรักษ์ป่าเป็นที่พักผ่อน โดยเน้นการรักษาป่าไว้ตามธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น น้ำตก ถ้าได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นของส่วนรวมที่ทุกคนเข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ

1.5) การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อเป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไป ราษฎรจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บหาอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร พื้นที่ที่ถูกเก็บรักษาไว้เพื่อใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้เพิ่มให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง

2) ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพิงอาศัยได้ เนื่องจากการขาดแคลนป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมที่ไม่สามารถอำนวยประโยชน์ได้ ป่าชุมชนได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ กันขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและชุมชนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1) ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นป่าที่ได้รับการปลูกขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่าง ๆ กัน เช่น ไม้พิน ถ่าน เป็นต้น

2.2) ป่าโรงเรียน เป็นการปลูกป่าในบริเวณโรงเรียน เพื่อการศึกษาด้านเกษตร และการใช้ประโยชน์จากรายได้ การจำหน่ายผลประโยชน์จากต้นไม้สำหรับเป็นค่าอาหารกลางวันสำหรับเด็กยากจนในโรงเรียน

2.3) การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณหรือสำนักสงฆ์เพื่อให้เกิดความร่มรื่น เหมาะแก่ความสงบทางด้านจิตใจและใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัดซึ่งเป็นแหล่งรวมจิตใจของประชาชนในท้องถิ่น

1.3 ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน

จากการจัดการป่าชุมชนจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมตรงที่ชุมชนยังใช้ประโยชน์จนไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับชุมชน ดังนั้นชุมชนกับป่าต่างต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันคือ ชุมชนทำหน้าที่ปกป้องดูแลป่า ป่าก็จะให้ปัจจัยต่าง ๆ ที่จำเป็นแก่คนในชุมชนจากป่าชุมชนให้มีความยั่งยืน ดังเช่น นักวิชาการ นักทฤษฎี นักวิจัย ที่ได้ให้ความสำคัญของผลประโยชน์จากป่าชุมชน ดังนี้

กรมป่าไม้ (2541) ได้กล่าวถึงลักษณะของผลประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการป่าชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1) ประโยชน์เพื่อการอนุรักษ์น้ำ ดิน สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.1) เป็นแหล่งเก็บกักน้ำจิตธรรมชาติสำหรับใช้ในการอุปโภคและบริโภคในหลายพื้นที่ในประเทศ ชาวบ้านมีการรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้เป็นแหล่งน้ำสำหรับชุมชนใช้ในชีวิตประจำวันและการทำไร่ ทำสวน เช่น ป่าซับน้ำ

1.2) เป็นแหล่งรักษาสภาพแวดล้อม เช่น ป้องกันดินพังทลาย อนุรักษ์และฟื้นฟูดิน และน้ำ เนื่องจากประสิทธิภาพการซึมซับน้ำของดินในป่าไม้ธรรมชาติจะสูงมากเมื่อเทียบกับพื้นที่ที่มีการบุกรุกป่าไม้เพื่อทำการเพาะปลูกโดยไม่อนุรักษ์หน้าดิน ซึ่งจะทำให้เกิดการอัดแน่นของดินจนไม่สามารถอุ้มน้ำและความชื้นให้อยู่ได้นาน ก่อให้เกิดการพังทลาย ชะล้างของหน้าดิน สูญเสียหน้าดินและธาตุอาหารของพืช

1.3) เป็นแหล่งพืชสมุนไพรหลายชนิด ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นแหล่งของยารักษาโรคต่าง ๆ เช่น โรคกระเพาะอาหาร ปวดศีรษะ เป็นต้น ทำให้ลดความจำเป็นในการไปรักษาในโรงพยาบาลในเมือง ซึ่งอยู่ห่างไกลออกไปและเป็นการรักษาโรคเบื้องต้นก่อนจะถึงมือแพทย์ใหม่

1.4) เป็นแหล่งวัตถุดิบของการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ ไม้สอยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น การใช้เถาวัลย์ในการทำภาชนะใส่ของ เช่น ตะกร้า เป็นต้น

2) ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งป่าชุมชนจะประกอบไปด้วยพืชพรรณนานาชนิดที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากมาย ดังนี้

2.1) เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ สำหรับการบริโภคในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ ส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ เช่น ยอดดอก ใบ ฯลฯ ตลอดจนของป่าประเภทอื่น ๆ เช่น เห็ดผักป่า ผลไม้ป่า เป็นต้น

2.2) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่าและแมลงต่าง ๆ ซึ่งจะกลายมาเป็นแหล่งโปรตีนของชาวบ้านอีกทางหนึ่ง เช่น แมลง นก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผลทางอ้อมแก่ชาวไร่ชาวนาเกี่ยวกับระบบการผลิต คือ ช่วยลดการระบาดของแมลงศัตรูพืชและโรคพืช เนื่องจากความหลากหลายทางชีวภาพก่อให้เกิดความสมดุลทางระบบนิเวศ

2.3) เป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านในชุมชน ป่าชุมชนนอกเหนือจากเป็นแหล่งอาหารในการดำรงชีพแล้ว ชาวบ้านในชุมชนยังสามารถเก็บรวบรวมอาหารจากป่าและของป่าไปขายหรือนำไปแปรรูป เพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง เช่น หน่อไม้ ผักหวานน้ำผึ้ง นอกจากนี้ป่าชุมชนได้รับการจัดการให้อยู่ในสภาพที่ดีก็สามารถสร้างรายได้อีกทางหนึ่งของชาวบ้านในรูปของการจัดการป่าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

3) ประโยชน์จากเนื้อไม้

3.1) เป็นแหล่งเชื้อเพลิงสำหรับใช้หุงต้มในครัวเรือน เช่น ไม้ฟืน ถ่าน

3.2) เป็นแหล่งไม้ใช้สอยต่าง ๆ ของชุมชนสำหรับทำที่อยู่อาศัยและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ทางเกษตร นอกจากนี้ยังสามารถนำมาใช้ทำเครื่องดนตรี เช่น ในภาคอีสานนำไม้มะหาดมาใช้ทำโปงลางตันอันนำมาใช้ทำโหวดซึ่งเป็นเครื่องเป่าชนิดหนึ่ง

3.3) เป็นแหล่งรายได้ของชุมชน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่โดยรอบป่าชุมชนสามารถนำผลผลิตจากป่ามาจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้ให้กับครัวเรือนได้ นอกจากนี้รายได้ที่ได้จากป่าชุมชนบางส่วนยังสามารถนำมาจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน สำหรับใช้ในการพัฒนาชุมชนในทุก ๆ ด้านได้อีกทางหนึ่งเป็นการพึ่งพิงตนเองของชุมชน

4) ประโยชน์ที่ให้แก่สังคม

4.1) ประโยชน์เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ เนื่องจากต้นไม้ทำหน้าที่ดูดอากาศเสียเข้าไปใช้ในกระบวนการปรุงอาหารและคายออกซิเจนออกมา ทำให้อากาศบริสุทธิ์ให้มนุษย์ใช้หายใจให้ความร่มเย็น ความสดชื่นเป็นผลให้จิตใจแจ่มใสเกิดความคิดสร้างสรรค์ คลายความเครียดทำให้สุขภาพกายและใจสมบูรณ์แข็งแรง

4.2) ประโยชน์เพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชน ป่าชุมชนหากได้รับการจัดการที่ดีสามารถเป็นสถานศึกษาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับให้นักเรียนได้มีโอกาสออกไปศึกษาและเรียนรู้ นักเรียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์และสอบถามข้อมูลจากชาวบ้านในชุมชนเรื่องการจัดการป่าชุมชนทำให้นักเรียนมีการพัฒนาด้านการพูด การรวบรวมข้อมูล การนำเสนอข้อมูลนอกจากนี้ ครูผู้สอนยังสามารถนำข้อมูลที่รับมาประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างโรงเรียนและชุมชน

4.3) ประโยชน์ในการสร้างพลังชุมชนจากการร่วมมือกัน เพื่อการจัดการป่าชุมชน ก่อให้เกิดความร่วมมือและสามัคคีกันในชุมชน เนื่องจากสมาชิกได้มีโอกาสในการวางแผนดำเนินการดูแลรักษาติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชนร่วมกัน

ธันวา จิตสงวน (2535) ยังได้แบ่งลักษณะของผลประโยชน์จากป่าชุมชน ได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1) ผลประโยชน์ที่สามารถคิดเป็นมูลค่าตลาดได้ (Market-valued benefit) เป็นผลประโยชน์จากป่าที่สามารถวัดมูลค่าออกมาเป็นตัวเงินตามราคาตลาด (Market Price) ได้เนื่องจากเป็นผลผลิตที่มีตัวตนจับต้องได้ การคิดมูลค่าจึงสามารถใช้ราคาที่เกิดจากอุปสงค์และอุปทานของผลผลิตนั้นในท้องตลาดเป็นหลัก ผลประโยชน์เหล่านี้ ได้แก่ ไม้และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จากไม้ ตลอดจน ผลผลิตพืชและสัตว์ที่เกิดจากพื้นที่ป่าไม้ด้วย ซึ่งนับว่าผลประโยชน์ของป่าไม้ชุมชนในลักษณะนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อชุมชนในชนบทเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ

- 1.1) เป็นแหล่งอาหารที่มีคุณค่าทางโภชนาการและแหล่งสมุนไพรของชุมชน
- 1.2) เป็นแหล่งการจ้างงานและกระจายรายได้ของชุมชน
- 1.3) เป็นแหล่งปัจจัยการผลิตและวัตถุดิบในการผลิตอื่น ๆ ของชุมชน

2) ผลประโยชน์ที่ไม่สามารถคิดเป็นมูลค่าตลาดได้ (Non market-valued benefit) เป็นผลประโยชน์อีกประเภทหนึ่งที่สามารถคาดหวังได้จากป่าชุมชน และมีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชนเช่นเดียวกัน เพียงแต่ผลประโยชน์ในประเภทนี้ไม่สามารถจะวัดมูลค่าออกมาเป็นตัวเงินได้ชัดเจนเหมือนกับผลประโยชน์ประเภทแรก เพราะเกิดจากผลผลิตที่ไม่สามารถจะจับต้องได้ (Intangible Output) จึงไม่มีระบบตลาดที่จะก่อให้เกิดการตกลงราคาได้โดยตรงจากอุปสงค์และอุปทานของผลผลิตนั้น ๆ ผลประโยชน์ดังกล่าวแยกเป็นรายละเอียด ดังนี้

- 2.1) เป็นแหล่งอนุรักษ์สภาพสิ่งแวดล้อม
- 2.2) เป็นแหล่งนันทนาการและแหล่งท่องเที่ยว

2.3) เป็นแหล่งป้องกันพื้นที่ซับน้ำ

2.4) เป็นแหล่งความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต

2.5) เป็นแหล่งศึกษาและวิจัย

2.6) เป็นแหล่งวัฒนธรรมและที่พึ่งทางจิตใจ เช่น มีพิธีกรรมการบวชป่า มีการตั้ง

ศาลปู่ตาในป่า เพื่อเป็นที่เคารพสักการะและเป็นที่พักทางจิตใจของคนในชุมชน เป็นต้น

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน (Community Forest Management Approach)

บัวเรศ ประโชโย และคณะ (2538) แบ่งลักษณะการจัดการป่าชุมชนในชนบทออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1) การจัดการป่าชุมชนแบบดั้งเดิมโดยลักษณะระบบความเชื่อโดยมีพื้นฐานจากความเชื่อในเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติความเชื่อดังกล่าวช่วยให้มนุษย์ได้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมและพอดี แต่ปัจจุบันแนวโน้มเรื่องความเชื่อลดความสำคัญลง ดังนั้น จึงต้องสร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาเสริมความเชื่อ ตัวอย่างป่าชุมชนที่มีลักษณะการจัดการโดยอาศัยความเชื่อ ได้แก่ ป่าปู่ตา ป่าแพะ ป่าของวัด เป็นต้น

2) การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมชุมชน เป็นกลไกอันสำคัญในการวางแผนการดำเนินงานและการรักษาป่าชุมชนเป้าหมายในการจัดการป่าชุมชนมีทั้งเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เกิดจากชาวบ้านร่วมกันวางกฎระเบียบร่วมกันเพื่อรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันจากป่าชุมชน จุดประสงค์ของการจัดการป่าชุมชนอันก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ระยะยาวและเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน สำหรับการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังกลุ่มทางสังคมเพื่อการพัฒนา มักจะดำเนินงานในรูปคณะกรรมการป่าชุมชนหรือองค์กรชุมชนกิจกรรมดำเนินการปลูกสวนป่า วัตถุประสงค์เพื่อการสร้างแหล่งไม้พื้นของชุมชนซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในการจัดการป่าชุมชนประเภทนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานดั้งเดิมก็เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั่นเอง

บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ (2554) ป่าชุมชน ถือว่าเป็นหนึ่งในฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ โดยเฉพาะการเป็นที่มาของทรัพยากรอาหาร (Food Resource) ให้แก่ชุมชนในประเทศ จนในปัจจุบันประเทศไทยเริ่มเห็นความสำคัญของความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) อันเป็นหนึ่งใน การสร้างความมั่นคงของมนุษย์ (Human Security) และได้บรรจุแนวคิดนี้ไว้ในยุทธศาสตร์การพัฒนามนุษย์และความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554 จากในอดีตที่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ออกมาให้ นิยามป่าชุมชนหรือวนศาสตร์ชุมชน (Community Forest หรือ Social Forestry) ว่าหมายถึง “สภาพการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ให้คนท้องถิ่นเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวกับป่าไม้” ยังคงถือเป็นนิยามที่กว้างเพราะเท่าที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมในทรัพยากรป่าไม้โดยทั่วไปต่างดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของป่ามากกว่าประโยชน์ของคน

ปรกรณ์ จริงสูงเนิน (2540) กล่าวว่า การจัดการป่าชุมชน หมายถึง การรวบรวมเอาหลักวิชาการ สาขาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ทางเทคนิค ทางเศรษฐศาสตร์ป่าไม้และทางสังคมศาสตร์มาใช้ดำเนินการในป่าชุมชน เพื่อผลในด้านการอนุรักษ์ การป้องกัน การปรับปรุงให้ดีขึ้นและให้ได้ผลผลิตสูงสุดและยั่งยืน การจัดการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ทางตรงและทางอ้อมทั้งนี้ ประโยชน์ทางตรง ได้แก่ ไม้ซึ่งนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกสร้างบ้านเรือนและทำเครื่องเรือน ส่วนประโยชน์ทางอ้อม เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ช่วยป้องกันอุทกภัย ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลป้องกันการพังทลายของดินช่วยทำให้ดินดีช่วยป้องกันลมพายุเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าและเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจเป็นภูมิประเทศสวยงามเพื่อที่จะให้ป่าชุมชนอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างหลากหลายและยั่งยืน จึงต้องจัดการป่าชุมชนให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยนำเอาแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงอนุรักษ์ (**Principle of Natural Resource Conservation Management**) เพื่อให้ เป็นประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน ได้แก่ การสงวน (**Preservation**) คือ การเก็บไว้ปล่อยให้ไปเอง การอนุรักษ์ (**Conservation**) หมายถึง ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดด้วยการรักษาผลที่ได้้อย่างยั่งยืน (**The wisely use of the natural resources with a sustainable yield**) หรือ การเข้าไปจัดการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด การจัดการอย่างเข้มข้น (**Active Management**) คือ การเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลง โดยวิธีการใดวิธีหนึ่งหรือผสมผสานทั้งสามวิธี ดังนี้ 1. เพิ่มจำนวน 2. ลดจำนวนหรือเอาออกเพื่อให้ส่วนที่เหลือเพิ่มพูนในอัตราสูงสุด 3. ควบคุมให้คงที่ไว้เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์นโยบายของการจัดการ (**Management Policy**) เกี่ยวกับป่าชุมชนคือมุ่งเน้นการอนุรักษ์และการเสริมสร้างสภาพป่าหรือฟื้นฟูสภาพป่าให้ดีขึ้น เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน กิจกรรมที่ต้องดำเนินการ (**Activities**) สำรองข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และสิทธิที่ดินจำนวนประชากรสภาพสังคมปัญหาที่ก่อผลกระทบแนวทางแก้ไข ฯลฯ จำแนกพื้นที่แต่ละกิจกรรม คือ พื้นที่ใช้ประโยชน์และพื้นที่อนุรักษ์ให้ชัดเจนมีแผนที่ประกอบเด่นชัด 1. จัดทำแผนพัฒนาทั้งพื้นที่ป่าไม้ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ชุมชน พื้นที่ใช้ประโยชน์ที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ 2. กำหนดคณะทวนในโครงการต่าง ๆ ตามแผนพัฒนาฯ 3. จัดหางบประมาณและใช้จ่ายตามลำดับความสำคัญ 4. ติดตามการปฏิบัติงานของคณะทำงานต่าง ๆ โดยการจัดสัมมนาแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นใน รูปแบบเวทีชาวบ้าน

สารานุกรมไทยวิถีพิติเตีย (2554) กล่าวถึง การจัดการป่าชุมชนว่าเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชนและองค์กรชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อมตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนเป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้นทั้งเรื่องการทำมาหากินระบบครอบครัวเครือญาติ ประเพณีความเชื่ออำนาจและกฎระเบียบในชุมชนป่าชุมชนจึงมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะภูมินิเวศและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนในท้องถิ่น

สัณฐิตา กาญจนพันธ์ (2543) ได้เสนอวิธีการจัดการป่าชุมชนไว้ 5 ประเด็น คือ

1) การกระจายตัวของป่าชุมชน ซึ่งชุมชนท้องถิ่นที่อนุรักษ์ป่าส่วนใหญ่เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานบนที่ราบเชิงคดอยทำนาค่าเป็นหลักและมักจะมีการทำไร่ตามที่ดอนเพิ่มเติมด้วยป่าที่อนุรักษ์ไว้มักจะเป็นป่าบนคดอย ซึ่งเป็นต้นน้ำลำธารของลำห้วยที่ไหลมาหล่อเลี้ยงพื้นที่นา โดยอาศัยระบบเหมืองฝาย

2) การจำแนกประเภทป่า ซึ่งไม่ว่าจะเรียกชื่อเป็นอย่างไรก็ตาม ชาวบ้านมักจะมีการจำแนกพื้นที่ป่าอย่างคร่าว ๆ เป็น 3 ประเภทคือ

2.1) ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้านมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นตามลักษณะต้นน้ำ เช่น ป่าชันน้ำ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำร้อน ป่าขุนน้ำ ป่าขุนห้วย

2.2) ป่าใช้สอย เป็นป่าแพะหรือป่าเบญจพรรณที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บเห็ดหน่อไม้ ผักป่าสมุนไพร ไม้ฟืน ไม้สำหรับสร้างบ้านเรือน ตลอดจน เป็นที่เลี้ยงวัว ควาย นอกจากนี้ ป่าใช้สอยยังอาจเป็นแหล่งผลิตของพืชยืนต้นที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ลูกตาว เมียง และตองตึง

2.3) ป่าตามประเพณี ซึ่งผูกพันกับศาสนาและความเชื่อ เช่น ป่าเขตอภัยทาน ป่าช้า ป่าที่ เป็นที่สถิตของผี ความคิดเรื่องเขตอภัยทานเป็นความคิดในศาสนาพุทธ สำหรับคนเมืองลื้อและไทใหญ่มีความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ผีเจ้านาย เสือบ้าน เสือเมือง ผีขุนน้ำ ตลอดจนผีผาย

3) การกำหนดขอบเขตป่า ต้องมีขอบเขตแสดงสิทธิในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนนั้น ส่วนมากชาวบ้านมักจะกำหนดขอบเขตป่าอย่างคร่าว ๆ โดยอาศัยสันปัน น้ำ แนวลำห้วย ถนน หรือแม้แต่เขตภาษีบำรุงท้องที่เป็นเส้นแบ่งเขต

4) ระบบการจัดการป่า ป่าชุมชนถือเป็นสมบัติของส่วนร่วมของชุมชนสมาชิกของชุมชนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการใช้ประโยชน์จากป่าสมาชิกของชุมชนอื่นไม่มีสิทธิใช้ทรัพยากรในป่าโดยไม่ได้รับอนุญาต แต่ถ้าได้รับอนุญาตก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของชุมชนเจ้าของป่า เช่น อนุญาตให้เก็บหาของป่าบางประเภทไปใช้หรือไปบริโภค แต่ห้ามนำไปขาย เพราะจะเกิณกำลังการผลิตของป่าชุมชนนั้น ซึ่งในการจัดสรรทรัพยากรป่าเพื่อใช้ภายในชุมชนชาวบ้านจะแบ่งประเภทป่าดังที่ได้กล่าว มาแล้วและจะกำหนดระดับการใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลป่า ดังนี้

4.1) ป่าต้นน้ำ มักจะเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนที่สุด เพราะต้องพึ่งพาน้ำใช้ในการเกษตรจึงมักห้ามตัดหรือรบกวนสภาพป่าโดยเด็ดขาด แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนบางแห่งอาจจะอนุโลมให้เก็บไม้ล้ม เพราะถูกลมพัดโค่นหรือไม้ที่ยืนต้นตายได้

4.2) ป่าใช้สอย มักเป็นป่าที่ชาวบ้านหวงแหนรองลงมาจากป่าต้นน้ำชาวบ้านมีสิทธิถอนวัว ต้อนควายไปเลี้ยงในป่าเก็บหาของป่า ไม้แห้งที่ใช้ทำฟืน ตลอดจน ขออนุญาตตัดไม้จำนวนไม่มากนัก มาใช้สร้างบ้านเรือน ซ่อมแซมวัดหรือผาย

4.3) ป่าตามประเพณี เป็นป่าที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจน เป็นที่สถิตของผีจึงเป็นที่เคารพยำเกรงชาวบ้านไม่ค่อยกล้าเข้าไปตัดไม้หรือรบกวนความสงบป่านอกเขตชุมชนอาจจะเป็นป่าที่ชุมชนข้างเคียงดูแลรักษาต้องทำตามกฎกติกาของชุมชนที่เป็นเจ้าของ แต่อย่างไรก็ตามในกรณีที่มีการแย่งแย่งทรัพยากรกันมาก ชาวบ้านอาจจะถือว่าเป็นป่าสงวนของรัฐที่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ทั้งนี้การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมักจะควบคุมไปกับการดูแลตรวจป่าชาวบ้านที่ไปเลี้ยงสัตว์หรือเก็บหาของป่า มักจะช่วยสอดส่องไม่ให้คนภายนอกชุมชนเข้ามาลักลอบตัดไม้หรือเก็บของป่าที่มีจำนวนน้อยไปขายบางพื้นที่การจัดการป่าชุมชนของชาวบ้านอาจจะมีกฎเกณฑ์ที่เป็นหรือไม่ได้เป็นลายลักษณ์อักษรและ ส่วนใหญ่แล้วค่าปรับที่ได้มักจะนำไปใช้ในกิจกรรมส่วนร่วม เช่น สร้างศาลาในหมู่บ้าน บูรณะวัด ซ่อมแซมโรงเรียน หรือบางพื้นที่อาจแบ่งเงินบางส่วน

เป็นค่าเบี่ยงเสียสละเวลาทำงานในไร่มาเดินตรวจป่า

5) ปัจจัยที่เอื้ออำนวยในการรักษาป่าจากการสำรวจป่าชุมชนในภาคเหนือตอนบน พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาจิตสำนึกถึงคุณค่าของป่าและแสดงความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์ป่า แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มการสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน กลุ่มการสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน กลุ่มการเผชิญปัญหาการขัดแย้งทรัพยากรกับบุคคลภายนอกชุมชนและกลุ่มการประสพภัยธรรมชาติที่เป็นผลมาจากการทำลายป่า

กรมป่าไม้ (2540) ได้กำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ของป่าแตกต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ นิเวศวิทยา และสังคม สำหรับชุมชนที่จะเป็นผู้จัดการป่านั้นอาจจำแนกตามความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงป่าได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม เป็นพื้นที่ซึ่งอยู่ไกลจากแหล่งป่าไม้ มีความขาดแคลนไม้ใช้สอยในลักษณะต่าง ๆ เช่น ไม้เพื่อการก่อสร้างไม้เพื่อพลังงานมีการแข่งขันที่ดินเพื่อกิจการต่าง ๆ แหล่งป่าไม้จะมีขึ้นได้จึงเป็นแหล่งป่าไม้ที่ตั้งอยู่บนที่ดินซึ่งมีการคุ้มครองและควบคุมโดยหลาย หน่วยงาน

2) ชุมชนที่อยู่ใกล้เขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีการประกอบการเกษตรกรรม ซึ่งอาจจะมีที่ดินไม่เพียงพอมีความต้องการที่ดินเพิ่มและในขณะเดียวกันได้อาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านไม้ใช้สอยแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซับน้ำ

3) ชุมชนที่อยู่ในเขตป่าไม้ เป็นชุมชนที่มีชีวิตพึ่งพิงกับพื้นที่ป่าไม้ ต้องการให้ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค แหล่งซับน้ำต่าง ๆ

นอกจากนั้นได้มีการจำแนกรูปแบบป่าชุมชนตามวัตถุประสงค์ในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เป็น 2 รูปแบบ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมกับป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ คือ

1) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติไว้โดยมีรูปแบบดั้งเดิม ต่อไปนี้

1.1) ป่าดอนปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ป่าที่ประชาชนได้ดูแลรักษามีการตั้งศาลปู่ตาเป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษในแต่ละปีชาวบ้านจะจัดพิธีเซ่นไหว้ตามวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

1.2) ป่าช้าในภาคเหนือ คือ ป่าในเขตหมู่บ้านหรือวัดที่ใช้เป็นสถานที่เผาหรือฝังศพ

1.3) ป่าหวนา คือ ป่าที่ชุมชนดูแลรักษาไว้เพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดินหรือกรวดทรายไหลลงไปพื้นที่นาจะอยู่ติดกับพื้นที่นาหรือจะเป็นป่าพักรอให้คืนสภาพความอุดม สมบูรณ์ของพื้นที่นาเล็ก ๆ รอบบริเวณหมู่บ้านหรือพื้นที่นา

1.4) ป่าซับน้ำ คือ เป็นป่าที่ชาวบ้านดูแลรักษาไว้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำ สำหรับอุปโภคบริโภคและใช้ในการเกษตรของชุมชนแล้วไหลลงในแม่น้ำให้ชาวเมืองใช้น้ำใช้ตลอดปี

1.5) ป่าธรรมชาติในวัด เป็นป่าที่ได้เก็บรักษาป่าธรรมชาติไว้เพื่อความร่มรื่นและใช้ปฏิบัติธรรม

1.6) ป่าอภัยทาน เป็นป่าที่เก็บรักษาไว้เพื่อการห้ามล่าสัตว์ทุกประเภท ส่วนใหญ่ ป่า

อภัยทานจะอยู่ในความดูแลของวัดหรือมีการกำหนดเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า

1.7) ป่าอนุรักษ์เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ เป็นป่าที่เน้นรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น น้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นสาธารณสมบัติให้ทุกคนใช้พักผ่อนหย่อนใจ

1.8) ป่าอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่น ๆ โดยทั่วไปประชาชนจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้เพื่อการเก็บอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าได้ถูกรักษาไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้ให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ ใกล้เคียง

1.9) ป่าชุมชนที่มีลักษณะพิเศษอื่น ๆ เช่น ป่าพรุ (ภาคใต้) ป่าชายเลน (ชายทะเล) ป่าบุง ป่าทาม (ภาคอีสาน) เป็นแหล่งอาหารและประกอบอาชีพ เช่น หาปลา ทำประมง ครั้วเรือและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ

2) ป่าชุมชนพัฒนาป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดขึ้นมาจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นใหม่ สำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากขาดแคลนแหล่งป่าไม้ หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

2.1) ป่าปลูกรอบอ่างเก็บน้ำ คือ ป่าชุมชนแบบพัฒนาที่ปลูกในที่สาธารณะบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำเพื่อป้องกันการพังทลายของดินและใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ

2.2) ป่าปลูกสองข้างทาง เป็นการปลูกต้นไม้ขึ้นบริเวณ 2 ข้างทางเพื่อเป็นแนวถนนแนวกันลม เกิดร่มเงา ทั้งยังรักษาสภาพแวดล้อม

2.3) ป่าปลูกเป็นแปลงหรือเป็นหย่อม เนื่องจากสภาพขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชนและเพื่อรักษาระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมให้กับหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ร่วมมือปลูกต้นไม้ขึ้นมาเพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

2.4) ป่าปลูกในโรงเรียน เป็นป่าที่ปลูกใหม่ในบริเวณโรงเรียนเพื่อให้ความร่มรื่นเป็นแหล่งศึกษาพันธุ์ไม้และใช้ประโยชน์ของโรงเรียน

2.5) ป่าปลูกในวัด เป็นป่าที่ปลูกต้นไม้ขึ้นในบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะสมกับปฏิบัติธรรม

สำนักงานส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนกรมป่าไม้ (2556) โครงการบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นโครงการที่กรมป่าไม้ให้มีการจัดสรรงบประมาณโดยตรงเพื่อประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนได้นำไปบริหารจัดการป่าตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต โดยประชาชนเป็นผู้บริหารจัดการเอง ร่วมคิดร่วมทำและถือเป็นอีกขั้นหนึ่งของการพัฒนาประชาธิปไตย โดยมีหลักการสำคัญของโครงการ คือ ให้ประชาชนมีอิสระในการดำเนินงานระดมความคิด สังเคราะห์ความต้องการตามปัญหาของหมู่บ้านและชุมชนบริหารจัดการลำดับความสำคัญของโครงการเพื่อใช้งบประมาณตามความต้องการของคนส่วนใหญ่โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าชุมชนทำหน้าที่ในฐานะที่ปรึกษาและให้การสนับสนุนแก่ประชาชน กรมป่าไม้โดยสำนักจัดการป่าชุมชนได้เริ่มส่งเสริมให้หมู่บ้านเป้าหมายดำเนินการบริหารจัดการป่า โดยสนับสนุน

งบประมาณ (งบเงินอุดหนุน) มาตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2548 งบประมาณทั้งสิ้น 245 ล้านบาท และจากการรวบรวมรายงานสรุปผลการปฏิบัติงานกิจกรรมบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ พบว่ากิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการสามารถจำแนกออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ด้านการดูแลรักษาป่า ด้านการบำรุงและฟื้นฟูป่า และด้านการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้

อำนาจ คอวนิช (2532) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนว่าเป็นการประยุกต์วิชาวนศาสตร์ชุมชน เศรษฐศาสตร์ สังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์เข้าด้วยกันโดยยึดหลักเกณฑ์ตามหลักการพัฒนาของสากล ดังนี้

- 1) การใช้ประโยชน์และการจัดการต้องมีลักษณะที่แสดงออกถึงความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่ากับคนในชุมชน
- 2) ชุมชนจะต้องมีการจำแนกป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามการจัดลำดับขั้นของต้นไม้และพืชพรรณในป่าถิ่นที่อยู่ของพืชที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ เช่น ผักป่า สมุนไพร เพื่อประโยชน์ของการอนุรักษ์และการใช้สอยในชีวิตประจำวัน
- 3) การจัดการและการใช้ประโยชน์ต้องแสดงถึงความเข้าใจในเรื่องขีดความสามารถในการรองรับการใช้ประโยชน์ (Carrying Capacity) ของป่าและสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นเพื่อกำหนดเป็นแนวทางวิธีการและข้อห้ามเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์ป่ามากเกินไปจนทำลายสมดุลธรรมชาติ
- 4) ในการใช้ประโยชน์จากป่าจะต้องแสดงถึงการรักษาธาตุอาหารในดินและความเชื่อมโยงของมวลชีวภาพในระบบนิเวศเขตร้อน
- 5) ในการใช้ประโยชน์จากป่าต้องมีการทดแทนในสังคมพืชหลังจากมีการรบกวนระบบคล้ายคลึงกันเพียงแต่มีการให้คำจำกัดความในการใช้ประโยชน์ในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันซึ่งขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกันของคนภายในชุมชนด้วยกันเองและข้อตกลงร่วมกับชุมชนใกล้เคียงที่มีพื้นที่ป่าติดต่อกันแนวคิดวิธีคิดที่ใช้ในการจัดการป่าชุมชน คือ “การยึดตามหลักคำสอนตามพระพุทธศาสนาและสำนึกรักบ้านเกิด” และชุมชนมีความเชื่อเรื่องผีชุมชนจึงได้นำมาเป็นกุศโลบายที่ช่วยในการรักษาป่าไม้ควบคู่กับการรักษาป่าที่เป็นรูปธรรมของชุมชนด้วย เช่น พิธีกรรมการบวชป่าและพิธีกรรมการสืบชะตาป่า เป็นต้น

3. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน (Community Forest Conservation Approach)

3.1 ความหมายของการอนุรักษ์

คำว่า “การอนุรักษ์” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Conservation” มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

เกษม จันท์แก้ว (2540) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป และเพื่อประหยัดไว้ใช้ในอนาคต

นิวัต เรืองพานิช (2546) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และจะต้องกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงกัน

ป.อ. ปยุตโต (2543) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การจัดการให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากชีวภาพ อย่างอำนวยคุณประโยชน์ที่ยั่งยืนได้มากที่สุด พร้อมทั้งการดำรงรักษาไว้ซึ่งศักยภาพของชีวภาพนั้นให้คงสามารถสนองความต้องการและความไม่แปรปรวนของมนุษย์รุ่นต่อไปในอนาคตได้สืบต่อไป

วิชัย เทียนน้อย (2536) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้ทรัพยากรให้มีประโยชน์ต่อคนจำนวนมากให้ดีที่สุดและให้มีอายุการใช้งานให้นายที่สุด

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การดูแล รักษา ซ่อมแซม ปรับปรุง ส่งเสริม ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และใช้ได้เป็นเวลาอันยาวนานที่สุด มีการสูญเสียน้อยที่สุด การประหยัดต่อสิ่งที่มีอยู่รวมทั้งการหาสิ่งอื่นมาทดแทน โดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ

คำว่า “ป่าชุมชน” (Community Forest) คือ ป่าไม้อันอยู่ในที่ดินสาธารณะที่บุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ คำว่าป่าชุมชนเกิดขึ้นจากการนำเสนอเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยมีการจัดสัมมนาเรื่องป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบทได้นำเอาความคิดในการจัดการป่าโดยชุมชน โดยที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าและร่วมรับผลประโยชน์ด้วยเป็นการเปิดโลกทัศน์ใหม่ในการจัดการป่าไม้ในเชิงวิชาการของประเทศไทย แนวคิดดังกล่าวได้แพร่เข้าไปยังส่วนราชการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ จากนั้นได้ถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 เป็นต้นมา และได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นโครงการพัฒนาป่าชุมชน จากงานวิจัยของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2532) ได้เสนอให้มีการส่งเสริมป่าชุมชนใน 3 รูปแบบให้แพร่หลายคือ 1) ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ 2) ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ และ 3) ป่าชุมชนแบบอนุรักษนิยม

สรุปได้ว่า ป่าชุมชน คือ ป่าที่ชาวบ้านในชุมชน มีจิตสำนึกร่วมกันในการปลูก ดูแล การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า เริ่มจากการแนวร่วม การประชุม การจัดตั้งเป็นองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือตามประเพณี และความเชื่อถือ นำไปสู่การร่วมกันวางแผนทำกฎระเบียบ อันเป็นข้อตกลงร่วมกัน เป็นที่ยอมรับของชุมชนทุกฝ่ายจะดำเนินภายใต้กติกาและประเพณีของชุมชน

3.2 การใช้ประโยชน์จากป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่สำคัญมนุษย์ใช้ประโยชน์จากต้นไม้ตั้งแต่ราก จนถึงใบและยอดไม้ ทำให้มนุษย์ได้มาซึ่งปัจจัยสี่ ต้นไม้บางชนิดเป็นอาหารบางชนิดเป็นยารักษาโรคเรียกว่าสมุนไพร บางชนิดนำมาทำเสื้อผ้า และไม้ที่แข็งแรงนำมาสร้างบ้านเรือน โดยสรุปไม่มีประโยชน์ ดังนี้

1) เป็นส่วนที่สำคัญมากส่วนหนึ่งของวัฏจักร น้ำ ออกซิเจน คาร์บอนและไนโตรเจนในระบบนิเวศ ทำให้เกิดความสมดุลแห่งระบบด้วยการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงแร่ธาตุและสสารในระบบนิเวศ

2) ป่าช่วยในการอนุรักษ์ดินและน้ำ เมื่อฝนตกน้ำฝนบางส่วนจะถูกต้นไม้ในป่าดูดซับไว้แล้วค่อย ๆ ปล่อยให้ไหลลงสู่พื้นดิน อีกส่วนหนึ่งจะซึมลงสู่ดินชั้นล่าง สามารถลดการพังทลายของดินได้ ลดการกัดเซาะหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ ป้องกันการเกิดน้ำท่วมฉับพลันและสามารถลดความรุนแรงของการเกิดภาวะน้ำท่วม เนื่องจากต้นไม้จะช่วยชะลอการไหลของน้ำบนผิวน้ำดินและการมีป่าไม้ปกคลุมดินจะช่วยป้องกันการกัดเซาะได้ดีกว่าปลูกพืชชนิดอื่น ๆ

3) ช่วยปรับสภาพบรรยากาศ เนื่องจากป่าไม้ช่วยเก็บรักษาความชุ่มชื้นในดินไว้รวมเงาของป่าช่วยป้องกันไม่ให้ความร้อนจากดวงอาทิตย์ตกกระทบผิวดินโดยตรง บริเวณป่าไม้จะมีน้ำที่เกิดจากการระเหยจากใบและลำต้น กลายเป็นไอน้ำในอากาศจำนวนมาก อากาศเหนือป่าไม้จึงมีความชื้นมาก เมื่ออุณหภูมิอากาศลดลง ไอน้ำจะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำเกิดเป็นเมฆจำนวนมาก สุดท้ายก่อให้เกิดฝนตกลงมาในป่าที่มีต้นไม้นานแน่นส่งผลให้พื้นที่ใกล้เคียงได้รับน้ำฝน และทำให้สภาพอากาศที่ชุ่มชื้นแม้กระทั่งในฤดูร้อน ดังนั้นพื้นที่ที่มีป่าไม้มาก เช่น เขาใหญ่ ดอยอินทนนท์ ภูกระดึง เขาหลวง จะเห็นว่าไม่มีเมฆปกคลุมอยู่บนภูเขาและจะมีฝนตก

มากกว่าบริเวณข้างล่าง

4) ป่าไม้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ในบริเวณที่ป่าไม้มีความสมบูรณ์ ต้นไม้มีรากลึกและขนานไข้อยู่ในดินอินทรีย์วัตถุจากต้นไม้และสัตว์ป่าจะช่วยปรับโครงสร้างของดินให้มีรูพรุนที่สามารถกักเก็บน้ำได้ดี น้ำฝนที่ผ่านต้นไม้จะลงสู่ดินในแนวตั้งค่อย ๆ ไหลซึมกระจายไปตามรากที่แตกแขนงออกไปตามอนุภาคดินรูพรุนที่อยู่ในดินเฉพาะรูพรุนขนาดเล็กในเม็ดดินนั้นสามารถกักเก็บน้ำได้มากกว่า น้ำหนักของเม็ดดินแห้งถึง 3-10 และน้ำที่กักเก็บไว้นั้น จะค่อย ๆ ปลดปล่อยสู่ชั้นน้ำใต้ดินเพื่อลงสู่แหล่งน้ำลำธาร ป่าจึงเปรียบได้กับฟองน้ำขนาดใหญ่ ที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งกักเก็บน้ำตามธรรมชาติถ้าป่าเกิดในที่สูง น้ำที่กักเก็บไว้จะค่อย ๆ ซึมลงรวมกันตามหุบเขาทำให้เกิดธารน้ำเล็ก ๆ มากมาย และกำเนิดแม่น้ำลำธารที่สามารถมีน้ำใช้ได้ทุกฤดูกาล เป็นต้น

5) ป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ ป่าไม้เป็นแหล่งผลิต/ผู้ผลิต ปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีพของมนุษย์ เมือง/ชุมชนเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมที่สำคัญและหาสิ่งอื่นมาทดแทนไม่ได้ป่าไม้มีความผูกพันต่อความเป็นอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ การนำไม้มาใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็นเครื่องตกแต่งบ้าน ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร ซึ่งในเรื่องอาหารมนุษย์ได้รับจากป่าโดยตรง เช่น ได้ส่วนของผล เมล็ด ใบ ดอก ลำต้นเป็นอาหาร และได้รับน้ำผึ้งหรือเนื้อสัตว์โดยทางอ้อม สมุนไพรหรือยาแผนโบราณที่ใช้รักษาโรค ส่วนใหญ่ได้มาจากผลิตภัณฑ์ของป่าไม้ได้มีการนำสมุนไพรจากป่ามาดัดแปลงสกัดเอาส่วนที่สำคัญจากเปลือก ดอก ผล เมล็ด ราก นำมาใช้ในการผลิตยารักษาโรคที่ออกมาในรูปของยาเม็ด ยาน้ำ หรือแคปซูล เช่น เปลือกต้นชิงโค่นำมาสกัดทำยาควินินเพื่อรักษาโรค มาลาเรีย

6) เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้จัดได้ว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและหลบภัยที่สำคัญที่สุดของสัตว์ป่า ซึ่งสัตว์เหล่านี้มีความสำคัญต่อมนุษย์ เช่น เป็นอาหาร ยารักษาโรค ช่วยจัดแมลงและประดับป่าไม้ให้เกิดความงดงาม การทำลายพื้นที่ป่าจึงเสมือนทำลายสัตว์ป่าด้วย

7) เป็นแนวป้องกันลมพายุ เมื่อลมพายุพัดมาปะทะพื้นที่ป่าไม้ซึ่งเป็นสิ่งกีดขวางความเร็วและลมพายุจะลดลง ดังนั้นลมพายุที่พัดผ่านแนวป่าไม้จะมีความเร็ว น้อยกว่าพัดมาที่โล่งแจ้ง ช่วยลดความเสียหายของสิ่งก่อสร้าง ป่าไม้จึงเป็นกำแพงธรรมชาติที่ช่วยป้องกันความรุนแรงของลมพายุได้

8) ด้านการพักผ่อนหย่อนใจ ธรรมชาติของป่าไม้จะเต็มไปด้วยสีสัน ความเขียวขุ่มร่มเย็น ก่อให้เกิดความสบายตาเมื่อพบเห็น ความสวยงามสดงามของดอกไม้ ความชุ่มชื้น น้ำในลำธารที่ใสสะอาด ความเงียบสงบปราศจากเสียงรบกวนของชุมชน ความน่าชมและน่ารักของสัตว์ป่าทำให้เขตป่าไม้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในช่วงวันหยุดต่าง ๆ จะพบเห็นประชาชน ทั้งในท้องถิ่นและในเมืองจำนวนมากเดินทางไปเที่ยวหรือพักผ่อนหย่อนใจในเขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนป่า และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ป่าไม้จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยว

9) ช่วยลดมลพิษทางอากาศ เนื่อง จากป่าไม้เป็นตัวช่วย ดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์เพื่อนำไปใช้ในการสังเคราะห์อาหาร แล้วปลดปล่อยก๊าซออกซิเจนมาให้กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนโลก สมดุลระหว่างคาร์บอนไดออกไซด์และออกซิเจนในอากาศจึงเกิดขึ้น และเป็นที่ยอมรับกันดีอยู่แล้วว่าพืชในตระกูลสูงสามารถดูดกลืนก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ แล้วเปลี่ยนแปลงให้เป็นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ปล่อยออกสู่บรรยากาศ แล้วจึงดึงกลับมาใช้ในการสังเคราะห์อาหารในเวลากลางวัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าต้นไม้มีประโยชน์มากในการช่วยกำจัดก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์และก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ในบรรยากาศในเมืองใหญ่ ๆ ซึ่งมีแต่ป่าคอนกรีต และไม่ค่อยมีต้นไม้ในอากาศในเมืองจึงมีปริมาณก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สูง การปลูกต้นไม้มาก ๆ จะช่วยลดปริมาณก๊าซทั้งสองชนิดนี้ลงได้เนื่องจากป่าไม้สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อประชาชนได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมดังที่กล่าวมาแล้ว การทำลายป่าถือว่าการทำลายผลประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ป่าไม้เมื่อถูก

ทำลายลงแล้วยากที่จะฟื้นฟูให้กลับสู่สภาพเดิมได้ ดังนั้นเพื่อผลประโยชน์ของเราเองและต่อประเทศชาติโดยส่วนรวมโปรดช่วยดูแลรักษาป่านั้น ๆ ให้มีอยู่และเอื้ออำนวยประโยชน์ตลอดไป หากร่วมกันอนุรักษ์ป่าในชุมชนของตนเองโดยคณะกรรมการหมู่บ้านก็เท่ากับเป็นการจัดการป่าช่วยรัฐอีกแรงและย่อมเป็นสิ่งที่ดี เพราะชุมชนย่อมรักษาและจัดการด้วยตนเองเพื่อตนเอง

4. หลักการจัดการป่าชุมชน (Community Forest Management Principles)

5.1 การจัดการป่าตามหลักวิชาการ

ทรัพยากรป่าไม้มีคุณค่ามากมายทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เอาไว้ ถึงแม้ว่าอัตราการเพิ่มของประชากรของประเทศจะลดลง แต่การขยายตัวอย่างรวดเร็วของวงการอุตสาหกรรมที่ใช้ไม้เป็นวัตถุดิบในการผลิต ตลอดจนการใช้ไม้เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนและใช้สอยหรือทำเป็นสินค้าได้เพิ่มขึ้นตามความจำเป็นที่จะต้องการ ส่วนป่าเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ามีมากขึ้นความจำเป็นในการจัดการป่าไว้เป็นต้นน้ำลำธารเพื่อบรรเทาอุทกภัยและป้องกันดินพัง อีกทั้งการใช้พลังงานเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและเพื่อการชลประทานเพิ่มขึ้นตามลำดับ จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในปัจจุบันมีแนวโน้มมุ่งไปในทางการใช้ประโยชน์แบบอเนกประสงค์มากขึ้นกว่าการใช้ประโยชน์จากไม้เพียงอย่างเดียวจากการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในช่วงเวลา 30 ปีที่ผ่านมาไม้ถูกทำลายไปทั้งสิ้นกว่า 90 ล้านไร่ หรือในอัตราเฉลี่ยประมาณเกือบ 5 ล้านไร่ต่อปี พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคกลางตอนบน พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายเหล่านี้ประชาชนได้บุกรุกจับจองทำไร่เลื่อนลอยโดยการปลูกข้าวโพด ข้าวไร่ มันสำปะหลัง อ้อย ถั่ว และพืชไร่ต่าง ๆ ในขณะที่ป่าไม้ถูกบุกรุกและทำลายเฉลี่ยประมาณปีละ 3 ล้านไร่ นั้นกรมป่าไม้ได้ทำการปลูกป่าทดแทนได้เฉลี่ยปีละ 300,000 ไร่ เท่านั้น จะเห็นได้ว่าอัตราการปลูกทดแทนกับอัตราการทำลายป่าแตกต่างกันมากจนเทียบกันไม่ได้ ป่าไม้ของประเทศไทยที่เสียหายอยู่ในเวลานี้ มิได้เกิดจากการที่โรงเลื่อย พ่อค้า หรือชาวบ้านลักตัดไม้เท่านั้น แต่ความเสียหายที่ป่าไม้ของชาติที่กำลังเผชิญอยู่นั้นอาจลำดับความร้ายแรงได้ ดังนี้

1) การลักลอบโค่นและเผาทำลายป่าในบริเวณต้นน้ำลำธารเพื่อทำไร่เลื่อนลอยการทำลายป่าประเภทนี้ทำให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรงแก่การป่าไม้ของชาติ และก่อให้เกิดปัญหาการพังทลายของดินและการเกิดอุทกภัยเพราะป่าเหล่านี้เป็นป่าที่อยู่ในบริเวณต้นน้ำลำธาร ซึ่งอำนวยประโยชน์ทางอ้อมโดยเฉพาะในแง่ของการอนุรักษ์ดินและน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเกษตรของชาติการทำลายป่าประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นฝีมือของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ไม่น้อยกว่า 7-8 แสนคน พวกนี้จะทำการตัดโค่นต้นไม้โดยไม่เลือกชนิดและขนาด อีกทั้งไม่ได้นำมาใช้ประโยชน์แต่อย่างใดแต่กลับทำการเผาผลาญต้นไม้ลงเป็นถ่าน เพื่อใช้พื้นที่ดังกล่าวทำไร่เลื่อนลอย ปลูกข้าวไร่ ข้าวโพดพืชผักต่าง ๆ ตลอดจนฝิ่น จากการสำรวจจากกรมป่าไม้ร่วมกับ เอฟ เอ โอ (FAO) โดยใช้ภาพถ่ายทางอากาศและสำรวจทางภาคพื้นทีปรากฏว่าป่าไม้บริเวณต้นน้ำลำธารทางภาคเหนือได้ถูกทำลายทำไร่เลื่อนลอยไม่น้อยกว่า 20 ล้านไร่ หากคำนวณง่ายว่าไร่หนึ่ง ๆ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ประมาณ 10 ลูกบาศก์เมตร และคิดราคาเพียงลูกบาศก์เมตรละ 100 บาท ก็เป็นมูลค่าที่เสียไปเฉพาะไม้อย่างเดียวถึง 14,000 ล้านบาท นอกจากนั้นปัญหาอุทกภัยซึ่งเป็นผลติดตามมาจากการทำลายป่าก็นับวันแต่จะรุนแรงและเกิดขึ้นเสมอทุกปีและได้ทำความเสียหายให้แก่พืชผลทางเกษตรและทรัพย์สินเงินทองตลอดจนชีวิตมนุษย์และความอยู่ดีกินดีของประชาชนหนักยิ่งขึ้นทุกวัน นี่คือนิยามอันร้ายแรงที่ประชาชนเจ้าของประเทศทุกคนควรจะได้ทราบและช่วยหาทางแก้ไข เราคงจะไม่ยอมให้เหตุการณ์เป็นอยู่เช่นนี้ตลอดไป

2) การทำลายป่าเพื่อต้องการที่ดินเพื่อการเกษตร การทำลายป่าประเภทนี้ได้กระทำกันอย่างกว้างขวางแต่เป็นการทำลายป่าในพื้นที่ค่อนข้างราบไม่ลาดชันมากนักและไม่ใช้ป่าต้นน้ำลำธารที่สำคัญทั้งนี้

เพื่อนำเอาที่ดินมาทำการเพาะปลูกเป็นการชั่วคราวและถาวร เนื่องจากอัตราการเพิ่มของประชากรเป็นไปอย่างรวดเร็วความต้องการที่อยู่อาศัย ที่ทำกินและเพาะปลูกมีมากขึ้นที่สำคัญที่สุดคือการขยายตัวอย่างรวดเร็วของเส้นทางคมนาคม ซึ่งมีถนนจำนวนไม่น้อยที่ตัดผ่านป่าที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ป่าถูกทำลายลงที่ใดที่ถนนไปถึง ประชาชนก็เข้าไปบุกรุกจับจอง จนสุดความสามารถที่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบจะยับยั้งไว้ได้ป่าที่ถูกบุกรุกส่วนให้ เป็นป่าไม้อย่าง ตะเคียนตะแบก มะค่าโมง โดยเฉพาะทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ดินที่ถูกบุกรุกเหล่านี้ถ้า หากผู้บุกรุกจะได้ลงทุนลงแรงเพาะปลูกเป็นการถาวร ก็อาจไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อประเทศมากนักแม้จะ สูญเสียป่าไม้ไปก็มีพืชผลทางเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ปอ มันสำปะหลัง อ้อย เข้ามาแทนที่แต่ถ้าหากที่ ถูกทำลายเป็นภูเขาที่มีความลาดชัน และผู้บุกรุกทำการเพาะปลูกโดยปราศจากหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ของดินก็จะถูกน้ำฝนชะล้างไปพร้อม ๆ กับเกิดการพังทลายของดิน ซึ่งผลเสียหายจะรุนแรง ไม่น้อยไปกว่าการทำลายป่าไม้ในพื้นที่ต้นน้ำลำธารแต่อย่างใด

3) การตัดไม้เพื่อทำฟืนและเผาถ่าน การลักลอบตัดไม้เพื่อทำฟืนและเผาถ่านนั้นนับว่ามีความ ร้ายแรงรองลงมาจากสองประเภทแรก การลักลอบตัดไม้ประเภทนี้กระทำกับไม้ทุกชนิดและทุกขนาด ทั้งที่ยืน ต้นอยู่เหนือดินและชุดเอาโคลนและรากที่อยู่ใต้ดินขึ้นมาเผาเป็นถ่านอีกด้วย ผู้ลักลอบทำป่าแบบนี้ส่วนใหญ่ เป็นราษฎรผู้ยากจนและมีจำนวนมากที่ยึดอาชีพรับจ้างนายทุนเผาถ่านป่าไม้ที่ถูกทำลายส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง ที่มีดินเลวเมื่อถูกทำลายแล้วจะกลับฟื้นคืนเป็นป่าอีกได้ยากการปลูกสร้างป่าขึ้นใหม่ก็เป็นไปโดยยากลำบากยิ่ง การจะใช้พื้นที่ดังกล่าวเพื่อการเพาะปลูกด้วยแล้วคงจะเป็นไปได้ยากเพราะดินเป็นกรด ทราบ และขาดความ อุดมสมบูรณ์เมื่อปล่อยให้ร้างไปนาน ๆ ดินก็จะยิ่งเสื่อมโทรมไร้ค่าลงทุกที ในที่สุดก็จะแห้งแล้งมีสภาพคล้าย ทะเลทราย

4) การลักตัดไม้ที่มีค่าเพื่อทำการค้าแปรรูปหรือใช้สอยส่วนตัวการที่ลำดับความเสียหายของ การทำลายป่าแบบนี้เป็นลำดับสุดท้ายก็เนื่องจากว่า การทำลายป่าประเภทนี้ไม่เป็นการทำลายล้างเผาผลาญ ต้นไม้ทุกต้นในป่าจนเหลือแค่ที่ดินรกร้างว่างเปล่าอย่างการทำลายป่าประเภทอื่น เพราะไม้ที่จะใช้ทำสินค้าได้ มักจะเป็นไม้ที่โตแล้วไม้ที่ลักลอบตัดมาได้ก็ยังนำไปใช้ประโยชน์ และคงเหลือไม้ขนาดเล็กยืนต้นไว้ให้เติบโตสืบ พันธุ์ต่อไปหากไม่บุกรุกทำลายซ้ำอีก อย่างไรก็ตามการลักลอบตัดไม้แบบนี้ก็นับว่าเป็นการทำลายป่าไม่น้อยทำให้ป่าต้องเสื่อมโทรมลงและที่สุดจะไม่มีไม้มีค่าเหลืออยู่เลย อันเป็นผลกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจและการใช้ ไม้ของประชาชนนอกจากนี้นายทุนลักตัดไม้ยังมีอาชีพทำไร่ด้วยทำให้เกิดผลเสียหายเป็นซ้ำสองโดยเฉพาะ จังหวัดต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกเฉียง เช่น ชลบุรี ระยอง จันทบุรี เป็นต้น การลักลอบตัดไม้เพื่อทำการค้านี้ นับว่า ป้องกันและปราบปรามได้ง่ายกว่าการทำลายป่าไม้ประเภทอื่น ถ้าหากเจ้าหน้าที่ป่าไม้และพนักงานฝ่าย ปกครองตลอดจนตำรวจท้องที่ได้เพิ่มความเข้มงวดกวดขันและมีความซื่อสัตย์ต่อวิชาชีพต่อตนเอง และต่อ ประเทศชาติมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้จะเห็นได้ว่าปัญหาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น มนุษย์เรามักจะ เป็นตัวปัญหาใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาความเจริญของประเทศที่ปราศจากขอบเขตและนโยบายทาง เศรษฐกิจ นอกจากนั้นปัญหาจากไฟป่า ปัญหาโรคและแมลงตลอดจนสภาพลมฟ้าอากาศและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งต้องหาทางป้องกัน แก้ไข เพื่อให้การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ประสบผลสำเร็จต่อไปแนวทางในการอนุรักษ์ หรือการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน (Sustained Yield) โดยยึดหลักการและวิธีการ อนุรักษ์ ได้แก่ (1) การใช้อย่างชาญฉลาด หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใช้ได้ ยาวนานที่สุดและใช้อย่างประหยัดที่สุด โดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด (2) การฟื้นฟูสิ่งที่มีเสื่อมโทรม หมายถึง การ ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ให้เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นหรืออยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ (3) การสงวน ของที่หายากเป็นการเก็บรักษาของที่หายากไว้ไม่ให้ใครนำไปใช้การเก็บไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดโดยไม่ให้

แต่ต้องส่วนวิธีการอนุรักษ์มีหลายวิธี การเลือกวิธีใดวิธีหนึ่งมาปฏิบัติ นั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและการได้รับประโยชน์มากกว่า

4.2 หลักการจัดการป่าตามหลักธรรมชาติ

ป่าไม้มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำรงชีพของมนุษย์และการคงอยู่ของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และสิ่งมีชีวิตอื่น จากการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ในทุกรัฐของโลกหรือของประเทศไทย ทำให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงการสูญเสียและผลที่ได้รับจากการกระทำนั้นการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าไม้จึงได้รับความสนใจจากรัฐบาลและเอกชน และประชาชนทั่วไปอย่างกว้างขวาง การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวสามารถกระทำได้ด้วยวิธีการที่หลายหลายอันเป็นกระบวนการหรือทางเลือก ดังนี้

1) กำหนดนโยบายป่าไม้แห่งชาติ นโยบายป่าไม้แห่งชาติมีอยู่หลายข้อที่สำคัญคือ การกำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยในอัตราร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ เป็นการกำหนดแนวทางการจัดการและการพัฒนาป่าไม้ในระยะยาวเพื่อประโยชน์ 2 ประการ ได้แก่ (1.1) ป่าเพื่อการอนุรักษ์ กำหนดไว้เพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ที่หายาก และป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วมและการพังทลายของดิน ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษา การวิจัย และนันทนาการของประชาชนในอัตราร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ 48 ล้านไร่ (1.2) ป่าเพื่อเศรษฐกิจ กำหนดไว้เพื่อการผลิตไม้และของป่าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจในอัตราร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ 90 ล้านไร่ ป่าอนุรักษ์ หมายถึง พื้นที่ได้รับการคุ้มครองที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยทั่วไปอยู่ในการดูแลของกรมป่าไม้ซึ่งพื้นที่เหล่านี้ อาจเป็นพื้นที่ป่าไม้ชายฝั่งทะเลหรือลักษณะอื่น ๆ ที่มีระบบนิเวศดั้งเดิมหรืออาจมีการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการอนุรักษ์ เช่น การท่องเที่ยว นันทนาการ การศึกษาวิจัย ป่าอนุรักษ์ในระดับสากล (IUCN) แบ่งออกเป็น 10 ประเภท ส่วนในประเทศไทยในอัตราร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ 48 ล้านไร่

2) อุทยานแห่งชาติ (National Park) หมายถึง ที่ดินซึ่งรวมความถึงพื้นที่ดินทั่วไปภูเขา ห้วยหนอง คลองบึง บาง ลำน้ำทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ได้รับการกำหนดให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ในทางปฏิบัติอุทยานแห่งชาติ คือ พื้นที่ที่สงวนไว้เพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้และสัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม สงวนไว้เพื่อให้คงสภาพธรรมชาติดั้งเดิม เพื่อรักษาสมบัติทางธรรมชาติให้อนุชนรุ่นหลัง ๆ ได้ชมและศึกษาค้นคว้ามีลักษณะที่สำคัญ คือ (1) เป็นสถานที่ที่สภาพธรรมชาติเป็นที่โดดเด่น น่าสนใจและงดงาม (2) มีได้อยู่ในกรรมสิทธิ์โดยชอบด้วยกฎหมายของบุคคลใด (3) โดยทั่วไปต้องมีพื้นที่ไม่น้อยกว่า 10 ตารางกิโลเมตร เป็นสถานที่สงวนรักษาไว้เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน โดยอาจจัดสิ่งอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็น เช่น ถนนหรือเส้นทางไปชมธรรมชาติที่ปลอดภัยและบำรุงรักษา

2.1) เขตรักษพันธุ์สัตว์ป่า (Wildlife Sanctuary) หมายถึง พื้นที่ที่กำหนดขึ้นเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย เพื่อว่าสัตว์ป่าในพื้นที่ดังกล่าวได้มีโอกาสสืบพันธุ์และขยายพันธุ์ตามธรรมชาติได้มากขึ้นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งแรก คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ จังหวัดกาญจนบุรี

2.2) วนอุทยาน (Forest Park) หมายถึง พื้นที่ที่มีทิวทัศน์ธรรมชาติสวยงามมีความเด่นในระดับท้องถิ่น ซึ่งจัดไว้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและเที่ยวเตร่ของประชาชนมีการปรับปรุงตกแต่งสถานที่เพื่ออำนวยความสะดวกให้เหมาะสมหลักทั่วไปในการจัดตั้งวนอุทยาน คือ (1) ต้องมีทิวทัศน์ที่สวยงาม (2) เป็นพื้นที่ที่อยู่ในป่าสงวนแห่งชาติ (3) มีพื้นที่ประมาณ 500-5,000 ไร่ (4) อยู่ไม่ห่างไกลจากชุมชนมากนัก (5) เป็นสถานที่ที่ประชาชนในท้องถิ่นรู้จักดี วนอุทยานแห่งชาติแห่งแรกของประเทศไทย คือ วนอุทยานน้ำตกกระเปาะ จังหวัดชุมพร ประกาศจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2501 (2.3) เขตห้ามล่าสัตว์ป่า (Non-hunting Areas)

หมายถึง บริเวณที่ที่ราชการใช้ในราชการ หรือใช้เพื่อสาธารณะประโยชน์หรือประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน การกำหนดเขตห้ามล่าสัตว์จะประกาศขึ้นเป็น ราชกิจจานุเบกษา กำหนดให้เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าชนิดใดหรือประเภทใดก็ได้ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมป่าไม้เป็นคราว ๆ ไป

3) สวนพฤกษศาสตร์ (Botanical Garden) หมายถึง สถานที่ที่ราชการได้รวบรวมเอาพันธุ์ไม้ไว้ทุกชนิดทั้งในและนอกประเทศที่มีคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจทางด้านความสวยงามและที่หายากมาปลูกไว้โดยแยกเป็นหมวดหมู่และตระกูลเพื่อการศึกษาวิจัยและการเผยแพร่การขยายพันธุ์ให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนแก่ประเทศชาติสืบไป สวนพฤกษศาสตร์ ที่สำคัญและคนทั่วไปรู้จักเป็นอย่างดี คือ สวนพฤกษศาสตร์พุแค จังหวัดสระบุรี สวนพฤกษศาสตร์เขาช่อง จังหวัดตรัง เป็นต้น

4) สวนรุกขชาติ (Arboretum) หมายถึง สวนเล็ก ๆ มีพื้นที่น้อยกว่าสวนพฤกษศาสตร์ สร้างขึ้นเพื่อรวบรวมพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ไว้โดยเฉพาะไม้ยืนต้นที่มีค่าทางเศรษฐกิจและดอกไม้ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นนั้น แต่มีได้ปลูกเป็นหมวดหมู่เหมือนอย่างในสวนพฤกษศาสตร์ แต่มีชื่อพันธุ์ไม้ติดไว้มีการทำถนนและทางเท้าเข้าชม จุดมุ่งหมายเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและการศึกษาปัจจุบันมีสวนรุกขชาติที่ดำเนินการอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ

5) พื้นที่สงวนชีวลัย (Biosphere Reserve) หมายถึง พื้นที่อนุรักษ์สังคมพืชและสัตว์ในสภาวะของระบบนิเวศที่เป็นธรรมชาติ เพื่อรักษาความหลากหลายทางพันธุกรรมเพื่อใช้เป็นแหล่งศึกษาวิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะข้อมูลพื้นฐานทั้งในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติปะที่ถูกละเลยเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่สงวนชีวลัยนี้มีการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกในการศึกษาและฝึกอบรมด้วยซึ่งพื้นที่เหล่านี้สภาประสานงานนานาชาติด้านมนุษยและชีวลัย (The Man and the Biosphere International Coordinating Council) จะเป็นผู้ประกาศ

6) พื้นที่มรดกโลก (World Heritage) หมายถึง พื้นที่ที่มีหรือเป็นตัวแทนทรัพยากรธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีความเด่นในระดับโลก ซึ่งประกอบด้วยวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของโลก (The Earths Evolutionary History) ขบวนการทางธรณีและวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต (Geological Process and Biological Evolution) ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่พิสดารหรือลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์ (Superative Natural Phenomana) หรือระบบนิเวศที่ประกอบไปด้วยสัตว์หรือพืชที่หายาก (Habitat Containing Threatened Species) มีคุณค่าและความสำคัญทางชีวภาพซึ่งพื้นที่นี้ต้องได้รับการประกาศจาก UNESCO แหล่งมรดกโลกกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของโลก เช่น อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาอมรดกบ้านเชียง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พงุใหญ่เนเรศวร การที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-พงุใหญ่เนเรศวร ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเนื่องจากมีคุณสมบัติตรงตามหลักเกณฑ์ข้อ 1 คือ มีคุณค่าและความสำคัญทางชีวภาพ และหลักเกณฑ์ข้อ 2 คือ มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่เป็นเอกลักษณ์ และหลักเกณฑ์ข้อ 3 คือ เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ป่าและพันธุ์พืชนานาชนิด

7) พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 (Watershed Class 1) หมายถึง พื้นที่ป่าที่ป้องกันไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารเป็นแหล่งให้น้ำต่อพื้นที่ตอนล่าง มักเป็นพื้นที่ตอนบนที่มีความลาดชันมากดินมีสมรรถนะในการทำพังทลาย เป็นพื้นที่ที่ควรเก็บไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

8) ป่าชายเลนอนุรักษ์ (Conservation Mangrove Forest) หมายถึง ป่าชายเลนที่หวงห้ามไม่ให้มีการเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้ประโยชน์ใด ๆ นอกจากจะปล่อยให้สภาพธรรมชาติเพื่อรักษาไว้ซึ่งสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์น้ำที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจพื้นที่ที่ง่ายต่อการถูกทำลายและการพังทลายของดิน พื้นที่ป่าที่ควรสงวนไว้เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ เป็นต้น เช่น กำหนดให้มีพื้นที่ที่อยู่ห่างไม่น้อยกว่า 20 เมตรจากริมฝั่งแม่น้ำ ลำคลองธรรมชาติ และไม่น้อยกว่า 75 เมตรจากชายฝั่งทะเลเป็นป่าชายเลนอนุรักษ์

9) พื้นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ (Natural Conservation Areas) หมายถึง พื้นที่ธรรมชาติ ประกอบด้วย เกาะ แก่ง ภูเขา หนอง บึง ทะเลสาบ ชายหาด ซากดึกดำบรรพ์ และธรณีสัณฐานที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์เพื่อประโยชน์สังคมและเศรษฐกิจ

4.3 การอนุรักษ์ป่าในรูปแบบอื่น ๆ

1) การปลูกป่า เป็นการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างหนึ่งเมื่อป่าไม้ในพื้นที่ถูกตัดฟันลงไม่ว่ากรณีใดก็ตาม นโยบายการรักษาป่าไม้ที่กำหนดให้มีการปลูกป่าขึ้นทดแทนและส่งเสริมให้มีการปลูกสร้างสวนป่าทุกรูปแบบ การปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้เสื่อมสภาพสามารถดำเนินการได้ทั้งภาครัฐบาล เอกชน ชุมชน และอาสาสมัครอาจกระทำเนื่องในโอกาสสำคัญ ๆ เช่น ปลูกเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองครองราชย์ 70 ปี หรือในวันเข้าพรรษา เป็นต้น การปลูกพันธุ์ไม้ซึ่งจะเรียกว่า “สวนป่า” ได้นั้นเนื้อที่จะต้องมีความกว้างไม่น้อยกว่า 100 เมตรทั้งนี้ยกเว้นการปลูกต้นไม้ตามถนนหนทาง หรือปลูกเป็นแนวกั้นลมซึ่งเรียกว่า สวนป่าเส้นตรง (Linear Plantation) การปลูกสร้างสวนป่ามีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ (1) เพื่อผลทางเศรษฐกิจโดยตรง (2) เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและอนุรักษ์ระบบนิเวศ (3) เพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคม การปลูกสร้างสวนป่าจะสร้างขึ้นในที่ที่เคยเป็นมาก่อน (Reforestation) หรือไม่เคยเป็นป่ามาก่อนซึ่งควรกระทำในรูปแบบของป่าเศรษฐกิจ ป่าชุมชน หรือป่านันทนาการ ฯลฯ

2) การป้องกันไฟไหม้ป่า ไฟไหม้ป่าถือว่าเป็นอันตรายร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับป่าไม้การฟื้นฟูกระทำได้ยากมาก ไฟไหม้ป่าเกิดจากการกระทำของมนุษย์จากความประมาทเลินเล่อทำให้ต้นไม้บางส่วนอาจตายหมด หากเกิดซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนพืชหมดโอกาสแพร่พันธุ์ได้การป้องกันปัญหาไฟไหม้ป่ากระทำได้โดย (1) การประชาสัมพันธ์ซึ่งอาจเป็นรูปแบบของการเข้าถึงตนเอง ผู้กมิตรและแนะนำประชากรที่อยู่ใกล้เคียงให้รู้จักคุณประโยชน์ของป่าไม้และโทษของไฟป่า ตลอดจนช่วยป้องกันการเกิดไฟป่าหรืออาจมีการโฆษณาทางวิทยุและโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ใบปลิว ป้ายประกาศที่มีค่าขวัญ เป็นต้น (2) การสร้างแนวกันไฟและแนวควบคุมไฟ (Firebreak and Fire line) รอบ ๆ ป่าเพื่อกำจัดการต่อเนื่องของเชื้อเพลิง และสกัดกั้นการลุกลามของไฟซึ่งสามารถนำไปใช้ในการป้องกันไฟไหม้ได้อาจกระทำได้โดยการถางแนวกำจัดวัชพืชให้เตียนหรืออาจใช้สารเคมีที่ป้องกันไฟ ได้แก่ ไดแอมโมเนียมฟอสเฟต และโมโนแอมโมเนียมฟอสเฟต พันเพื่อป้องกันไฟชั่วคราวแต่จะหมดฤทธิ์เมื่อฝนตกลงมา (3) การตรวจตราระวังไฟโดยจัดเวรยามเดินตรวจตราทั่วสวนป่า และจัดเวรยามคอยสังเกตการณ์บนหอคูไฟเพื่อดูแลมิให้คนลอบจุดไฟเผาป่าระดมกำลังในการดับไฟได้ทันต่อเหตุการณ์

3) การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า การป้องกันการบุกรุกทำลายป่าในปัจจุบันนี้จะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น การป้องกันทำได้โดยการทำให้หลักเขตหรือป้ายเครื่องหมายให้ชัดเจนเพื่อบอกให้รู้ว่าเป็นเขตป่าประเภทใด การแก้ไขปัญหานี้สำคัญที่สุดอยู่ที่การปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เป็นไปด้วยความเที่ยงตรงเอาจริงเอาจัง และมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพและหน้าที่ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายและพระราชบัญญัติป่าไม้อย่างเคร่งครัดจะสามารถป้องกันการทำลายป่าในทุกรูปแบบได้

4) การใช้วัสดุทดแทนไม้ในการก่อสร้างต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือนหรือสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ที่เคยใช้ไม้ดั้งเดิม เช่น การสร้างสะพานเพื่อทดแทนสะพานเก่าที่ชำรุด ควรจะใช้เหล็กทำสะพานให้ถาวรชั่วคราวก่อนจะมีสะพานใหม่ที่ถาวรและสร้างด้วยวัสดุที่ไม่ใช่ไม้ ห้องใช้วงกบประตู หน้าต่างเหล็ก ประตูหน้าต่างกระจกแทนการใช้ไม้ แม้แต่เครื่องใช้ต่าง ๆ ควรใช้วัสดุอื่นแทนใช้ไม้

5) การใช้ไม้อย่างมีประสิทธิภาพ/ประหยัด เป็นการนำเนื้อไม้มาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด โดยใช้ทุกส่วนของต้น เช่น ไม้ที่เหลือจากการแปรรูป นำมาใช้เป็นวัสดุก่อสร้างแล้วสามารถนำไปเป็นวัตถุดิบทำไม้อัด ไม้ปาร์เก้ ชั้นไม้สับ (Chip Board) ไม้ประสาน (Particle Board) ทำเครื่องใช้ขนาดเล็ก เช่น แจกันที่เขียนบุหรี ของชำร่วย เป็นต้น ส่วนไม้ที่นำมาแปรรูปเพื่อใช้ในการก่อสร้างหรือเพื่อการอื่นควรปรับปรุงคุณภาพไม้

ก่อนนำมาใช้ประโยชน์ เช่น การอาบน้ำยาไม้ อบให้แห้งเพื่อยืดอายุการใช้งานให้ยาวนานออกไป

6) การพยายามนำไม้ที่ไม่เคยใช้ประโยชน์มาใช้ เช่น มะพร้าว ต้นตาล ไม้ยางพารา นำมาทำเครื่องใช้ในครัวเรือนได้หลายชนิด อาทิ ตู้ เตียง โต๊ะ ก่อนนำมาใช้ประโยชน์ควรปรับปรุงคุณภาพไม้ก่อน

7) ส่งเสริม ประชาสัมพันธ์ ในการศึกษาให้เยาวชนและประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของป่าไม้ สร้างจิตสำนึกในอนุรักษ์และช่วยกันดูแลรักษาในการรักษาทรัพยากรป่าไม้เหมือนกับที่เรารักษาและหวงแหนสิ่งของที่เป็นสมบัติของเราเองรูปแบบและกระบวนการอนุรักษ์ป่าไม้ดังกล่าว นักวิชาการได้เสนอไว้หลากหลายรูปแบบทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของพื้นที่ที่จะนำไปประยุกต์ใช้ เช่น การกำหนดปริมาณป่าไม้ที่จัดไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารให้แน่นอนแล้วเข้าไปควบคุมป้องกันมิให้มีการทำลาย การกำหนดเขตที่ดิน ให้เป็นที่ทำกินของราษฎร มิให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานหรือการทำไร่เลื่อนลอย ในพื้นที่ดินรกร้างว่างเปล่าควรปลูกพืชคลุมดินเพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำฝนการป้องกันมิให้เกิดไฟป่า โดยการจำกัดกำลังคน พนังงาน เจ้าหน้าที่รวมถึงขอความร่วมมือกับชุมชน ตรวจตรามิให้เกิดไฟป่าขึ้น ช่วยลดอัตราการเกิดไฟป่าให้น้อยลง ในบริเวณที่ลาดชันมาก ควรห้ามใช้ประโยชน์จากดินเพื่อการอื่น นอกจากปลูกป่าและพืชคลุมดิน การแบ่งเขตที่อยู่อาศัย เขตก่อสร้างอุตสาหกรรมหรือเขตอนุรักษ์ให้ชัดเจน การป้องกันการพังทลายของดินริมฝั่งแม่น้ำ และที่สำคัญคือ การให้ความรู้ด้วยการอบรมแก่ประชาชนเจ้าหน้าที่ของรัฐทุกระดับให้มีความรู้และเข้าใจถึงประโยชน์คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ และหันมาให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจัง (กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2558)

5. แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน (Community Culture and Community Forest Conservation)

วัฒนธรรมชุมชนคือรากฐานของวัฒนธรรมแห่งชาติ เพราะประชาชนชาวไทยทุกภาคได้ถือเอา ความเป็นพี่น้อง ครอบครัวและความเป็นชุมชน เป็นคุณค่าที่สำคัญอย่างมากเป็นปัจจัยที่เกื้อกูลการดำรงอยู่ทาง เศรษฐกิจของประชาชนเป็นลักษณะที่แสดงความเป็นอิสระของสมาชิกขณะเดียวกันก็มีน้ำใจเป็นจิตวิญญาณของชาวไทย การพัฒนาที่มาจากใจของประชาชนชาวไทยจึงควรเน้นแนวทางที่ให้ความสำคัญเต็มที่กับความ เป็นชุมชน วัฒนธรรม ทำให้เรารู้จักตัวเองภาคภูมิใจในตัวเอง มีศักดิ์ศรี มีความงาม มีระบบคุณค่ามีจิต วิญญาณ รู้จักครอบครัวของเรา หมู่บ้านท้องถิ่นและที่สำคัญคือ ประเทศชาติของเราทุก ๆ คน แนวคิดสำคัญ กล่าวได้ ดังนี้

5.1 วัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ป่า

กาญจนา แก้วเทพ (2531) ให้แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้านว่าเป็น วิธีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมรวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำสร้าง ถิ่นทอด สะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบของความรู้ การปฏิบัติ ความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำของมนุษย์ตั้งนั้นวัฒนธรรม คือ ความรู้และการปฏิบัติของมนุษย์เอง โดยจะต้องมีระบบคุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำกับกับตัวความรู้และการกระทำของ มนุษย์ในแต่ละสังคม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา (2537) ได้ศึกษาถึงวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของหมู่บ้าน ล้านนา ที่มีผลมาจากการพัฒนาอย่างค่อนข้างอิสระจากอำนาจรัฐ ซึ่งนับเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้ชุมชน สามารถสร้างสังคมขึ้นมาตามแนวความคิด ความเชื่อของตน วิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบสังคมชาวนา ที่ต้องอาศัยพึ่งพาธรรมชาติและเพื่อนบ้านร่วมชุมชน รวมทั้งชุมชนหมู่บ้าน ใกล้เคียง ดังนั้นอุดมการณ์ของสังคมหมู่บ้านจึงนิยมความเรียบง่าย ใฝ่สันติ ช่วยเหลือแบ่งปัน ไม่เอาर्डเอา

เปรียบ เนื่องจากอุดมการณ์นี้ชาวบ้านสร้างขึ้นเองพวกเขาจึงมีศักยภาพสูงในการสืบทอดและในการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก แต่คงสาระอุดมการณ์ไว้

บุญเทียน ทองประสาน (2531) ได้กล่าวว่า ในระบบการทางวัฒนธรรมนั้นเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม ชุมชนก็จะมีปรับ หรือสร้างใหม่ทางอุดมการณ์อยู่เสมอ ซึ่งการปรับหรือสร้างใหม่นี้ อาจออกมาในรูปแบบของการปรับทั้งหมด หรือปรับเพียงบางส่วนที่ต่อต้านหรือปฏิเสธและรับแต่รูปแบบแต่ไม่รับเนื้อหา

5.2 การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่กลุ่มคนในสังคมต่าง ๆ ยึดถือและยอมรับเป็นแนวปฏิบัติ วัฒนธรรมเป็นผลมาจากกระบวนการทางสังคมที่ทำให้เกิดแบบแผนของความสัมพันธ์ภายในกลุ่มประชากรระหว่างกลุ่มประชากรกับกลุ่มประชากรและระหว่างประชากรกับสิ่งแวดล้อมที่เขาอาศัยอยู่ วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติและสามารถตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิตภายใต้ข้อจำกัดของธรรมชาติได้ วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของมนุษย์ที่สร้างขึ้น ถ่ายทอด สะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง วัฒนธรรมอาจปรากฏในรูปของความรู้ ความเชื่อ การปฏิบัติ ระบบคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนวัตถุสิ่งของและสัญลักษณ์อันเกิดจากการคิดและการประดิษฐ์ของมนุษย์

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2536) ได้กล่าวถึงองค์ความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า คือ วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น นั่นคือ ระบบคิด ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ 3 ทาง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวมีอิทธิพลซึ่งกันและกันและยังเป็นตัวกำหนดแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตในด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่ วิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจการใช้ทรัพยากร การเมืองการปกครอง การบริหารและกฎหมาย ศาสนาและความเชื่อ เป็นต้น องค์ความรู้ของคนในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมรวมสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติรอบ ๆ ตัวคน เข้าเป็นหนึ่งเดียวกันแล้วพัฒนาถ่วงออกมาเป็นแนวคิดและอุดมการณ์ของสังคมเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุลโดยมุ่งนำความรู้ที่สั่งสมมาใช้ในการแก้ปัญหา เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข

สรุเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2533) ได้เสนอไว้ 3 ประการ คือ

- 1) ระบบการผลิตหรือระบบการทำมาหากิน
- 2) ระบบการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน ประกอบไปด้วย ครอบครัว เครือญาติและชุมชน
- 3) ระบบความเชื่อ เช่น ศาสนา และพิธีกรรม

การให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิม เช่น การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในการทำ ความดี ฯลฯ ดังปรากฏให้เห็นในหลายชุมชน ปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นผลมาจากสมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา มีการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องและรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้จะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้น มาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างจากอำนาจรัฐเพื่อครอบงำ ซึ่งส่วนนี้จากสังคมในอดีต จะเห็นว่าชุมชนดั้งเดิมมีความพยายามที่จะต่อต้าน จึงทำให้ส่วนที่เกิดจากการปรับตัวหรือการผลิตความคิดอุดมการณ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบกับชุมชนของตนเอง

6. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Participation Approach)

ในที่ประชุมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน ณ องค์การสหประชาชาติ เมื่อปี ค.ศ. 1975 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่ไม่อาจกำหนดนิยามความหมายเดียวที่ครอบคลุมได้ เพราะความหมายของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ หรือแม้แต่ในประเทศเดียวกันก็ตาม ดังนั้น การนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ควรมีลักษณะจำกัดเฉพาะใน

ระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองหนึ่ง ๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวได้ขยายความการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าครอบคลุมประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การมีส่วนร่วมของประชาชนครอบคลุมการสร้างโอกาสที่เอื้อให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและของสังคมได้ร่วมกิจกรรมซึ่งนำไปสู่ และมีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนา และเอื้อให้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน

ประเด็นที่ 2 การมีส่วนร่วมสะท้อนการเข้าเกี่ยวข้องโดยสมัครใจ และเป็นประชาธิปไตยในกรณีดังนี้ คือ การเอื้อให้เกิดการพยายามพัฒนาการแบ่งสรรผลประโยชน์จากการพัฒนาโดยเท่าเทียมกัน และการตัดสินใจเพื่อกำหนดเป้าหมาย นโยบายและการวางแผนดำเนินการโครงการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

ประเด็นที่ 3 การมีส่วนร่วมเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างประชาชนและทรัพยากรเพื่อพัฒนากับประโยชน์ที่ได้รับจากการลงทุนดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจไม่ว่าระดับท้องถิ่น ภูมิภาค และระดับชาติจะช่วยก่อให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ประชาชนลงทุนลงแรงกับประโยชน์ที่ได้รับ

ประเด็นที่ 4 การมีส่วนร่วมของประชาชนอาจแตกต่างกันไปตามสภาพเศรษฐกิจของประเทศ นโยบาย และโครงสร้างการบริหาร รวมทั้งลักษณะเศรษฐกิจสังคมของประชากรการมีส่วนร่วมของประชาชนมิได้เป็นเพียงเทคนิควิธีการ แต่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกันให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเอื้อประโยชน์ต่อประชาชน

นอกจากนี้ ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง การตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดย ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 2) มีความเห็นที่สอดคล้องกันว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง สิทธิของประชาชนต่อการตัดสินใจนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรร (Allocation) และการใช้ประโยชน์ (Utilization) ของทรัพยากรเพื่อการผลิต ซึ่งเป็นความจำเป็นที่ประชาชนต้องเข้าร่วมในการวางแผน เพื่อการกินดีอยู่ดี และสามารถตอบสนองต่อสิ่งที่เข้าถึง ซึ่งการพัฒนาให้คนจนได้รับประโยชน์เพื่อการผลิต การบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกสาธารณะด้วย และการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริการทางการเมืองเพื่อกำหนดความต้องการของชุมชนของตนการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนสามารถที่จะแสดงออก ซึ่งความต้องการของตนการลำดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นโดยเน้นการให้อำนาจในการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท และเป็นกระบวนการกระทำที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อประชาชนเองโดยให้ประชาชนได้มีส่วนในการตัดสินใจเพื่อตนเอง ทั้งนี้ โดยมีใช้การกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก

ตามนิยามข้างต้น จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะสมาชิกของสังคมไม่ว่าจะในบริบทของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรมย่อมเป็นสิ่งที่แสดงออกให้เห็นถึงพัฒนาการรับรู้ และภูมิปัญญาในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตนเองในการจัดการควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี นอกจากนี้ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ทรัพยากรควบคุมการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจ (กรมอนามัย, 2548)

แนวคิดการมีส่วนร่วม (Participation) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น ทั้งนี้ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 ที่มุ่งเน้นคนเป็นสำคัญมากกว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจ ได้พยายามเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาจากระดับบนลงล่าง (Top - down) มาเป็นจากระดับล่างขึ้นบน

(Bottom - up) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของโอคเลย์ (Oakley, 1984: 17) ได้กล่าวว่าแนวทางจากระดับล่างขึ้นบนนี้ เกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดหาย (Missing ingredient) ในกระบวนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น มีนักวิชาการได้อธิบายและให้ความหมายปัจจัย ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนรูปแบบของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไว้มากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้นำมากล่าวไว้เท่าที่จำเป็นและสอดคล้องกับแนวทางการศึกษา ดังนี้

6.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (Participation) ตามพจนานุกรมอังกฤษฉบับอ็อกฟอร์ด ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “เป็นการมีส่วนร่วม (ร่วมกับคนอื่น) ในการกระทำบางอย่างหรือบางเรื่อง” คำว่า การมีส่วนร่วม โดยมากมักจะใช้ในความหมายตรงข้ามกับคำว่า “การเมินเฉย (Apathy)” ฉะนั้น คำว่า การมีส่วนร่วมตามความหมายข้างต้นจึงหมายถึง การที่บุคคลกระทำการในเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือในประเด็นที่บุคคลนั้นสนใจไม่ว่าเขาจะได้ปฏิบัติการเพื่อแสดงถึงความสนใจอย่างจริงจังหรือไม่ก็ตามและไม่จำเป็นที่บุคคลนั้นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้นโดยตรงก็ได้ แต่การมีทัศนคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ห่วงใย ก็เพียงพอแล้วที่จะเรียกว่าเป็นการมีส่วนร่วมได้และยังได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการที่สมาชิกของชุมชนที่กระทำการออกมาในลักษณะของการทำงานร่วมกันที่จะแสดงให้เห็นถึงความต้องการร่วม ความสนใจร่วม มีความต้องการที่จะบรรลุถึงเป้าหมายร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมหรือการเมืองหรือการดำเนินการร่วมกันเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจ มติชนไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม หรือการดำเนินการเพื่อให้เกิดอิทธิพลต่อรองอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ การปรับปรุงสภาพทางสังคมในกลุ่มชุมชน (เกียรติขจร วัจนะสวัสดิ์. 2549)

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกหลายท่านที่ได้ให้นิยามคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ไว้ เช่น เจมส์ แอล เครยน์ ได้กำหนดความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่รวบรวมเอาความห่วงกังวล ความต้องการและค่านิยมต่าง ๆ ของสาธารณชนไว้อยู่ในกระบวนการตัดสินใจของรัฐและเอกชน เป็นการสื่อสารสองทางและเป็นการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเพื่อการตัดสินใจที่ดีกว่าและที่ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน (อ้างอิงในวันชัย วัฒนศัพท์, ถวิลวดี บุรีกุล และ เมธิศา พงษ์ศักดิ์ศรี. 2551)

ชิต นิลพานิช และกุลธนา ธนาพงศธร (2532: 350) ได้ระบุว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การที่ประชาชนทั้งในเมืองและชนบทได้เข้ามีส่วนร่วมหรือเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับงานดำเนินงานพัฒนาชนบทขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอนแล้วแต่เหตุการณ์จะเอื้ออำนวย

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ (2527: 2) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริงน่าจะหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคมและได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแบ่งออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจหรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสระภาพ เสมอภาค มิใช่มีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ

นรินทร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของ บุคคลหนึ่งใน สถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุจุดหมายของกลุมนั้น

กับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ปรัชญา เวสารัชช (2528: 5) ได้นิยามความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการที่ ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับโดยใช้ความพยายามหรือทรัพยากรในส่วนของตนเองต่อกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาชุมชน โดยการมีส่วนร่วมต้องมียุทธศาสตร์ประกอบดังนี้ 1. ประชาชนเข้าเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนา 2. ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินและวัสดุในกิจกรรมพัฒนา

พิรพล ไชยพงศ์ (2539: 8) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐส่งเสริมชักนำสนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชน ทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้

วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์ (2540: 12) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคลหรือ กลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินงาน โดยการร่วมคิดร่วมลงมือปฏิบัติร่วมแบ่งปันผลประโยชน์ และร่วมในการติดตามประเมินผล

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531: 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุก ขั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมเข้าร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

อาภรณ์พันธ์ จันทรสว่าง (2522: 19) ได้อธิบายเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่าการมีส่วนร่วม (Participation) เป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกันจะต้องมีมากจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อปฏิบัติ กล่าวคือจะต้องเป็นความเห็นพ้องต้องกันจะต้องมีมากจนเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติการนั้น ๆ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันได้ ควรจะต้องมีการตระหนักว่า ปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมดที่ทำโดยกลุ่มหรือทำในนามกลุ่มนั้นกระทำผ่านองค์การ (Organization) ดังนั้น องค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลง

จากความหมายในข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชน ชุมชนท้องถิ่น สามารถเข้ามามีบทบาทหน้าที่ร่วมคิดร่วมทำ ซึ่งต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วม ในผลประโยชน์และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

6.2 ลักษณะและรูปแบบของการมีส่วนร่วม

สุธี ศรสวรรค์ (2538: 37 -38) ได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 10 แบบ ดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมออกเงิน
- 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์

- 6) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
- 7) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริโภค
- 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ประกอบการ
- 9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
- 10) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

อิระวีซร์ จันทรประเสริฐ (2541) กล่าวไว้คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในลักษณะตัวบุคคลให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ
- 2) การมีส่วนร่วมในลักษณะของกลุ่มขบวนการที่มุ่งสร้างพื้นฐานอำนาจจากการสร้างกลุ่มและโครงสร้างภายในหน่วยงาน
- 3) การมีส่วนร่วมในลักษณะโครงการให้ความสำคัญที่การจัดโครงการอันก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมที่ดีเน้นกลุ่มเป้าหมายการถ่ายทอดระบบเทคนิค ความรู้ การกระจายอำนาจสู่ประชาชน
- 4) การมีส่วนร่วมในลักษณะสถาบันให้ความสำคัญในแง่ของการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสถาบันมีการถ่ายทอดหรือขยายโครงการสร้างอำนาจของกลุ่มผลประโยชน์และชนชั้นทางสังคม
- 5) การมีส่วนร่วมในลักษณะนโยบายเน้นเรื่องหลักการยอมรับการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้เสียเปรียบในสังคมและนำมากำหนดนโยบายและแผนงานระดับชาติ (อ้างถึงในณรงค์ วาริชล. 2551: 6)

Andrew & Stiefel. (1980) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ประการ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
- 2) การมีส่วนร่วมในชั้นปฏิบัติการ
- 3) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (อ้างถึงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์. 2546: 19)

Cohen & Uphoff (1977) ได้อธิบายและวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมโดยสามารถแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจลงมือปฏิบัติการ
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบไปด้วยการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ
- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ทางด้านต่าง ๆ ประกอบไปด้วย ผลประโยชน์ทางด้านวัสดุผลประโยชน์ทางสังคมและผลประโยชน์ส่วนบุคคล
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เกี่ยวกับการควบคุมและการตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป (อ้างถึงใน ธนวัฒน์ คำภีลา นนท์. 2550: 21 -22)

6.3 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2555) ได้ให้ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

- 1) การค้นหาปัญหาสาเหตุของปัญหา และพิจารณาแนวทางแก้ไข
- 2) การตัดสินใจเลือกแนวทางแก้ไข และวางแผนหรือโครงการแก้ไขปัญหา
- 3) การปฏิบัติการแก้ไขปัญหตามแผนและโครงการที่วางไว้
- 4) การรับประโยชน์จากโครงการ

5) การประเมินผลโครงการ (อ้างถึงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์. 2546: 20)
 เจมส์ คัดด์ ปันทอง (2527: 10) ได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ เป็น 4 ขั้นตอน

คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
- 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

จอห์น วุฒิกกรรมรักษา (2526: 16) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน คือ

- 1) ขั้นกำหนดความต้องการ
- 2) ขั้นวางแผนดำเนินการ
- 3) ขั้นตัดสินใจ
- 4) ขั้นดำเนินการ
- 5) ขั้นติดตามผลงาน นอกจากนี้ ยังได้แบ่งลักษณะการเข้าร่วมไว้อีกเป็นการร่วมประชุม ร่วม

แสดง ความคิดเห็น ร่วมตัดสินใจ ร่วมออกแรง ร่วมออกเงิน วัสดุ อุปกรณ์ ร่วมเป็นกรรมการ

ติน ปรัชญาพฤทธิ์ (2542: 50) กล่าวว่า ทฤษฎีพัฒนาองค์การ (Organization Development) หรือโอดี (OD) มีวัตถุประสงค์ทั่ว ๆ ไปเพื่อที่จะเพิ่มความสามารถขององค์การในการแก้ไขปัญหาที่เป็นอยู่ โดยเน้นการปรับปรุงและปรับพฤติกรรมให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ เน้นการร่วมแรงร่วมใจ ซึ่งการพัฒนาองค์การมีขั้นตอน 4 ขั้นตอน คือ

- 1) ค้นหาสาเหตุของปัญหา (Diagnostic)
- 2) ขั้นวางแผนการดำเนินงาน (Action -Planning)
- 3) การปฏิบัติการให้เป็นไปตามกลยุทธ์ที่วางไว้ (Implementing)
- 4) ขั้นประเมินผล (Evaluating)

Jonh & Uphoff (1980) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ชนิด คือ

- 1) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (ว่าควรทำอะไร)
- 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้าน

ทรัพยากรการบริหารและการประสานขอความร่วมมือ

- 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ

ผลประโยชน์ทางสังคมหรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) (อ้างถึงใน ทานตะวัน อินทร์จันทร์.

2546: 21)

6.4 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527:183) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์วิหาร

2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศ ตำแหน่งทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมทั้ง ๆ ที่ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วยแรง

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่าทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บีบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส ฯลฯ

ปรัชญา เวสารัชช (2528: 170) ได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญซึ่งผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน ดังนี้

- 1) ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองและความปลอดภัย
- 2) ปัจจัยผลักดันจากบุคคลอื่นโดยเฉพาะผู้นำ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
- 3) ปัจจัยที่เป็นรางวัลตอบแทน ได้แก่ ค่าตอบแทนแรงงาน เงินปันผลจากสหกรณ์ออมทรัพย์
- 4) ปัจจัยภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความคาดหวังในประโยชน์ส่วนร่วมความรู้สึกเกรงใจไม่กล้าปฏิเสธเมื่อถูกชักชวน หรือความรู้สึกว่าเป็นพันธะที่ต้องเข้าร่วม เพื่อให้เกิดความสามัคคี

พัทยา สายหู (2529: 246) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีความสำคัญและส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ได้ดำเนินการอยู่ในชุมชน ซึ่งความสำเร็จของโครงการพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ปัจจัยที่เป็นลักษณะของโครงการ เช่น โครงการที่ประชาชนต้องการ
- 2) ปัจจัยที่มีลักษณะของชาวบ้านเอง เช่น ชยันชัน แข็งสามัคคีมีผู้นำดี
- 3) ปัจจัยที่มาจากทางราชการ เช่น ถือเป็นโครงการสำคัญมีงบประมาณเหลือเพียงพอมีเจ้าหน้าที่วิชาการสนับสนุน

4) ปัจจัยที่เป็นส่วนประกอบ เช่น การคมนาคมสะดวก วัสดุพร้อม เป็นต้น

องค์การอนามัยโลก (World Health Organization) เสนอปัจจัยพื้นฐานในการระดมการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ

1) ปัจจัยของสิ่งจูงใจจากสภาพความเป็นจริงชาวบ้านที่จะเข้าร่วมกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งทั้งในแง่การร่วมแรงร่วมทรัพยากรหรืออื่น ๆ นั้น มีเหตุผลอยู่ 2 ประการ คือ 1.1) การมองเห็นว่าตนจะได้ประโยชน์ตอบแทนในสิ่งที่ตนทำไป ซึ่งถือเป็นเรื่องการกระตุ้นให้เกิดมีสิ่งจูงใจ 1.2) การได้รับคำบอกกล่าวหรือชักชวนจากเพื่อนบ้านให้เข้าร่วม โดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องของการก่อให้เกิดมีสิ่งจูงใจ

2) ปัจจัยโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วม แม้ว่าชาวชนบทเป็นจำนวนมากจะเห็นประโยชน์ของการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาแต่ก็ไม่อาจเข้าร่วมกิจกรรมได้ เนื่องจากไม่เห็นช่องทางของการมีส่วนร่วมหรือเข้าร่วมแล้วก็ไม่ได้รับดังที่คาดคิดเอาไว้ เนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมนั้นมิได้จัดรูปแบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม เช่น ภาวะผู้นำ ลักษณะการทำงาน กฎระเบียบ แบบแผน เป็นต้น ดังนั้นปัจจัยพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมจึงควรมีลักษณะ 2.1) เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนารูปแบบ โครงแบบหนึ่ง โดยการเข้าร่วมอาจอยู่ในรูปของการมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยมีตัวแทนก็ได้ 2.2) ควรมีกำหนดเวลาที่แน่ชัดเพื่อให้ผู้เข้าร่วมสามารถกำหนดเงื่อนไขของตนเองได้ 2.3) กำหนดลักษณะกิจกรรมที่แน่นอน

3) ปัจจัยอำนาจในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม โดยปกติที่ผ่านมาในกิจกรรมหนึ่ง ๆ แม้ว่าประชาชนจะเห็นด้วยและมีโอกาสเข้าร่วม แต่ไม่อาจกำหนดเป้าหมายวิธีการหรือผลประโยชน์ของกิจกรรม เพราะสิ่งเหล่านี้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้กระทำ (อ้างถึงใน ยุพิน ะพิพันธ์, 2544: 21 -22)

อรพรรณ ภมรสวรรณ (2544) กล่าวว่า การที่ประชาชนในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาใด ๆ มากน้อยแค่ไหนขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ทั้งปัจจัยภายนอกชุมชนและปัจจัยภายในชุมชน เช่น แบบแผนการดำเนินชีวิต ความรู้และทัศนคติต่อกิจกรรมนั้น ๆ การมีโอกาสดและการได้รับการสนับสนุนจากภายนอกนโยบายการพัฒนาของรัฐ บทบาทของทางราชการต่อการพัฒนาโครงสร้างทางการเมืองและสังคม

เป็นต้น (อ้างถึงใน ณรงค์ วาริชล. 2551: 9)

Newstorm (1993) พบว่า ปัจจัยที่เป็น อุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม คือ

- 1) ลักษณะขององค์กรโครงสร้างขององค์กร วัฒนธรรมขององค์กรหากองค์กรมีโครงสร้างใหญ่ขั้นตอนการปฏิบัติมาก เช่น ระบบราชการจะเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมได้
- 2) นโยบายองค์กรที่ขาดความชัดเจน จะทำให้บุคลากรไม่แน่ใจเป้าหมายแนวทางการปฏิบัติ จึงเกิดความลังเลที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม
- 3) ภาวะผู้นำ ซึ่งถ้าหากว่าผู้นำเชื่อว่าผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นผู้ไม่มีศักยภาพไม่มีความก้าวหน้า ขาดความกระตือรือร้นในการทำงานงานจะสำเร็จได้ต้องควบคุม ภาวะผู้นำประเภทนี้จะเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมได้
- 4) ลักษณะงาน ซึ่งหากว่างานที่สามารถทำสำเร็จได้ด้วยตัวเอง เช่น งานในห้องทดลอง ลักษณะงานเช่นนี้จะทำให้บุคลากรไม่เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม
- 5) ความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น ระดับการศึกษา วิชาชีพ โดยถ้าหากบุคลากรที่มีระดับการศึกษาที่สูงอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบมากก็จะแสวงหาการมีส่วนร่วมมากกว่าบุคลากรที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าและหน้าที่ความรับผิดชอบที่น้อยกว่าด้วย (อ้างถึงใน ณรงค์ วาริชล. 2551: 10)

Cohen & Uphoff (1981) กล่าวว่าปัจจัยหลายอย่างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1. เพศ 2. อายุ 3. สถานภาพสมรส 4. ระดับการศึกษา 5. อาชีพ 6. รายได้ 7. ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่น 8. สถานภาพการทำงาน

Reeder (1963) ได้สรุปปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการรักษาการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 11 ประการ ดังนี้

- 1) การปฏิบัติตนให้สอดคล้องตามความเชื่อถือพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลเหมือนจะเลือกแบบวิถีการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง
- 2) มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง
- 3) เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริมป้องกันและรักษาเป้าหมายตน
- 4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา
- 5) ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่าจะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วยเช่นกัน
- 6) การมองแต่ตนเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคิดว่าตนเองสมควร กระทำเช่นนั้น
- 7) การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบังคับให้ทำ
- 8) นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเรามีนิสัยชอบกระทำอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ
- 9) โอกาส บุคคล และกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงการของสังคมเอื้ออำนวยเข้ามามีส่วนร่วมกันในการกระทำเช่นนั้นเท่าที่พวกเขาได้รับรู้
- 10) ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมกันในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์เช่นนั้น

21) การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดีพอให้กระทำการเช่นนั้น (อ้างถึงในปริดา เจษภูวราชกุล. 2550: 26)

7. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา (Development Approach)

7.1 ความหมายของการพัฒนา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546) การพัฒนา หมายถึง ทำให้เจริญ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526) ให้ความหมายว่า การพัฒนา หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า

วิทยาการ เชียงกุล (2527) เขียนไว้ว่า การพัฒนา หมายถึง การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน มีความสุข ความสะดวกสบาย ความกินดีอยู่ดี ความเจริญทางด้านศิลปวัฒนธรรมและจิตใจอย่างสงบสันติ ซึ่งขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกาย ทั้งยังรวมความไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นของคุณภาพชีวิตอันได้แก่ การศึกษา สิ่งแวดล้อม การพักผ่อนหย่อนใจ

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2532) กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าและการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีสองส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ การเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งจะต้องมีทิศทางที่ดีขึ้นเท่านั้น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526) ให้ความหมายว่า การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทางหรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นของดีสำหรับกลุ่มหรือชุมชนที่สร้างขึ้น

สุเทพ เขาวลิต (2524) การพัฒนา หมายถึง การเจริญเติบโต (Growth) เปลี่ยนแปลง (Change) และก้าวหน้า (Progress) อย่างมีระบบทั้งในรูปธรรม คือ สิ่งที่เป็นรูปร่างและนามธรรม คือ สิ่งที่ยังเกิดผลทางใจหรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งสามารถวัดผลและประเมินค่าของความแตกต่างหรือการเปลี่ยนแปลงนั้นได้

อมร รักษาสัตย์ และชัตติยา กรรณสูตร (2515) ให้ความหมายการพัฒนาว่า หมายถึง การเคลื่อนย้ายจากความด้อยพัฒนาให้หลุดพ้นจากความยากจน ซึ่งจะแสวงหาและบรรลุถึงได้อย่างแท้จริง โดยวิธีการวางแผนเพื่อการพัฒนา กล่าวคือการพัฒนาเป็นการปรับปรุงเงื่อนไขที่ไม่พึงปรารถนาต่าง ๆ ในสังคม

7.2 การพัฒนาชุมชน

คำว่า การพัฒนาชุมชน (Community Development) มีผู้ให้ความหมายไว้หลายคน เช่น

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธุ์ (2509) ให้ความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

- 1) การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนใดชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น
- 2) การส่งเสริมให้ชุมชนนั้น ๆ มีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และ

วัฒนธรรม

- 3) การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ

3.1) การพัฒนาด้านวัตถุ คือ การสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนเพื่อส่งเสริมให้เกิดมีหรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เราเห็นโดยแจ่มชัด เช่น การส่งเสริมด้วยการผลิตผล การส่งเสริมระบบขนส่ง การคมนาคม การชลประทาน ฯลฯ

3.2) การพัฒนาด้านจิตใจ คือ การสร้างความเจริญโดยมุ่งจะให้การศึกษาอบรมประชาชนซึ่งรวมทั้งการให้การศึกษาตามโรงเรียน มหาวิทยาลัยตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการและการศึกษานอกระบบโรงเรียนให้ได้รับการศึกษาอย่างดี

4) การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้นทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินการเอง

Arthur Dunham (1958) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือ การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ โดยอาศัยความร่วมมือกันของประชาชนในชุมชนนั้นในการช่วยเหลือตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงานแต่ก็มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์กรอาสาสมัครอื่น ๆ

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน (Community Development) หมายถึง การทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นหรือเจริญขึ้นทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้นประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ร่วมกันวางแผนและลงมือกระทำเองกำหนดว่ากลุ่มของตนและของแต่ละคนต้องการและมีปัญหาอะไรเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาได้ โดยใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุด ถ้าจำเป็นอาจขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลและองค์กรต่าง ๆ สนับสนุน โดยแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชน มีดังนี้

1) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) เป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมที่ว่าประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดตัดสินใจวางแผนการปฏิบัติการร่วมบำรุงรักษา ติดตามและประเมินผล

2) การช่วยเหลือตนเอง (Aide Self-Help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง คือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือสนับสนุนในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชนตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

3) ความคิดริเริ่มของประชาชน (Initiative) ในการทำงานกับประชาชนต้องยึดหลักการที่ว่าความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่งต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตยและหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษาให้ประชาชนเกิดความคิดและแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล

4) ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) ในการพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชนและองค์กรประชาชนคิดและตัดสินใจบนพื้นฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่ว่างงานเป็นของประชาชนและจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

อย่างไรก็ดี ยังมีหลักการเกี่ยวหลักการพัฒนาชุมชน โดยกรมการพัฒนาชุมชนได้สรุปไว้ 10 ประการ ดังนี้

1) ต้องพัฒนาชุมชนทุก ๆ ด้านไปพร้อมกันถ้าพิจารณาอย่างกว้าง ๆ จะเห็นว่าสิ่งที่ต้องทำการพัฒนาในชุมชนนั้นมีเพียง 2 ประการ คือ ด้านวัตถุและจิตใจ ด้านวัตถุนั้น หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เบ็ดเสร็จทุก ๆ ด้าน เช่น ถนนหนทางที่อยู่อาศัย สถานศึกษา สถานรักษาพยาบาล ไฟฟ้า วิทยุ เป็นต้น เมื่อสภาพแวดล้อมทางวัตถุเจริญก้าวหน้าดีแล้ว ไม่ได้หมายความว่าสภาพจิตใจของประชาชนจะเจริญก้าวหน้าตามไปด้วยเสมอไป จึงจำเป็นต้องส่งเสริมสภาพจิตใจให้แปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ถูกต้องด้วย เช่น การให้การศึกษา ส่งเสริมอาชีพส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมพร้อมกันไปด้วย

2) ยึดประชาชนเป็นหลักในการพัฒนาการทำงานกับประชาชนนั้นจะต้องคำนึงถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นสำคัญประชาชนกำลังประสบปัญหาอะไรกำลังมีความต้องการอะไรอะไรเป็นปัญหาที่ริบด่วนเป็นความต้องการที่ริบด่วนที่จะต้องรีบแก้ไขอะไรเป็นปัญหาความต้องการที่รองลงมาสิ่งเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงตัวประชาชนเป็นที่ตั้งการแก้ปัญหาจึงจะตรงจุดมิใช่แก้ปัญหาจากปัญหาและความต้องการของผู้ปฏิบัติงานพัฒนาเอง

3) การดำเนินงานจะต้องค่อยเป็นค่อยไปจุดมุ่งหมายของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ก็คือ ต้องการแปรเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนในชุมชนและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ฉะนั้น การดำเนินงานตามกิจกรรมจึงไม่ควรเร่งรีบจนเกินไปจนประชาชนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไรการมุ่งผลงานตามกิจกรรมอย่างเดียววันนั้นจะไม่ก่อให้เกิด

เกิดผลการพัฒนาอย่างแท้จริงการดำเนินงานจึงต้องค่อยเป็นค่อยไปโดยเลือกทำในชุมชนที่พร้อมกว่าก่อน

4) ต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลักขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมในท้องถิ่นมีลักษณะสนับสนุนการพัฒนาแล้ว จึงควรส่งเสริมให้วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นให้ได้มีบทบาทในการพัฒนาให้มากยิ่งขึ้นสิ่งใดที่เป็นการขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมควรหลีกเลี่ยงหรือถ้าเห็นว่าประเพณีบางอย่างไม่ถูกไม่ควรก็ไม่ควรจะไปตำหนิ ตีเถียนตรง ๆ แต่ควรชี้แนะเสนอแนะให้ประชาชนเห็นว่าดีและไม่ดีอย่างไรด้วยเหตุผลแล้วช่วยกันหาทางปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

5) ต้องพยายามใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุดผลงานพัฒนาชุมชนนั้นควรจะเริ่มจากการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาดัดแปลงใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด โดยชี้แนะเสนอแนะให้คนในชุมชน เห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนและนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือแปรรูปเป็นวัสดุ เครื่องใช้ในครัวเรือนให้ได้ คำว่าทรัพยากรในที่นี้ หมายถึง ทุกสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ตัวคน วัตถุ สถาบันทางสังคม และกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

6) ต้องยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงานการพัฒนาชุมชนจะเริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือกันร่วมกันคิดว่าทำอะไรเมื่อตกลงกันแล้วก็จะร่วมกันทำโดยมอบหมายงานให้แก่คนคนได้รับผิดชอบร่วมกันงานจะมาจากเบื้องล่าง คือ ตัวประชาชนในชุมชนเองไม่ได้มาจากถูกสั่งให้กระทำในการเข้าไปแก้ปัญหาของประชาชนนั้น ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะไม่ใช้วิธีออกคำสั่งแต่จะให้การศึกษาค้ำหนุนชี้แนะให้ประชาชนได้เห็นปัญหาและร่วมกันหาทางแก้ไขโดยความสมัครใจ

7) ต้องใช้หลักการประสานงานงานพัฒนาชุมชนจะประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหนอยู่ที่การประสานงาน เพราะงานพัฒนาชุมชนนั้นมิใช่งานของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะเป็นงานที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบทุกหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานพัฒนาก็มิใช่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญทุก ๆ ด้าน จึงต้องอาศัยการประสานงานเป็นหลักในการดำเนินงาน

8) เริ่มต้นทำงานกับกลุ่มผู้นำก่อนผู้นำในท้องถิ่นเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพ เชื่อถือจะพูดจาทำอะไรประชาชนส่วนใหญ่จะยอมรับและคล้อยตามการจะกระทำกิจกรรมพัฒนาในชุมชนหากผู้นำเห็นชอบด้วยปัญหาการขัดแย้งและการให้ความร่วมมือก็จะน้อยลงหรือหมดไป

9) การดำเนินงานต้องให้สอดคล้องกับนโยบายของชาติการจัดทำแผนงานหรือกิจกรรมใด ๆ จะต้องให้เป็นไปตามแผนพัฒนาระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสมอ

10) ปลุกฝังความเชื่อมั่นในตนเองให้กับประชาชนความเชื่อมั่นในตนเองเป็นพลังสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานสำเร็จลงได้แม้งานนั้นจะยากลำบากเพียงใดก็ตามหากมีความมั่นใจและเชื่อในพลังงานที่ตนมีอยู่แล้วการดำเนินงานก็จะสำเร็จลงได้โดยไมยากนัก (อ้างใน กรมการพัฒนาชุมชน. 2558)

7.3 การพัฒนาแบบยั่งยืน

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) สืบเนื่องจากการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์หรือกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและกลไกการตลาดได้ก่อให้เกิดความเจริญการเติบโต การผลิต และการบริโภคและการใช้ประโยชน์ที่เป็นผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งรวมทั้งชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืชพรรณ อย่างฉับพลันหรือต่อเนื่องสืบเนื่องต่อไป ประกอบกับความล้มเหลวของการพัฒนาแบบดั้งเดิมที่ผ่านมาที่เน้นการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยไม่คุ้มค่าโดยไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกที่มีอยู่อย่างจำกัดการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวนี้ นอกจากจะทำให้หลายสิ่งแวดล้อมชีวิตมนุษย์ สัตว์ และพืชพรรณแล้วการพัฒนาเศรษฐกิจของหลายประเทศ ได้สร้างปัญหาให้กับความเป็นอยู่ของมนุษย์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

อย่างมหาศาลเนื่องจากบางรัฐบาลไม่รับผิดชอบไม่ฉับไวต่อการตอบสนองความต้องการของประชาชนอีกทั้งระบบราชการมีการฉ้อราษฎร์บังหลวง ขาดประสิทธิภาพ และไม่มีความโปร่งใสหรือขาดการควบคุมตรวจสอบมากเท่าที่ควร

ดังนั้น การที่มนุษย์ยังคงใช้แนวทางพัฒนาแบบเดิมดังกล่าว ต่อไปในอนาคต เมื่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่จะนำมาบริโภคหรือใช้ประโยชน์ร่อยหรอ เสื่อมคุณภาพ เสื่อมสลาย หรือหมดสิ้นไป อาจทำให้ชีวิตบนโลกต้องดำรงอยู่ด้วยความลำบากหรือจบสิ้นไปการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นมาเพื่อป้องกันมิให้โลกต้องเดินทางไปสู่จุดจบ นานาชาติจึงได้ประชุมร่วมกันเพื่อแสวงหาแนวคิดที่เป็นกลางที่สุดมาเยียวยาภัยพิบัติที่เกิดขึ้น ผลสรุปที่ได้คือ ทั่วโลกควรปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนา โดยจะต้องยกเลิกการพัฒนาแบบเดิมซึ่งรัฐเป็นผู้ชี้แนะและออกคำสั่งแต่เพียงฝ่ายเดียวในลักษณะรัฐชาติ หรือ รัฐประชาชาติ (Nation State) แล้วปรับเปลี่ยนเป็นประชารัฐ (Civil State) ซึ่งเป็น “ความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ระหว่างรัฐกับประชาชนในลักษณะที่เป็นประชาสังคม (Civil Society)” คำว่า ประชาคมนั้น หมายถึง การพัฒนาที่เกิดขึ้นจากความริเริ่มของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน โดยทุกฝ่ายในสังคมต่างให้ความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ส่วนคำว่า ประชารัฐนั้น หมายถึง รัฐซึ่งมีรัฐบาล เอกชน และประชาชนร่วมมือกันในทุกเรื่องที่เป็นสาธารณะเมื่อเป็นเช่นนี้แนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืนจะสำเร็จได้หรือไม่ทุกประเทศควรร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดที่สำคัญคือ รัฐบาลของประเทศควรปรับเปลี่ยนมุมมองและการบริหารจัดการใหม่จากรัฐบาลเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชนสามารถควบคุมและครอบงำประชาชนให้ปฏิบัติตามคำสั่งได้มาเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมทั้งในระดับการร่วมรับรู้ การตัดสินใจของหน่วยงานของรัฐและในระดับการร่วมตัดสินใจอีกทั้งควรตกลงกันให้ชัดเจนด้วยว่าสัดส่วนของบทบาทหรืออำนาจหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในการพัฒนานั้นควรจะเป็นลักษณะใดเพื่อให้การพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถแทรกเข้าไปในทุกส่วนของสังคมโลก เมื่อเริ่มต้นทศวรรษที่ 1980 (หรือประมาณปี พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา) องค์การสหประชาชาติ จึงเสนอให้ประเทศกำลังพัฒนาที่ประสบความสำเร็จล้มเหลวในการพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้นเร่งปฏิรูประบบเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการปฏิรูปการเมือง การบริหาร การศึกษา การจัดและลดความยากจน การส่งเสริมให้มีการบูรณาการทางการผลิต ทางการเกษตร การสร้างงานที่พอเพียงกับการเติบโตของประชากร การพิทักษ์สิ่งแวดล้อม และการลดอัตราการขยายตัวของประชากร เป็นต้น โดยนำระบบการจัดการที่ดีที่เรียกว่า Good Governance หรือธรรมาภิบาลหรือธรรมรัฐ หรือการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี (ในปี 2546 ประเทศไทยเรียกว่า การบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี) มาใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนา สำหรับประเทศไทยต่อมาได้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 ที่กำหนดให้หน่วยงานของรัฐต้องบริหารราชการโดยยึดหลักของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี การพัฒนาตามหลักดังกล่าวนี้ให้ความสำคัญกับ 6 หลักการ ได้แก่ หลักนิติธรรม (Rule of Laws) หลักคุณธรรม (Ethics) หลักความโปร่งใส (Transparency) หลักความมีส่วนร่วม (Participation) หลักความรับผิดชอบต่อ (Accountability) และหลักความคุ้มค่า (Value for Money)

สำหรับความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นเห็นอย่างชัดเจนเมื่อคณะกรรมการหรือสมัชชาสิ่งแวดล้อมของโลก (World Commission on Environment) ในปี พ.ศ. 2526 ได้ให้ความหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนว่า หมายถึง รูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ส่งผลกระทบต่อคนรุ่นต่อไป กล่าวคือ ผลของการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบันจะต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อคนรุ่นต่อไปในอนาคต สำหรับประเทศไทย การพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ยั่งยืนมีลักษณะที่เป็นบูรณาการหรือผสมผสาน (Integrated) เป็นองค์รวม (Holistic) และมีดุลยภาพ (Balance) หรือการพัฒนาที่มีกิจกรรมสอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของ

ธรรมชาติ ขยายความได้ว่า หมายถึง การพัฒนาที่มีลักษณะผสมผสาน คือ มีกิจกรรมพัฒนารวมทั้งมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่เป็นส่วนรวมหรือมหภาค และเมื่อใดที่กิจกรรมพัฒนานั้นส่งผลกระทบบ้านต่อทรัพยากรธรรมชาติหรือคุณภาพสิ่งแวดล้อมในใดที่หนึ่งก็จะต้องเสริมสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมในที่อื่นชดเชยเพื่อให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมในภาพรวมคงอยู่ได้ คำว่า การผสมผสานยังหมายความรวมไปถึงการผสมผสานแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ นิเวศวิทยา และสังคมวิทยาเข้ากับการปฏิบัติงานพัฒนาโดยควรเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือมุ่งตรงไปสู่จุดหมายเดียวกัน อันจะทำให้มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมอยู่ควบคู่กันไปโดยสันติสุขสงบและยั่งยืน

นอกจากนี้แล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืน ยังหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมและสถาบันต่าง ๆ ทางสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ การศึกษา และการเมืองในหลายมิติรวมถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงค่านิยม ทศนคติ หรือระบบคุณค่า อันเป็นการเปลี่ยนแปลงจากเชิงปริมาณไปสู่เชิงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้นปลอดจากระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจและการผูกขาดอำนาจทางการเมือง ตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งเอื้ออำนวยต่อระบบเศรษฐกิจ เช่น การพัฒนาที่สามารถเพิ่มผลผลิตอย่างมีดุลยภาพหรือมีความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี พร้อมกับมีการแบ่งปันผลประโยชน์จากการพัฒนาอย่างเป็นธรรมและสร้างความเสมอภาคทางโอกาส กล่าวได้ว่า แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มเข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาสังคมโลกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 เริ่มตั้งแต่สหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน ซึ่งเรียกร้องให้ทั่วโลกคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดไม่ใช้อย่างฟุ่มเฟือย ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 สหประชาชาติได้จัดตั้งสมัชชาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของโลก (World Commission on Environment and Development หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า Brundtland Commission) โดยเรียกร้องให้ประชาชนทั่วโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตให้ปลอดภัยโดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับข้อจำกัดของธรรมชาติ รวมทั้งได้เสนอว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นมาได้ การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความสำคัญมากยิ่งขึ้นเมื่อสหประชาชาติได้จัดให้มีการประชุมว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development หรือ UNCED) หรือการประชุม Earth Summit ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. 2535 ซึ่งผลการประชุมนี้ ผู้แทนของ 178 ประเทศรวมทั้งไทยได้ร่วมลงนามรับรอง แผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ซึ่งถือเป็นแผนแม่บทของโลกที่ประเทศสมาชิกต้องตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม และเห็นความสำคัญที่จะร่วมกันพิทักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในโลกจากแผนปฏิบัติการ 21 ข้างต้น ประเทศไทยได้รับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเข้ามา เช่น บรรลุแนวคิดนี้ไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) โดยไม่เพียงเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา เน้นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และเน้นชุมชนเข้มแข็งแล้วยังเน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนอีกด้วย (พิชญ์ สมพอง. 2529)

7.4 การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

สืบเนื่องมาจากอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจโลกและแนวทางการพัฒนาของประเทศทางตะวันตก รวมทั้งแนวทางการพัฒนาที่ผ่านมาของไทยได้เน้นทุนนิยมหรือเสรีนิยมซึ่งให้ความสำคัญกับวัตถุนิยม ประสิทธิภาพ กำไร ความรวดเร็ว การต่อสู้แข่งขัน ผลประโยชน์สูงสุด รวมทั้งเน้นความเจริญก้าวหน้าโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพิ่มมากขึ้น ๆ ประกอบกับคนไทยเป็นจำนวนมากได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฟุ่มเฟือยเป็นจำนวนมากและต่อเนื่องทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมสภาพ ถูกทำลายและบางอย่างหมดสิ้นไปอย่างหาทดแทนใหม่ไม่ได้อาจเปรียบเทียบได้ว่าคนไทยใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3 ส่วน ขณะที่ทำนุบำรุงได้เพียง 1 ส่วน หากปล่อยเช่นนี้ต่อไปคนไทยย่อม

เผชิญกับความทุกข์ยากและในอนาคตก็จะเกิดการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกันเพิ่มมากขึ้น ๆ ด้วยเหตุผลหลักดังกล่าวนี้ จึงนำมาสู่การพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ซึ่งหมายถึง การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาทโดยคำนึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรมประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ การพัฒนาของไทยจึงควรยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาในทุกเรื่องและยังเป็นแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของคนไทย เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่ชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และภายหลังได้ทรงเน้นย้ำ แนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง ยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เศรษฐกิจพอเพียงจึงสามารถประยุกต์ใช้เป็นพื้นฐานการพัฒนาประเทศได้ในทุกภาคการผลิตรวมทั้งเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตและปฏิบัติงานของคนไทยทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคมแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมเรื่องสำคัญ ดังนี้

1) การดำเนินการในทางสายกลางที่อยู่บนพื้นฐานความพอดี เน้นการพึ่งตนเองขณะเดียวกันให้ก้าวทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์

2) ความพอเพียงที่เน้นการผลิตและบริการอยู่บนความพอประมาณมีเหตุผล

3) ความสมดุลและการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมมีสมดุลระหว่างกระแสการแข่งขันจากโลกาภิวัตน์และกระแสท้องถิ่นนิยม มีความหลากหลายในโครงสร้างการผลิตมีการใช้ทุนที่มีอยู่ในสังคมให้มีประสิทธิภาพเกิดประโยชน์สูงสุดไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมภูมิปัญญาและวิถีชีวิตที่ดีงาม

4) การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรในการเตรียมความพร้อมรู้เท่าทันต่อผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ มีความยืดหยุ่นในการปรับตัวมีการตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผลมีความเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืน

5) การเสริมสร้างจิตใจคนและพัฒนาคนในชาติให้เป็นคนดี มีคุณธรรม มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์สุจริต มีสติปัญญา มีความเพียร อดทน และรอบคอบ

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงกับความผันแปรของธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณและความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียร และความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี ความพอเพียงนั้น จะต้องประกอบด้วย 3 ลักษณะพร้อม ๆ กัน ได้แก่ หนึ่ง ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ สอง ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ สาม การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

7.5 การบริหารการพัฒนา

มีผู้ให้ความหมายคำว่า การบริหารการพัฒนา (Development Administration) ไว้หลายท่าน ดังนี้
ชโยนนันต์ สมุทวณิช (2522) กล่าวสรุปถึงการบริหารการพัฒนาตามแนวคิดของ จอร์จ เอฟ. แกนท์
 ว่า การบริหารพัฒนานั้นถูกสร้างขึ้นเพื่อแยกเป้าหมายของการบริหารเพื่อให้การสนับสนุนและการจัดการ
 สำหรับการพัฒนา ออกจากการบริหารกฎหมายและความเป็นระเบียบ และเนื่องจากการบริหารเพื่อการ
 พัฒนามีใช้จะรวมถึงเฉพาะสมรรถนะที่จะเติบโตและเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่ยังคงหมายถึงทิศทางของการ
 เปลี่ยนแปลงและเป้าหมายอันสูงสุดของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าอีกด้วย ดังนั้นการบริหารการพัฒนาจึงมี
 ความเกี่ยวข้องกับการบริหารทั้งด้านภายในและภายนอก

ติน ปรัชญฤทธิ์ (2528) อธิบายว่า การบริหารการพัฒนา (Development Administration, Administration of Development, หรือ A of D) หมายถึง การนำเอาความสามารถที่มีอยู่ในการพัฒนาการบริหารมาลงมือปฏิบัติตามนโยบายแผน แผนงาน หรือโครงการพัฒนาประเทศจริง ๆ เพื่อให้บังเกิดความเปลี่ยนแปลงตามที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า และความเปลี่ยนแปลงตามที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้านี้จะมุ่งความเจริญงอกงามทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศอันจะนำไปสู่การลดความทุกข์ยากของคนทั้งที่อยู่ในองค์การ (ข้าราชการ) และที่อยู่ภายนอกองค์การ (ประชาชน)

อาษา เมฆสวรรค์ (2515) ได้กล่าวถึงความหมายของการบริหารพัฒนาว่าแบ่งเป็น 2 ทรรศนะตามทรรศนะประการแรกนั้น ถือว่า การบริหารการพัฒนา หรือ Development Administration คือ การบริหารงานหรือการบริหารราชการในประเทศด้อยพัฒนาที่มุ่งมั่นที่จะดำเนินการพัฒนา ดังที่เขียนในภาษาอังกฤษว่า Administration in Poor Developed Countries which are Committed to Development ส่วนอีกทรรศนะหนึ่งเห็นว่า การบริหารการพัฒนา ได้แก่ การบริหารเพื่อการพัฒนาหรือการบริหารตามโครงการพัฒนาของประเทศหรือ Administration in Development or Administration of a Program of National Development ตามความเข้าใจอย่างง่าย ๆ ทั่ว ๆ ไป

George F. Gant (1979) นักวิชาการชาวอเมริกันก็อธิบายแนวคิดและความหมายของการบริหารการพัฒนา (development administration) เป็นคนแรก ๆ โดยมีประสบการณ์มาจากการปฏิบัติงานที่ Tennessee Valley Authority (TVA) ว่า การบริหารการพัฒนาเป็นคำที่ให้ความสำคัญกับหน่วยงานระบบการจัดการและกระบวนการต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลจัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการพัฒนา
 พร้อมกันนี้ การบริหารพัฒนายังเป็นเครื่องมือของรัฐบาลที่กำหนดให้เกี่ยวข้องกับปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาเพื่อทำการเชื่อมโยงและทำให้วัตถุประสงค์ทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของชาติประสบผลสำเร็จ
 นอกจากนี้ การบริหารพัฒนายังช่วยปรับให้ระบบราชการและบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานราชการต่าง ๆ
 ตอบสนองต่อการพัฒนาอีกด้วย ดังนั้น การบริหารการพัฒนา จึงหมายถึง การบริหารนโยบาย แผนงานและ
 โครงการต่าง ๆ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการพัฒนาการบริหารพัฒนาของแกนท์ แบ่งเป็น 2
 ส่วน คือ การบริหารงานภายใน (Internal Administration) หมายถึง การบริหารงานใด ๆ มีความจำเป็นที่
 จะต้องจัดให้มีองค์การบริหารงานนั้น ๆ สามารถเป็นกลไกการบริหารที่ดีเสียก่อน จึงจำเป็นจะต้องจัดการ
 ภายในองค์การให้ดีให้มีประสิทธิภาพที่สุดซึ่งอาจทำได้ด้วยการจัดองค์การบริหารงานบุคคลงานคลังงาน
 วางแผน การตัดสินใจ ฯลฯ อันเป็นสาขาย่อยของรัฐประศาสนศาสตร์ให้ดีที่สุด ส่วนการบริหารงานภายนอก
 (External Administration) ครอบคลุมถึงเรื่องต่าง ๆ ที่หน่วยงานนั้นติดต่อกับปัจจัยนอกทั้งหมด ทั้งนี้ด้วย
 การที่ค้นพบว่า ในการบริหารงานนั้น มิใช่แต่จะมุ่งถึงประสิทธิภาพของการบริหารภายในองค์การอย่างเดียว
 เพราะองค์การมีหน้าที่ต้องปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีที่สุด ซึ่งหมายถึงว่า
 นอกเหนือไปจากการจัดการภายในที่ดีแล้ว ยังต้องมีหน้าที่รับผิดชอบในการหาช่องทางที่ดีติดต่อกับปัจจัย

ภายนอกอื่น ๆ ให้ปัจจัยเหล่านั้นมาร่วมมือกับองค์การของตนเพื่อช่วยให้งานที่ได้รับมอบหมายสัมฤทธิ์ผล
 ความสามารถในเชิงบริหารขององค์การที่จะบริหารปัจจัยภายนอกนี้ มีผลเกี่ยวกับความเป็นตายขององค์การ
 ส่วนมาก เพราะองค์การบริหารต้องมีส่วนปฏิบัติการติดต่อกับคนหรือปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ด้วยกันแทบทั้งนั้น
Irving Swerdlow (1963) นักวิชาการชาวอเมริกันอธิบายว่า การบริหารการพัฒนา หมายถึง การ
 บริหารในประเทศที่ยากจนหรือประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย ทั้งนี้เพราะการบริหารราชการในประเทศด้อย
 พัฒนาย่อมมีความแตกต่างกันกับการบริหารราชการในประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งอาจพิจารณาและสังเกตเห็นได้
 จากลักษณะของความแตกต่างกันหลายแง่หลายมุม อาทิ พิจารณาจากลักษณะและแบบแผนของการบริหาร
 บทบาทของรัฐบาลและบทบาทของข้าราชการ เป็นต้น

จากแนวคิดและความหมายของการบริหารการพัฒนาของนักวิชาการหรือผู้รู้ของต่างประเทศและของ
 ไทยข้างต้นทำให้พอกล่าวได้ว่า คำว่า การบริหารการพัฒนานั้น เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1950 โดย จอร์จ เอฟ.
 แกนท์ ได้เริ่มใช้ความหมายนี้ในปี ค.ศ. 1955 หรือ ค.ศ. 1956 เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวทางพื้นฐานสำหรับการ
 วิจัยทางการบริหารและเพื่อใช้ในโครงการฝึกอบรมสำหรับสถาบันการศึกษาด้านการพัฒนาชนบท ซึ่งต่อมาได้
 จัดตั้งขึ้นที่คามิลลา (Comilla) ในปากีสถานตะวันออก (บังกลาเทศ) และที่ปาชาวา (Pashawar) ในปากีสถาน
 ตะวันตก สำหรับ ความหมายเริ่มแรกของคำว่า การบริหารการพัฒนา ของแกนท์นั้น ต้องการแสดงให้เห็นถึง
 ข้อแตกต่างที่สำคัญของการบริหารที่เน้นการสนับสนุนและการจัดการสำหรับงานพัฒนากับการบริหารที่เน้นใน
 เรื่องกฎหมายและความเป็นระเบียบยังกล่าวได้อีกว่า แนวคิดการบริหารการพัฒนานั้น แพร่หลายอย่างมากใน
 ประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งรวมทั้งในเอเชียสำหรับประเทศไทยได้นำแนวคิดนี้มาปรับใช้ในช่วงที่เน้นการพัฒนา
 ประเทศและการพัฒนาชนบท แนวคิดหรือลักษณะสำคัญของการบริหารการพัฒนาไม่อาจกำหนดได้อย่าง
 ชัดเจนและตายตัว ลักษณะเช่นนี้ เหมือนกับการให้ความหมายของคำทั้งหลายในทางสังคมศาสตร์ที่ขึ้นอยู่กับ
 ความรู้ ความคิด และประสบการณ์ของนักปรัชญา ผู้รู้ นักวิชาการ นักกฎหมาย และนักบริหารแต่ละคนดังได้
 อธิบายเหตุผลไว้แล้วข้างต้น

อย่างไรก็ดี ในที่นี้ได้นำความหมายของการบริหารการพัฒนาข้างต้นมากำหนดเป็นความหมายของ
 การบริหารการพัฒนา หมายถึง แนวทางหรือวิธีการหนึ่งของการบริหารงานภาครัฐที่หน่วยงานของรัฐ และ/
 หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการบริหารราชการ โดยให้ความสำคัญกับหนึ่ง “การบริหารการพัฒนา” ซึ่ง
 หมายถึง การบริหารที่ต้องเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนามาตามนโยบาย แผน แผนงาน และโครงการต่าง ๆ ไม่
 ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการบริหาร ตัวอย่างเช่น การพัฒนาเมือง การพัฒนาชนบท การ
 พัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม และการพัฒนาองค์กรตามรัฐธรรมนูญพร้อมกันนี้ ยังครอบคลุมถึง สอง
 “การพัฒนาการบริหาร” ภายใน เช่น อาจจัดแบ่งเป็นการพัฒนาที่ระบบใหญ่ คือ โครงสร้างอำนาจหน้าที่และ
 ที่ระบบย่อย คือ ตัวบุคคลทั้งทางด้านพฤติกรรมและจิตใจหรือจัดแบ่งเป็นการพัฒนาหรือปรับปรุงที่โครงสร้าง
 อำนาจหน้าที่กระบวนการบริหารงาน ตลอดจนการเพิ่มขีดความสามารถในการบริหาร เป็นต้น โดยคำนึงถึง
 ปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อมด้วยและมีจุดหมายปลายทางที่อาจแบ่งเป็น (1) เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ
 ในการบริหารราชการของหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐรวมทั้ง (2) เพื่อการพัฒนาประเทศที่
 ตอบสนองความต้องการและประโยชน์ของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและประเทศชาติมีความ
 เจริญก้าวหน้าและมั่นคง เมื่อเป็นเช่นนี้ การบริหารการพัฒนาจึงเป็น มรรควิธี (Means) แนวทางหรือวิธีการ
 หนึ่งเพื่อนำไปสู่จุดหมายปลายทาง (Ends)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การบริหารการพัฒนา เป็นแนวทางหรือวิธีการหนึ่งของการบริหารภาครัฐที่
 หน่วยงานภาครัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการบริหารราชการ โดยเกี่ยวข้องกับกิจกรรมพัฒนา รวมทั้ง
 การพัฒนาหรือปรับปรุงการบริหารภายในของหน่วยงานของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น โครงสร้าง อำนาจ

หน้าที่ กระบวนการ และบุคคล โดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อมด้วย และมีจุดหมายปลายทางเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ รวมทั้งเพื่อการพัฒนาประเทศ

7.6 การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participation Development)

การมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation) การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นคำที่เริ่มใช้กันเมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา เพื่อแสดงว่าโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่นำไปให้ชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ นั้น ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยชุมชนมีส่วนร่วมประมาณ 5-10% ถ้าไม่มีเงินก็คิดจากมูลค่าแรงงานวัสดุสิ่งของหรือวัสดุแรงงานหรืออะไรก็ได้ที่มาจากชุมชนงบประมาณเกือบทั้งหมด รวมทั้งการคิดและวางแผนมาจากข้างบน (Top Down) คือมาจากหน่วยงานภายนอกทั้งหน่วยงานราชการหรือองค์กรเอกชนบ้างก็บอกว่ามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน คือ การเก็บข้อมูลวางแผนการปฏิบัติและประเมินผลและอ้างว่าเป็นกระบวนการที่มาจากข้างล่าง (Bottom Up) รวมทั้งอ้างว่าได้มีการทำประชาพิจารณ์ (Public Hearing) แล้วซึ่งหมายถึงว่าได้รับการรับรองจากชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย การบริหารจัดการทรัพยากร การบริหารจัดการชุมชน คน ทุน ของชุมชนจึงต้องมีการแยกแยะเนื้อหาและรูปแบบของ “การมีส่วนร่วมของประชาชน” ให้เหมาะสมกับในแต่ละเรื่องพร้อมทั้งวิธีการและกระบวนการที่เหมาะสมการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงไม่ใช่แต่เพียงรูปแบบ เช่น การเลือกตั้งในทุกระดับแล้วก็ปล่อยให้ผู้ได้รับเลือกตั้งไปดำเนินการทุกอย่างทุกเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายความว่าหลังการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับเลือกตั้งเข้าไปทำหน้าที่แทนประชาชนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่เพียงไปหา 5-10% มาสมทบโครงการที่องค์กรจากภายนอกนำเข้าไปให้ไม่ใช่การเข้าไปเก็บข้อมูลให้ข้าราชการที่บอกว่าจะเอาไปทำโครงการพัฒนาท้องถิ่นไม่ใช่แค่การไปร่วมประชุมรับฟังการเสนอโครงการแล้วก็มีรับรองแล้วอ้างว่าเป็นประชาพิจารณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนคือการแสดงออกถึงสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนในการจัดการชุมชน จัดการชีวิตของตนเองการมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดในการพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีโอกาสได้แสดงทัศนะและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน รวมทั้งมีการนำความคิดเห็นดังกล่าวไปประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและการตัดสินใจของรัฐประกอบด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องการเปิดรับความคิดเห็นจากประชาชน (ประชาพิจารณ์) การวางแผนร่วมกันและการพัฒนาศักยภาพของประชาชนให้สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยมีหลักการ ดังนี้

- 1) หลักจิตสำนึกและความรับผิดชอบ คือ หลักการที่สำคัญที่องค์การทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบ ซึ่งจะสะท้อนถึงความรับผิดชอบต่อสาธารณะ และต่อผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบจำเป็นต้องปฏิบัติโดยยึดหลักนิติธรรมและความโปร่งใส
- 2) หลักความคุ้มค่า คือ การคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวมในการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน รวมทั้งมีการป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อมและมีความสามารถในการแข่งขันกับภายนอก
- 3) เป้าหมายและวิธีการของการวางแผนแบบมีส่วนร่วมการมีส่วนร่วมอาจเป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมแบบวิธีการต้องอาศัยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งทำให้คนส่วนใหญ่จะมีความรู้สึกความเป็นเจ้าของเกิดความรับผิดชอบร่วมกันและการเกิดผลประโยชน์ของกลุ่มเนื่องจากความเข้มแข็งของกลุ่มเป็นเป้าหมายที่ได้รับ (นนทียา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. 2546: 34)

สอดคล้องกับทศพล กฤตยพิสิฐ (2538) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนาออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มการพัฒนา ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการด้วย

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

ขั้นตอนที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหาร ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนาหรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปสุดท้าย

7.7 การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง (Self - Reliance Community Development)

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนของการกระจายอำนาจ พ.ศ. 2542 มีผลทำให้หน่วยงานของรัฐพยายามปรับตัวเพื่อให้สอดคล้องพระราชบัญญัติดังกล่าว ประชาชนในชุมชนก็มีความตื่นตัวในการที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนมากขึ้น การกระจายอำนาจลงสู่ชุมชนทำให้การพัฒนาชุมชนขึ้นอยู่กับประชาชนในท้องถิ่นทั้งสิ้นและผู้ที่ทำหน้าที่สนับสนุน ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและโครงการ วิชาการก็คือเจ้าหน้าที่ภาครัฐในชุมชนบทนั้นเอง ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ (2534: 18) ได้กล่าวถึงบทบาทของเจ้าหน้าที่ภาครัฐว่าต้องกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้ได้เข้าใจ ถึงแนวคิด หลักการวิเคราะห์ ปัญหาของชุมชน และให้ประชาชนตระหนักว่าเป็นปัญหาร่วมกันของทุกคนในชุมชน มิใช่ของคนใดคนหนึ่ง (ทนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ 2534: 18) การกระทำเช่นนี้จะทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าตนเองได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอภิปราย ถกเถียง พิจารณาปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนของตนเองด้วยจะรู้สึกร่วมรับผิดชอบในการดำเนินโครงการเหมือนเป็นปัญหาของตน โดยแท้จริงการพัฒนาชุมชนไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมในด้านใดย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานการสนับสนุนให้ประชาชนพึ่งตนเองได้เป็นประการสำคัญหากสิ่งใดเกินกว่าความสามารถของประชาชนเช่นทางด้านวิชาการและวัสดุที่จำเป็นรัฐบาลย่อมเข้าให้การช่วยเหลือเพื่อโครงการกิจกรรมของราษฎรบรรลุผลด้วยดีทั้งนี้โดยวิธีการ "ทำงานกับประชาชน (work with people) หมายถึงร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมกันทำงานไม่ใช่ทำให้ประชาชน (Work for people) แต่ฝ่ายเดียว" (จิตจำนงค์ กิติกริตติ. 2525: 54)

แนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นแนวคิดที่เหมาะสมที่จะใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของกลุ่มประเทศทางตะวันตกได้ดี เพราะอาศัยพื้นฐานวัฒนธรรมทางตะวันตกเป็นแนวคิดหลักและทฤษฎีการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเองเป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากการได้ประจักษ์ถึงความบกพร่องของการพัฒนาตามกระแสหลัก เช่น ทฤษฎีทางพุทธศาสตร์ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง (ทฤษฎีใหม่) ซึ่งอาคม ใจแก้ว (2534: 75) กล่าวว่า ทฤษฎีการพัฒนาแบบพึ่งตนเองเป็นทางเลือกเพื่อการพัฒนาประเทศอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ของกลุ่มประเทศโลกที่สามจากนักเศรษฐศาสตร์และนักสังคมศาสตร์หลาย ๆ ประเทศ โดยอาศัยรากฐานการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ผ่านมาว่า

ภายใต้กระบวนการพัฒนาของประเทศต่าง ๆ ทั้งในเอเชียบางประเทศและประเทศแถบละตินอเมริกาได้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาแท้จริงหรือไม่แต่ผลปรากฏจากการที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วในทฤษฎีความด้อยพัฒนาและการพึ่งพิงนั้นก็พบว่าประเทศในโลกที่สามต้องตกอยู่ในสภาพเสียเปรียบทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมตลอดมา การกระจายความเจริญกระจุกอยู่ในเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางการปกครองความมั่งคั่งก็ตกอยู่กับผู้นำประเทศเพียงบางกลุ่มเท่านั้น ความยากจนของประชาชนในชนบทก็ยังปรากฏอยู่ทั่วไปถึงแม้ผู้นำประเทศจะพยายามแสดงให้เห็นถึงความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วด้วยการพิจารณาจากรายได้ประชาชาติ ซึ่งเป็นการมองเพียงภาพรวมระดับประเทศที่มีได้นิ่งถึงความเป็นจริงระดับบุคคลว่า รายได้ประชาชาติที่เพิ่มขึ้นนั้นได้กระจายไปทุกระดับหรือไม่ (อาคม ใจแก้ว. 2534: 75)

7.8 การพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานภูมิปัญญา (Wisdom of Development)

ในช่วง 20 กว่าปีมานี้ การวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาประเทศ อันเป็นผลจากการปะทะกันระหว่างแนวคิดสองกระแส ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ด้านของความเติบโตทางวัตถุที่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจำนวนมากและที่สำคัญคือ ผู้คนได้สูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง ไร้ศักดิ์ศรีและรู้สึกโดดเดี่ยวเพราะถูกตัดขาดจากกันทางสังคมทำให้เกิดแนวคิดอีกกระแสหนึ่งขึ้นเรียกว่า กระแสชุมชนท้องถิ่น (Localization) ที่ให้ความสำคัญแก่คนและชุมชนในการกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรมของตน เพื่อให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความหมายมีค่าและมีศักดิ์ศรีเป็นแนวคิดที่มองทุกสิ่งทุกอย่างเชื่อมโยงถึงกันแบบองค์รวมได้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางในสังคมไทยการนำเสนอประสบการณ์ของชาวบ้านและชุมชนในทุกส่วนที่ประสบความสำเร็จจากการพัฒนาบนพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมได้เรียกร้องให้ผู้คนที่หันกลับมาทบทวนแนวคิดและแนวทางการพัฒนาชุมชนจนกระทั่งแนวคิดใหม่ที่มีความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเคยเป็นกระแสรองมาก่อนหน้านี้ ได้กลายเป็นกระแสหลักของการพัฒนาประเทศในปัจจุบัน การนำแนวคิดใหม่มาใช้ในการพัฒนาชุมชนจะเกิดขึ้นไม่ได้ภายใต้การกบฏเกณฑ์ และกตีกาการพัฒนาประเทศแบบเก่า ด้วยเหตุนี้การแก้ไขระเบียบกฎหมายของประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับทิศทางใหม่นี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น เห็นได้จากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญเมื่อปี พ.ศ.2540 หากวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นข้างต้น จะพบว่า สิ่งที่เกิดขึ้นนี้ได้สะท้อนลักษณะที่เป็นสากลและลักษณะเฉพาะของการพัฒนาชนบทไทยไปพร้อมกันลักษณะที่เป็นสากลก็คือ การเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองได้ส่งผลกระทบต่อแนวคิดและทิศทางการพัฒนาของไทยตลอดช่วง 2 ทศวรรษแรกของการพัฒนา หลังจากนั้นการทำงานได้หันเข้าสู่ลักษณะเฉพาะที่ทำให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมชุมชน การค้นหาประสบการณ์ระดับชุมชน ทำให้เกิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่เกิดจากสภาพที่เป็นจริงของอดีตและปัจจุบันของสังคมไทย และการแสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาอย่างรอบด้าน มีรากฐานอยู่ที่ระบบคุณค่าดั้งเดิม และแสวงหารูปแบบใหม่เพื่อสืบทอดจิตวิญญาณแห่งอดีตและการพึ่งตนเอง การประยุกต์ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชนและสังคมไทย การนำแนวคิดเรื่องคุณค่าและมูลค่ามาเป็นแนวทางประยุกต์ภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนและสังคม น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นสังคมยุคหลังสมัยใหม่ ผู้คนรื้อหาจิตวิญญาณและวัฒนธรรมชุมชน

8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กชมน ฤทธิเดช และคณะ (2557) ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับป่าเวิน: จารีตรักษาป่าของชุมชนควนโสการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมาของป่าเวินและจารีตในการใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนควนโส อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้นำชุมชนจำนวน 7 คน และการสนทนากลุ่มร่วมกับชาวบ้านชุมชนควนโส จำนวน 10 คน ผลการวิจัยพบว่า ป่าเวินของ

ชุมชนควนโสเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญชุมชนมีวิถีชีวิตผูกพันกับป่าในทุก ๆ ด้าน อาทิ เป็นแหล่งอาหารการประกอบอาชีพการสร้างที่อยู่อาศัยและเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ป่าวันจึงเปรียบเสมือนชีวิตของชุมชน เพราะเป็นแหล่งพึ่งพิงของระหว่างชุมชนด้วยเหตุนี้จึงเกิดเป็นจารีตรักษ่ากล่าวคือ ชุมชนไม่ตัดไม้จนกว่าจะโตเต็มที่หรือโตได้ขนาดที่ต้องการนำไปใช้ประโยชน์ป่าวันได้รับการดูแลจากคนในชุมชนเป็นการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและการใช้ประโยชน์ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์เพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มีความยั่งยืนทางธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม เมื่อความเจริญและการจัดการจากหน่วยงานของรัฐเข้ามาสู่ชุมชนควนโสทำให้ชุมชนควนโสใช้ประโยชน์จากป่าวันได้ลดน้อยลงแต่ป่าถูกทำลายมากขึ้นจากกลุ่มนายทุนที่ลักลอบตัดไม้ไปใช้ในอุตสาหกรรมโรงงานชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรกลับไม่รู้สึกรู้สึกรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของเนื่องจากคิดว่าป่าวันไม่ใช่ของชุมชนอีกต่อไปด้วยเหตุนี้จารีตรักษาป่าจึงจางหายไปจากชุมชนในที่สุด

จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ (2556) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าป่าเปา ตำบลท่าปลาตุก อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าในระดับหนึ่งผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ก่อให้เกิดกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างต่อเนื่องในภาพรวม ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง ($x = 3.58$) การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นเห็นคุณค่า (A) พบว่า ผลของการทำลายป่าในอดีตทำให้ปัจจุบันชาวบ้านหันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจังซึ่งในอนาคตชาวบ้านต้องการส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของป่าชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเยาวชนให้มากขึ้น ในขั้นปฏิสัมพันธ์ (B) ชุมชนได้รับบุและจัดลำดับความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จดียิ่งขึ้นและขึ้นควบคุม (C) จากโครงการดังกล่าวชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและหาผู้รับผิดชอบในแต่ละโครงการอย่างชัดเจนสำหรับการประเมินผลการพัฒนาการมีส่วนร่วม พบว่า ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก่อนและหลังการพัฒนาไม่แตกต่างกันส่วนด้านการดำเนินงานการรับผลประโยชน์และการประเมินผล ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น หลังจากการพัฒนาการมีส่วนร่วม

ชญานิศ เกตแก้ว (2556) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่ ตำบลแม่เจดีย์ใหม่ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ผลการศึกษาพบว่า การจัดการป่าโดยชุมชนบ้านแม่เจดีย์ใหม่มีรูปแบบการจัดการป่าออกเป็น 2 ลักษณะคือ ป่าชุมชนอนุรักษ์และป่าชุมชนใช้สอยโดยมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชนคือ ป่าชุมชนอนุรักษ์ หมายความว่า ป่าที่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ทำการเกษตรซึ่งป่าดังกล่าวห้ามมิให้มีการบุกรุกทำลายโดยเด็ดขาดทุกคนจะต้องช่วยรักษา และป่าชุมชนใช้สอย คือ บริเวณตั้งแต่เขตติดต่อกับวัดเป็นแนวเขตเรื่อยไปจนถึงบริเวณวังมัจฉารวมถึงบริเวณพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด ส่วนพื้นที่ทำการเกษตรที่มีมาก่อนใช้ระเบียบนั้นอนุญาตให้ทำการเกษตรต่อไปแต่ห้ามบุกรุกเพิ่มเติมเป็นอันอนุญาตให้หาหน่อไม้หัดอาหารอื่น ๆ ได้แก่ห้ามทำการเพื่อการจำหน่ายออกจากหมู่บ้านให้จำหน่ายเฉพาะในหมู่บ้านเท่านั้นโดยป่าชุมชนทั้งสองลักษณะเรียกได้ว่ามีกฎกติกาในการใช้ประโยชน์การท่องเที่ยวด้านความรู้ในท้องถิ่นด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวด้านการประชาสัมพันธ์และด้านความปลอดภัยและสิ่งอำนวยความสะดวก

ณัฐชัย ชิวะศิริ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษา พบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน เกิดจากการที่ทางราชการจัดให้มีการสัมปทานดูดทรายขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิงและบริษัทที่ดำเนินกิจการดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดปัญหาการฟุ้งกระจายของฝุ่นละอองมลพิษทางเสียง จากระบบรถทุกที่วิ่งทั้งวันทั้งคืน อีกทั้งการบรรทุกลำเลียงขนาดใหญ่ทำให้เกิดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สุขภาพของคนในชุมชน เมื่อชาวบ้าน

ได้รับความเดือดร้อน จึงมีการพูดคุยกันในกลุ่มเครือข่าย กลุ่มเพื่อนบ้านและขยายวงกว้างขึ้น จึงมีการรวมกลุ่มประชุมปรึกษาหารือทางแก่วางร่วมกัน โดยมีผู้นำแบบไม่เป็นทางการเป็นผู้ประสานงาน เสนอแนวทางแก้ไขไปยังบริษัท โดยมีตัวแทนไปเจรจากับบริษัท แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงมีการรวมตัวกันปิดถนน ทางบริษัทจึงยอมทำตามเงื่อนไขของชุมชน การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สะท้อนภาพการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนโดยคนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจร่วมกัน คิดหาแนวทาง ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหา ซึ่งการได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอก ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเอง การพึ่งพาตนเอง รวมทั้งการดำเนินการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ต่อชุมชนเป็นหลัก โดยมีกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นส่วนเชื่อมประสานการแก้ไขปัญหาให้กับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองให้สามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

บุญลือ อ่องตัว (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำปลา - น้ำตกผาเสื่อ อำเภอเมืองแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาพบว่า ความรู้ความเข้าใจของประชาชนทั้ง 4 กลุ่มชนเผ่า ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับมาก ทั้งนี้เพราะประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อวิทยุและผู้นำชุมชนมากที่สุด ซึ่งความรู้ความเข้าใจดังกล่าวเกิดผลกระทบโดยตรงต่อประชาชน เช่น ภัยแล้ง อุทกภัย ภาวะขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งและอื่น ๆ ซึ่งเป็นผลจากการตัดไม้ทำลายป่าของพวกเขาเอง ในเรื่องมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผลการศึกษาระดับการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนต่าง ๆ พบว่า กลุ่มชนเผ่า เหล่านี้มีระดับการมีส่วนร่วมปานกลาง โดยที่กลุ่มชนเผ่าเหล่านี้ให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพของตนมากกว่า จึงไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมมากนัก สำหรับปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วย ชาติพันธุ์ อายุ การศึกษา การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำปลา - น้ำตกผาเสื่อ อย่างมีนัยยะสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาที่อยู่อาศัยในชุมชนและความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์เป็นปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนี้ยังพบว่า จำนวนครั้งในการให้ข้อมูลข่าวสารเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ประชาชนเป็นปัจจัยสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเห็นได้ชัดซึ่งเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้ที่เกี่ยวข้องต้องให้ความสนใจมากขึ้น ส่วนปัจจัยอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ อายุ การศึกษา ความรู้ ความเข้าใจและระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความแตกต่างในการเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องไม่ควรแบ่งแยกหรือเลือกปฏิบัติในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งอาจทำให้เกิดข้อขัดแย้งและแย้งชิง ทรัพยากรกันได้ ดังนั้น การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของกลุ่มชนเผ่าและจะต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและตอกย้ำเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์มากขึ้น

วิเชียร บุญระชัยสวรรค์ (2555) ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ป่าในตำบลแม่ก๊ก อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษารูปได้ดังนี้ 1) ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าของตำบลแม่ก๊กในทุกขั้นตอน 2) ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าทั้งด้านการร่วมคิดและตัดสินใจ ด้านการร่วมวางแผนกำหนดกิจกรรมด้านการร่วมทำกิจกรรมและด้านการร่วมติดตามประเมินผลมีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง 3) การมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ป่าในภาพรวมประชาชนมีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง 4) กิจกรรมเชิงวัฒนธรรมในการจัดการพื้นที่ป่าและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ป่าเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนตำบลแม่ก๊ก อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน

วิระศักดิ์ กราปัญญา (2554) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน - บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ ผลการศึกษาพบว่า 1) ป่าชุมชนบ้านอ่าวท่าเลน - บ้านท่าพรุ ตำบลเขาทอง อำเภอเมือง จังหวัดกระบี่ มีศักยภาพเหมาะสมต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแต่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) การกำหนดหลักเกณฑ์กฎกติกาควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับหมู่บ้านตำบลและออกเป็นข้อบัญญัติตำบลเพื่อบังคับใช้ให้ครอบคลุมทุกด้าน 3) การบริหารจัดการป่าชุมชนควรบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชนโดยมีผู้แทนของหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการป่าชุมชน 4) รูปแบบกิจกรรมควรเกี่ยวเนื่องประเพณีท้องถิ่นหรือการประกอบอาชีพของชุมชนการพัฒนาควรพัฒนาในด้านการจัดการ

ศิริพร ชูประสูติ และสุชาติ เขิงทอง (2558) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้กรณีศึกษา: เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาพระแสว จังหวัดภูเก็ต การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนและเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามและการสนทนากลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่รอบแนวเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาพระแสวระยะรัศมี 2 กิโลเมตรจากการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ จำนวน 377 ตัวอย่าง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพรรณนา t-test, F-test, ANOVA, Scheffe ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับน้อยและเปรียบเทียบปัจจัยส่วนบุคคลที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนคือเพศระดับการศึกษาระยะเวลาอาศัยอยู่ในพื้นที่อาศัยพรายได้และแนวทางที่เหมาะสมในการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมคือ 1. เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชุมชน 2. การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมให้ประชาชนทราบ 3. การประสานงานหน่วยงานภาครัฐ 4. การศึกษารูปแบบวิธีการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เหมาะสมและปฏิบัติได้

สมหญิง บู่แก้ว (2553) ได้ศึกษาการประเมินมูลค่าการใช้ประโยชน์ผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้ในป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหลากหลายชนิดของพรรณไม้และการใช้ผลผลิตจากป่า จากการวิเคราะห์โครงสร้างของป่าชุมชนโคกใหญ่เป็นระบบนิเวศน์ป่าเต็งรังพบพรรณไม้ 107 ชนิด มีค่าดัชนีความหลากหลายชนิด (H') และค่าดัชนีความสม่ำเสมอของไม้ใหญ่ เท่ากับ 2.421 และ 0.680 ตามลำดับ ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่า ได้แก่ เห็ด กล้วยาล้างสัตว์ ไม้พิน แผลงและผลผลิตจากแผลง พืชผักป่า ผลไม้ สัตว์ป่า สมุนไพร และพืชกินหัว รวมมูลค่าเฉลี่ย 12,014.41 บาทต่อครัวเรือน

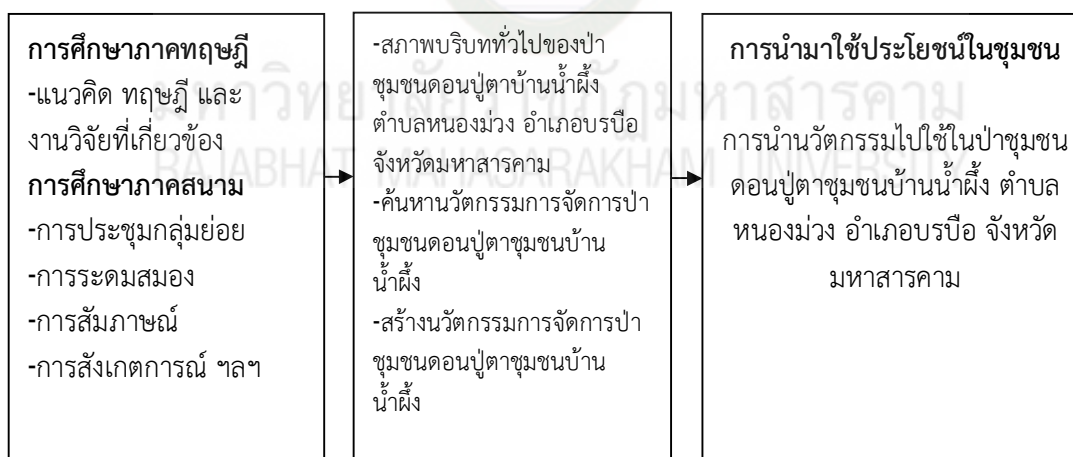
สรรพลสิทธิ์ เยาวสกุลมาศ (2552) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นเพศชายอายุเฉลี่ย 57 ปี มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 คน ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนเฉลี่ย 56 ปี มีอาชีพหลักคือ เกษตรกรและอาชีพรองคือรับจ้างทั่วไปมีรายได้จากการประกอบอาชีพในครัวเรือนเฉลี่ย 42,674.91 บาท/ปี ไม่มีรายได้จากป่าชุมชน ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนเคยได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนในด้านการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนเป็นอาหารแต่ไม่เคยติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชนมีความต้องการหน่วยงานราชการสนับสนุนการดำเนินงานในการพัฒนาป่าชุมชนระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชนในด้านการตัดสินใจด้านการดำเนินการด้านการรับผลประโยชน์และด้านการประเมินผลมีส่วนร่วมในระดับมาก ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่าตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในแต่ละด้านดังนี้ ด้านการตัดสินใจในการพัฒนาป่าชุมชนได้แก่เพศ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนอาชีพหลักการได้รับข้อมูลข่าวสารความต้องการหน่วยงานราชการสนับสนุน

และทัศนคติของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาป่าชุมชน ส่วนด้านการดำเนินการในการพัฒนาป่าชุมชนได้แก่ เพศ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนอาชีพหลักการได้รับข้อมูลข่าวสารและความต้องการหน่วยงานราชการสนับสนุน ส่วนด้านการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาป่าชุมชนได้แก่ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือนและการได้รับข้อมูลข่าวสาร ส่วนด้านการประเมินผลการพัฒนาป่าชุมชนได้แก่ เพศ จำนวนสมาชิกในครัวเรือนการได้รับข้อมูลข่าวสารและความต้องการหน่วยงานราชการสนับสนุน

สุรรัตน์ กฤษณะรังสรรค์ (2540) ศึกษาการจัดการป่าขององค์กรชุมชนที่อยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน พบว่า พัฒนาการในการจัดการป่าของหมู่บ้านก้อทุ่งนั้นเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิม มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า เคารพในสิ่งเหนือธรรมชาติ การจัดการป่าชุมชนชาวบ้านก้อทุ่งนั้นใช้ระบบชุมชนควบคุมกันเองในการดูแลรักษาป่า รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากป่าด้วย นอกจากนี้ยังมีการศึกษาการจัดการร่วมภายใต้เงื่อนไขระเบียบ ประกาศ กติกา ที่พัฒนาสร้างขึ้นมา เป็นต้น

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ป่าชุมชนเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ประโยชน์แก่มนุษยชาติมากมายไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และโดยเฉพาะอาหารที่หาได้จากป่าป่าชุมชนมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่และเป็นแหล่งอาหารของชุมชนท้องถิ่น เพราะประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน แต่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการเข้าไปหาอาหารในป่า ซึ่งจะช่วยลดความจำเป็นในการใช้เงินลง เช่น การหาของป่ามาบริโภคในครัวเรือน นอกจากนี้ บทบาทสำคัญอีกประการหนึ่งของป่าชุมชน ก็คือ การเพิ่มรายได้ที่เป็นตัวเงิน เช่น รายได้ที่เกิดจากการขายของป่าที่เก็บหามาได้ ซึ่งการหาของป่านี้จะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย นอกเหนือจากผลประโยชน์ที่อยู่ในรูปของของป่าแล้ว ยังมีผลประโยชน์ในรูปของทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

10. กรอบแนวคิดการวิจัย

แผนภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย